

**ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

БУДЬКО ВАЛЕНТИН СТЕПАНОВИЧ

УДК 347.952

ДИСЕРТАЦІЯ

ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ НЕМАЙНОВОГО ХАРАКТЕРУ

081 – Право

Подається на здобуття освітньо-наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ **В. С. Будько**

Науковий керівник – **Верба Ольга Богданівна**, кандидат юридичних наук, доцент

Львів – 2025

АНОТАЦІЯ

Будько В. С. Виконання судових рішень немайнового характеру. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» в галузі знань 08 «Право». Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, 2025.

Дисертація є першим в українській правничій науці комплексним дослідженням теоретичних засад і практичних особливостей виконання судових рішень немайнового характеру, а також проблем ефективності механізму їх реалізації, що, відповідно, містить пропозиції стосовно удосконалення законодавства про виконавче провадження та практичні рекомендації, спрямовані на підвищення ефективності примусового виконання таких рішень.

Дисертаційне дослідження складається із трьох розділів. У першому розділі, присвяченому загальній характеристиці судових рішень немайнового характеру, констатовано умовність поділу судових рішень на немайнові, майнові та зобов'язальні, що зумовлено відсутністю законодавчих дефініцій та критеріїв, взаємопроникненням правових вимог, метою класифікації, складністю розмежування матеріального й нематеріального та еволюцією доктрини й практики.

Запропоновано визначати правову природу судових рішень (майнових, немайнових, зобов'язального характеру) за такими основними критеріями: сутність спірних правовідносин, спосіб захисту прав, характер блага, що є об'єктом спору, та безпосереднього впливу рішення на майновий стан сторін. Сутність судових рішень немайнового характеру аргументовано визначати через їхню спрямованість на поновлення прав та інтересів особи, об'єктом яких, передусім, є блага, що за своєю онтологічною природою не піддаються прямій економічній оцінці та не мають безпосереднього вартісного вираження, оскільки такі рішення, переважно,

стосуються благ, прав, які тісно пов'язані з особою, а їх виконання, як правило, не призводить до прямого збільшення або зменшення майнових активів сторін.

Здійснено авторську класифікацію судових рішень немайнового характеру за такими критеріями: за характером юридичного обов'язку, покладеного на боржника; за бажаним результатом виконавчого провадження, тобто, за цільовою спрямованістю; за предметом правовідносин, з яких випливає обов'язок боржника або за галузевою належністю правовідносин; за ступенем зв'язку з особою боржника або за персоналізацією обов'язку; за функціональним взаємозв'язком із рішеннями майнового характеру або за складністю предмета спору; за темпоральним критерієм; за процесуальною формою забезпечення виконання.

Другий розділ присвячено аналізу функціонування вітчизняного механізму примусового виконання судових рішень немайнового характеру у світлі міжнародних стандартів, зокрема практики ЄСПЛ щодо забезпечення виконання рішення як складової права на справедливий суд та відповідних конституційних гарантій. Констатовано обмеженість та фрагментарність застосування судами інституту кримінальної відповідальності за невиконання судових рішень з переважанням виправдувальних вироків через складність доведення усіх елементів складу злочину, особливо прямого умислу та реальної можливості виконання, на чому наголошує Верховний Суд. Визначено основні проблеми невиконання рішень немайнового характеру, зокрема пасивне, практично неможливе та активне невиконання (імітацію). Підкреслено пріоритет забезпечення ефективного виконання судових рішень над покаранням боржника, що робить акцент на кримінально-правових санкціях недоцільним через високий поріг доказування та відсутність гарантії поновлення порушеного права особи. Обґрунтовано доцільність запозичення досвіду зарубіжних країн, зокрема Німеччини, щодо застосування більш дієвих механізмів примусу.

Проаналізовано позицію Верховного Суду щодо необхідності реального виконання судових рішень, а не формального, та обов'язку виконавців вживати усіх можливих заходів впливу на боржника. Обґрунтовано, що правова фікція

неможливості виконання рішення суду без участі боржника підриває ідею правовладдя та суперечить практиці ЄСПЛ. Наголошено на відсутності чітких законодавчих критеріїв розмежування рішень, які можуть бути виконані без участі боржника, та тих, що вимагають його особистої участі, що призводить до неоднозначної судової та виконавчої практики. Запропоновано передбачити у процесуальному законодавстві повноваження суду ухвалювати альтернативні рішення на випадок фактичної не виконаності першого варіанту зі запропонованого. Доведено необхідність наділення виконавця повноваженнями звертати стягнення на кошти або майно боржника за умови ухилення боржника від передання їх стягувачеві.

Запропоновано імплементувати у процесуальне законодавство України норми про астрент як можливий засіб забезпечення виконання рішень немайнового характеру, надавши судові право обирати між попередньою і остаточною формою астренту, залежно від поведінки боржника; визначити підстави припинення астренту (наприклад, об'єктивна неможливість виконання зобов'язання); передбачити можливість стягнення суми астренту на користь стягувача, як безпосередньо заінтересованої особи; передбачити дискрецію суду щодо обсягу та строку застосування астренту, враховуючи обставини справи. Обґрунтовано, що астрент доцільно застосовувати у таких категоріях справ, як: виконання зобов'язань у натурі; виселення боржника, вселення стягувача; повернення речі (рухомого майна); усунення перешкод у користуванні майном; інші обов'язки боржника, виконання яких залежить виключно від його волі. Аргументовано запровадити у вітчизняну правову систему механізм стягнення астренту на користь стягувача, як у законодавстві Франції; можливість вчинення дій замість боржника (за прикладом Молдови, Естонії), під контролем виконавця та за рахунок боржника; передбачити в законодавстві чіткі критерії, за яких дії можуть бути виконані без участі боржника, зокрема за участю підрядних організацій.

З аналізу судової практики зроблено висновок про необхідність монетизації зобов'язань, якщо їх виконання в натурі є неможливим або блокується боржником;

потребу у гнучкому, альтернативному викладенні судових рішень, яке дозволяє їх виконання за рахунок боржника або компенсацію у грошовій формі; встановлення дієвих процедурних механізмів, які не зводять судовий контроль до формального реагування на порушення. Доведено, що інститут астренту є прогресивним механізмом стимулювання боржника до виконання судових рішень, який зарекомендував себе в європейських юрисдикціях як дієвий засіб примусового впливу на боржника у межах правовладдя (що поєднує фінансовий тиск на боржника, компенсаційну функцію щодо стягувача та превентивну мету – забезпечення реального, а не формального правосуддя).

У третьому розділі на основі аналізу чинного законодавства, судової практики викладено пропозиції щодо удосконалення механізму примусового виконання судових рішень в окремих категоріях справ. Так, у справах про відібрання дитини та забезпечення побачення з нею запропоновано законодавче закріплення обов'язкової участі психолога у виконавчих діях, запровадження індивідуального плану виконання з урахуванням інтересів дитини, скорочення строків судового розгляду, а також розширення кола суб'єктів, уповноважених на звернення до суду. Обґрунтовано доцільність запровадження медіації, посилення відповідальності за невиконання рішень та цифровізації процедур. Розроблено концептуальну модель міжвідомчої взаємодії та захисту прав дитини в умовах виконання рішень немайнового характеру.

Проаналізовано правову природу рішень про поновлення на роботі стягувачів як таких, що уособлюють конституційну гарантію ефективного захисту трудових прав та втілюють принцип *restitutio in integrum* у сфері трудових правовідносин. Доведено, що правова природа поновлення на роботі має не лише відновлювальний, а й превентивно-стабілізуючий характер для усієї системи трудового права в контексті реалізації принципу правовладдя. Уперше системно сформульовано критерії належного виконання рішення про поновлення на роботі, серед яких виокремлено фактичне допущення працівника до виконання трудових обов'язків як ключовий показник реального поновлення порушеного права. Розмежовано

юридичну фікцію поновлення *ex tunc* та формальні дії, які не забезпечують фактичного відновлення трудових відносин. Запропоновано уніфікувати підходи до визначення моменту виконання рішення з метою запобігання зловживанням з боку роботодавців.

Здійснено аналіз проблемних аспектів виконання судових рішень про виселення боржника та рішень про вселення стягувача, враховуючи практику ЄСПЛ та національне законодавство. Обґрунтовано необхідність справедливого балансу між правом власності та правом на житло, дотримання принципів пропорційності та законності. Визначено колізії у законодавстві, наголошено на важливості належного повідомлення боржника та доцільності розширення повноважень приватних виконавців у таких категоріях проваджень. Запропоновано на заміну понять запровадити відео фіксацію, розробити чіткий алгоритм дій працівників поліції. Наголошено на необхідності міжвідомчої координації та врахування конституційних гарантій права на житло, особливо в умовах воєнного стану. Запропоновано концептуальне уточнення змісту примусового вселення та запровадження судового контролю за виконанням.

Ключові слова: боржник та стягувач, верховенство права / правовладдя, виконавче провадження, виконавчі документи, виконання рішень судів та інших юрисдикційних органів, державний чи приватний виконавець, законність, заходи примусового виконання, звернення стягнення, немайнові вимоги, правосуддя, суд, судовий акт, ухвала / рішення суду, цивільне судочинство.

SUMMARY

Budko V. S. Enforcement of Non-Property Court Decisions. – Qualification research paper in manuscript form.

Thesis for the degree of Doctor of Philosophy of Law in the specialty 081 "Law". – Lviv State University of Internal Affairs, Lviv, 2025.

This thesis represents the first comprehensive study in Ukrainian legal science devoted to the theoretical foundations and practical features of the enforcement of non-property court decisions, as well as to the issues of effectiveness of the enforcement mechanism. The research includes proposals for improving the legislation on enforcement proceedings and practical recommendations aimed at enhancing the efficiency of compulsory enforcement of such decisions.

The dissertation research consists of three chapters. The first chapter, dedicated to the general characteristics of non-property court decisions, establishes the conditional nature of the classification of court decisions into non-property, property, and obligatory. This conditionality is due to the absence of legislative definitions and criteria, the interpenetration of legal claims, the purpose of the classification, the complexity of distinguishing between material and immaterial elements, and the evolution of legal doctrine and practice.

It is proposed to determine the legal nature of court decisions (property-related, non-property-related, or of an obligatory nature) based on the following key criteria: the nature of the disputed legal relationship, the method of rights protection, the type of benefit that constitutes the object of the dispute, and the direct impact of the decision on the financial status of the parties. The essence of non-property court decisions is reasonably defined through their focus on the restoration of a person's rights and interests, the object of which, primarily, consists of benefits that, by their ontological nature, are not subject to direct economic valuation and lack explicit monetary expression. Such decisions typically concern benefits or rights that are closely linked to the individual, and their enforcement, as a rule, does not lead to a direct increase or decrease in the parties' property assets.

An original classification of non-property court decisions has been developed by the author based on the following criteria: the nature of the legal obligation imposed on the debtor; the desired outcome of the enforcement proceedings, i.e., the goal-oriented purpose; the subject matter of the legal relationship from which the debtor's obligation arises or the branch affiliation of such legal relationship; the degree of connection to the

debtor's personality or personalization of the obligation; the functional interrelation with property-related decisions or the complexity of the subject matter of the dispute; the temporal criterion; and the procedural form of enforcement.

The second chapter is devoted to the analysis of the functioning of the domestic mechanism for the enforcement of non-property court decisions in light of international standards, particularly the case law of the European Court of Human Rights regarding the enforcement of judgments as an integral component of the right to a fair trial and corresponding constitutional guarantees. It has been established that the application of the institution of criminal liability for non-enforcement of court decisions by domestic courts remains limited and fragmented, with a predominance of acquittals due to the difficulty in proving all elements of the offense, especially direct intent and the debtor's real ability to comply—an issue repeatedly emphasized by the Supreme Court. The main issues surrounding the non-enforcement of non-property decisions have been identified, including passive, practically impossible, and active (simulated) non-compliance. It has been emphasized that ensuring effective enforcement of court decisions should take precedence over punishing the debtor, rendering criminal sanctions inappropriate due to the high evidentiary threshold and the lack of guarantees for the restoration of the violated rights. The expediency of borrowing foreign experience—particularly from Germany—in implementing more effective coercive enforcement mechanisms has been substantiated.

The position of the Supreme Court regarding the necessity of actual, rather than merely formal, enforcement of court decisions and the obligation of enforcement officers to take all possible measures to compel the debtor has been analyzed. It has been substantiated that the legal fiction of the impossibility of enforcing a court decision without the debtor's participation undermines the concept of the rule of law and contradicts the case law of the European Court of Human Rights. Emphasis has been placed on the lack of clear legislative criteria to distinguish between decisions that can be enforced without the debtor's participation and those requiring their personal involvement, which results in inconsistent judicial and enforcement practices. A proposal has been made to provide courts with the authority, within procedural legislation, to adopt alternative

decisions in cases where the initial method of enforcement proves to be factually unfeasible. The necessity of empowering enforcement officers to levy execution on the debtor's funds or property in cases of their evasion from transferring them to the enforcement creditor has been justified.

It has been proposed to implement into Ukrainian procedural law provisions on *astreinte* as a possible means of ensuring the enforcement of non-property judgments. Courts should be granted the discretion to choose between provisional and final forms of *astreinte*, depending on the debtor's behavior; to define the grounds for termination of *astreinte* (e.g., objective impossibility to fulfill the obligation); to allow recovery of the *astreinte* amount in favor of the enforcement creditor as the directly interested party; and to regulate the court's discretion regarding the amount and duration of the *astreinte*, taking into account the specific circumstances of the case. It has been substantiated that *astreinte* should be applied in such categories of cases as: enforcement of obligations in kind; eviction of the debtor and entry of the enforcement creditor; return of a thing (movable property); removal of obstacles in the use of property; and other debtor obligations that depend solely on their will. The introduction into the national legal system of a mechanism for *astreinte* recovery in favor of the enforcement creditor, as in French law, has been argued, along with the possibility of actions being performed in place of the debtor (as in Moldova and Estonia) under the supervision of the enforcement officer and at the debtor's expense. Legislative provisions should include clear criteria for determining when actions may be executed without the debtor's involvement, including by involving third-party contractors.

Based on the analysis of judicial practice, a conclusion has been drawn on the necessity of monetizing obligations when performance in kind is either impossible or obstructed by the debtor; the need for flexible and alternative wording of court decisions that allows for enforcement at the debtor's expense or compensation in monetary form; and the establishment of effective procedural mechanisms that go beyond merely formal judicial oversight in response to violations. It has been substantiated that the institute of *astreinte* is a progressive mechanism that encourages the debtor to comply with court

decisions, and which has proven effective in European jurisdictions as a means of coercive influence on the debtor within the framework of the rule of law. This mechanism combines financial pressure on the debtor, a compensatory function for the enforcement creditor, and a preventive aim – to ensure actual, not merely formal, justice.

In the third chapter, based on the analysis of current legislation and judicial practice, proposals have been set out for improving the enforcement mechanism of court decisions in specific categories of cases. In matters concerning the removal of a child and the enforcement of visitation rights, legislative amendments are proposed to mandate the participation of a child psychologist in enforcement actions, the development of an individualized enforcement plan that takes into account the best interests of the child, the reduction of judicial review periods, and the expansion of the range of entities authorized to apply to the court. The expediency of introducing mediation, strengthening liability for non-enforcement of decisions, and digitalizing enforcement procedures has been substantiated. A conceptual model of interagency cooperation and protection of children's rights during the enforcement of non-property judgments has been developed.

The legal nature of decisions on the reinstatement of enforcement creditors has been analyzed as embodying the constitutional guarantee of effective protection of labor rights and reflecting the principle of *restitutio in integrum* within the sphere of labor relations. It has been demonstrated that the legal nature of reinstatement at work is not only restorative, but also serves a preventive and stabilizing function for the entire system of labor law in the context of implementing the rule of law. For the first time, the criteria for proper execution of reinstatement decisions have been systematically formulated, with actual admission of the employee to perform work duties identified as the key indicator of the genuine restoration of the violated right. A distinction has been drawn between the legal fiction of *ex tunc* reinstatement and formal actions that fail to ensure actual restoration of labor relations. It is proposed to unify approaches to determining the moment of enforcement in order to prevent abuse by employers.

A comprehensive analysis has also been conducted of problematic aspects concerning the enforcement of court decisions on the eviction of the debtor and the

enforcement of the creditor's right to be moved in, taking into account the case law of the European Court of Human Rights and national legislation. The necessity of a fair balance between the right to property and the right to housing has been substantiated, emphasizing compliance with the principles of proportionality and legality. Legislative inconsistencies have been identified, with particular emphasis placed on the importance of proper notice to the debtor and the expediency of expanding the powers of private enforcement officers in such categories of enforcement proceedings. A replacement of attesting witnesses with mandatory video recording has been proposed, alongside the development of a clear algorithm of police actions. The need for inter-agency coordination and consideration of constitutional guarantees of the right to housing, especially under martial law conditions, has been highlighted. A conceptual clarification of the content of compulsory entry (move-in) has been proposed, as well as the introduction of judicial oversight over enforcement.

Keywords: debtor and enforcement creditor, rule of law, enforcement proceedings, enforcement documents, enforcement of courts and other jurisdictional bodies decisions, state or private enforcement officer, legality, measures of enforcement, foreclosure, non-property claims, justice, court, judicial act, court ruling / decision, civil proceedings.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ,

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Бudyko B. C. Заходи підвищення ефективності примусового виконання рішень немайнового характеру. Наукові інновації та передові технології. Серія «Право». 2024. № 8 (36). 1711 с. С. 485–495. URL : <http://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/article/view/13782/13848>. DOI : [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-8\(36\)-485-495](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-8(36)-485-495).

2. Бudyko B. C. До питання сутності вимог немайнового характеру. Наукові перспективи. Серія «Право». 2024. № 7 (49). 1370 с. С. 962–971. URL :

<http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/13587/13653>.

DOI:

[https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-7\(49\)-962-971](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-7(49)-962-971).

3. Буди́ко В. С. Особливості примусового виконання рішень немайнового характеру. Успіхи і досягнення у науці. Серія «Право». 2024. № 5 (5). 843 с. С. 48–57.

URL : <http://perspectives.pp.ua/index.php/sas/article/view/13355/13418>. DOI:

[https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-5\(5\)-48-57](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-5(5)-48-57).

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

4. Буди́ко В. С. Примусове виконання судових рішень про виселення, вселення у період пандемії коронавірусу. Актуальні проблеми приватного права в умовах євроінтеграційних процесів в Україні: збірник тез доповідей учасників науково-практичного семінару (13 листопада 2020 року) / за заг. ред. М. С. Долинської, І. В. Красницького, Ю. М. Юркевича. Львів: ЛьвДУВС, 2020. С. 16–18. URL : https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3306/1/13_11_2020.pdf.

5. Буди́ко В. С. Особливості вимог немайнового характеру, які підлягають примусовому виконанню. Актуальні проблеми приватного права в умовах євроінтеграційних процесів в Україні: збірник тез доповідей учасників науково-практичного семінару (11 листопада 2022 року) / за заг. ред. М. С. Долинської, І. В. Красницького, Ю. М. Юркевича. Львів: ЛьвДУВС, 2022. 201 с. С. 13–15. URL : <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/5085/1/%d0%97%d0%b1%d1%96%d1%80%d0%bd%d0%b8%d0%ba%20%d0%a6%d0%9f%d0%94%20%d1%96%20%d0%93%d0%9f%d0%94.2022.pdf>.

6. Буди́ко В. С. Сутність вимог немайнового характеру. Актуальні проблеми приватного права в умовах євроінтеграційних процесів в Україні: збірник тез доповідей учасників науково-практичного семінару (10 листопада 2023 року) / за заг. ред. І. В. Красницького, Х. В. Майкут. Львів: ЛьвДУВС, 2023. 190 с. С. 12–15. URL : <https://www.lvduvs.edu.ua/uk/library/materialy-naukovykh->

konferentsii.html?fbclid=IwAR06xepj7t5odljVH5pHoE3glhMZC5Jj2woNvLsJlkr-nngltKVJlPgUtHkg.

7. Будько В. С. Особливості порядку виконання рішень, за якими боржник зобов'язаний вчинити певні дії або утриматися від їх вчинення. Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні : матеріали VII Всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Львів, 08 грудня 2023 р.) / за заг. ред. І. В. Красницького. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. 636 с. С. 388–391. URL : <https://www.lvduvs.edu.ua/uk/library/materialy-naukovykh-konferentsii.html?fbclid=IwAR06xepj7t5odljVH5pHoE3glhMZC5Jj2woNvLsJlkr-nngltKVJlPgUtHkg>.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	15
ВСТУП	17
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СУДОВИХ РІШЕНЬ НЕМАЙНОВОГО ХАРАКТЕРУ	29
1.1. Сутність судових рішень немайнового характеру	29
1.2. Класифікація судових рішень немайнового характеру	50
Висновки до Розділу 1	59
РОЗДІЛ 2. МЕХАНІЗМ ПРИМУСОВОГО ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ НЕМАЙНОВОГО ХАРАКТЕРУ	66
2.1. Загальна характеристика етапів примусового виконання судових рішень немайнового характеру та відповідальності за невиконання таких рішень ...	66
2.2. Удосконалення механізму примусового виконання рішень немайнового характеру крізь призму аналізу судової практики	77
Висновки до Розділу 2	92
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ВИКОНАННЯ ОКРЕМИХ КАТЕГОРІЙ СУДОВИХ РІШЕНЬ НЕМАЙНОВОГО ХАРАКТЕРУ	95
3.1. Виконання рішень про відібрання дитини, про встановлення побачення з дитиною, про усунення перешкод у побаченні з дитиною	95
3.2. Виконання рішення про поновлення на роботі	127
3.3. Виконання рішення про виселення боржника, про вселення стягувача	139
Висновки до Розділу 3	166
ВИСНОВКИ	176
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	194
ДОДАТКИ	224

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АПВУ – Асоціація приватних виконавців України

ВС – Верховний Суд

ДВС – державна виконавча служба

ЄС – Європейський Союз

ЄСПЛ – Європейський Суд з прав людини

ЖК України – Житловий кодекс України від 30.06.1983 р. № 5464-X

Інструкція – Інструкція з організації примусового виконання рішень, затверджена Наказом Міністерства юстиції України від 02.04.2012 р. № 512/5

КАС України – Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. № 2747-IV

КзпП – Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 р. № 322-VIII

КК України – Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III

КупАП – Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-X

МВС – Міністерство внутрішніх справ України

МЮ – Міністерство юстиції України

п. – пункт

ПК України – Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI

р. – рік

РЄ – Рада Європи

СК України – Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. № 2947-III

ст. – стаття

ст.ст. – статті

ЦК України – Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV

ЦПК України – Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV

ч. – частина

Ч.Ч. — частини

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. На сучасному етапі розбудови правової держави в Україні, що ґрунтується на принципах верховенства права, гарантії прав і свобод людини і громадянина набувають особливої значущості. У цьому контексті ключовим індикатором ефективності функціонування національної правової системи є не лише ухвалення судового рішення, а його повне, своєчасне та реальне виконання для поновлення прав особи. Водночас, саме виконання судових рішень немайнового характеру становить одну з найбільш уразливих та проблемних сфер як у теоретико-правовому, так і в правозастосовному вимірі.

З огляду на зобов'язання України перед Радою Європи, наслідком яких стало суттєве оновлення законодавчої бази у сфері виконання судових рішень, зокрема шляхом імплементації положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини, зберігається системна проблема – неефективність або фактична неможливість виконання рішень немайнового характеру (до прикладу, рішення про поновлення на роботі, усунення перешкод у здійсненні батьківських прав, зобов'язання утриматися від вчинення певних дій тощо). Затримки або невиконання таких рішень не лише нівелюють авторитет правосуддя, а й свідчать про порушення фундаментального права на справедливий суд у його матеріальному аспекті.

Незважаючи на те, що на законодавчому рівні передбачено окремий розділ, присвячений виконанню рішень немайнового характеру (Розділ VIII Закону України «Про виконавче провадження»), чинна модель правового регулювання залишається фрагментарною, концептуально незбалансованою та недостатньо адаптованою до особливостей зобов'язань, які не мають вартісного виміру. Разом з тим, правозастосовна практика демонструє значні труднощі у правовій кваліфікації, виборі способів виконання, визначенні моменту належного виконання рішень про зобов'язання боржника вчинити ті чи інші дії, утриматися від вчинення тощо, а також у забезпеченні ефективного контролю за діями боржника.

Особливу увагу в межах обраної теми дослідження привертає також інституційна неузгодженість між судами та виконавцями у процесі реалізації таких рішень. Для дотримання принципу правової визначеності, гарантованого як Конституцією України, так і міжнародно-правовими стандартами, слід глибоко переосмислити не лише процедури примусового виконання рішень немайнового характеру, а й системи правових механізмів примусу, альтернатив впливу на боржника, меж допустимого втручання держави у приватне життя.

Проблематика виконання рішень немайнового характеру має комплексний характер, охоплює аспекти матеріального і процесуального права, а також перетинається зі загальною теорією права, філософією права та соціологією права. Окремі аспекти окресленої проблематики висвітлено у працях таких авторитетних науковців, як А. М. Авторгов, О. О. Барабаш, С. С. Бичкова, Ю. В. Білоусов, В. І. Бобрик, І. В. Боднар, Т. О. Бордюг, О. Б. Верба, Н. В. Волкова, А. В. Гайченко, А. О. Дутко, Д. Є. Забзалюк, М. В. Ковалів, М. В. Мелех, Г. В. Парфьонов, Ю. Д. Притика, С. В. Сенник, О. С. Снідевич, О. І. Угриновська, С. Я. Фурса, С. В. Щербак та інші, однак цілісного дослідження проблеми виконання судових рішень немайнового характеру в сучасних умовах у правничій доктрині немає. Окрім того, досі вітчизняній юридичній науці невідомі ефективні методики результативного виконання судових рішень немайнового характеру. Саме в цьому аспекті потребує переосмислення застосування юридичної фікції виконання та її співвідношення з фактичним результатом – реально поновленим правом особи.

Вибір теми дисертації зумовлений також необхідністю розроблення системних пропозицій щодо удосконалення правового регулювання інституту виконавчого провадження в частині примусового виконання судових рішень немайнового характеру з урахуванням європейських стандартів і національних реалій.

Усі зазначені чинники засвідчують актуальність та значущість обраної теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане в межах науково-дослідної тематики кафедри цивільно-

правових дисциплін Львівського державного університету внутрішніх справ на 2020–2023 р.р. та на 2023–2028 р.р. «Проблеми правового регулювання приватних відносин в умовах гармонізації законодавства України з правом Європейського Союзу» (номери державної реєстрації: 0120U102681 та 0123U103819 відповідно).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертації є комплексне дослідження теоретичних і прикладних аспектів виконання судових рішень немайнового характеру, з'ясування сутності таких рішень у виконавчому процесі, виявлення проблем правозастосування та обґрунтування пропозицій щодо удосконалення правового регулювання і практики примусового виконання немайнових вимог з метою підвищення ефективності захисту прав осіб та утвердження правовладдя.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі **завдання**:

- дослідити сутність рішень судів немайнового характеру;
- здійснити класифікацію судових рішень немайнового характеру;
- охарактеризувати етапи примусового виконання судових рішень немайнового характеру та відповідальність за їх невиконання;
- запропонувати шляхи удосконалення механізму примусового виконання рішень немайнового характеру крізь призму аналізу судової практики;
- виявити особливості примусового виконання окремих категорій судових рішень немайнового характеру у справах про:
  - відібрання дитини, встановлення побачення з дитиною, усунення перешкод у побаченні з дитиною,
  - поновлення на роботі,
  - виселення боржника, вселення стягувача.

Об'єктом дослідження є виконавчі процесуальні відносини.

Предметом дослідження є механізм примусового виконання судових рішень немайнового характеру у виконавчому процесі.

Методи дослідження. Методологія нашого дисертаційного дослідження ґрунтується на інтегрованій системі філософських, загальнонаукових та спеціально-юридичних методів, а також на застосуванні різноманітних прийомів і засобів

наукового пізнання. Комплексне використання цього інструментарію забезпечило досягнення поставленої мети та отримання достовірних і науково обґрунтованих результатів дослідження. Так, за допомогою формально-юридичного методу проаналізовано положення Закону України «Про виконавче провадження», визначено у них термінологічні та змістовні суперечності, зроблено висновок про порушення принципу логічної узгодженості законодавцем (підрозділ 1.1). Герменевтичний метод застосовано для тлумачення правових норм, а також для аналізу юридичних формулювань у резолютивних частинах судових рішень, для тлумачення понять «поновлення *ex tunc* та *ex nunc*», «фактичне поновлення» (підрозділи 1.1, 3.2). Аксиологічний метод дав змогу апелювати до ціннісного виміру судових рішень, зокрема щодо захисту прав особи у немайнових спорах (підрозділи 1.1–3.3). Системний метод застосовано для виявлення неузгодженості між назвами та змістом законодавчих норм стосовно до рішень зобов'язального, немайнового та майнового характеру, формулювання пропозицій комплексних механізмів покращення ефективності примусового виконання немайнових судових рішень (підрозділи 1.1–3.3). Логіко-семантичний метод використано для аналізу змісту понять «майнові» та «немайнові» рішення, їх співвідношення та для розкриття логічних протиріч у структурі законодавчого тексту (підрозділ 1.1). Метод теоретичного аналізу дозволив глибоко осмислити та проаналізувати сутність немайнових рішень і рішень зобов'язального характеру, виявити їх ознаки та здійснити класифікацію, обґрунтувати необхідність заміни понять на відеофіксацію, перегляду ролі поліції під час виконання рішень про вселення та виселення (підрозділи 1.1, 1.2, 3.3). Методи аналізу та синтезу дали змогу визначити поняття судових рішень майнового, немайнового, зобов'язального характеру, сформулювати узагальнення і рекомендації щодо вдосконалення правозастосування, зробити висновки щодо реального, а не формального (імітація поновлення на роботі, саботаж, конфлікт прав працівників тощо) поновлення на роботі, сконструювати модель балансу між правом на житло і правом власності (підрозділи 1.1, 3.1, 3.2, 3.3). Діалектичний метод став у нагоді для виявлення співвідношення між формою

та змістом правових норм та визначення впливу такого співвідношення на якість правового регулювання і його реалізацію (підрозділ 1.1). Онтологічний підхід використано при аналізі онтологічної дихотомії майнових – немайнових судових рішень, а також – співвідношення «форми і змісту» правових норм (підрозділ 1.1). Метод індукції дав змогу на основі аналізу окремих рішень судів здійснити узагальнення правових позицій (підрозділ 1.1–3.3). Метод дедукції застосовувався для формулювання висновків на основі положень загальної теорії права та судової практики, зокрема для визначення критерію майнового характеру судового рішення, для узагальнення проблеми термінологічної неузгодженості у Законі України «Про виконавче провадження», для розгляду конкретних прикладів (ст.ст. 60, 63), а потім – для формулювання загальних висновків про правову невизначеність, для застосування загального принципу найкращих інтересів дитини при аналізі конкретних кейсів із виконавчої практики (підрозділи 1.1–3.3). Системно-структурний метод використовувався для класифікації судових рішень немайнового характеру, що сприяло формуванню цілісного уявлення про їхню правову природу та особливості виконання (підрозділ 1.2). Історико-правовий метод дав можливість проаналізувати попередні редакції нормативно-правових актів, які втратили чинність, проте мали системний зміст, їх еволюцію (підрозділ 1.1). За допомогою казуального методу вивчено конкретні судові справи й рішення, що дозволило зробити пропозиції щодо вдосконалення судової та виконавчої практики (підрозділи 1.1.–3.3). Порівняльно-правовий метод застосовано для зіставлення національного законодавства з міжнародними стандартами у сфері виконання судових рішень, що уможливило розробити шляхи вдосконалення правового регулювання (підрозділи 1.2, 2.1, 2.2, 3.1). Метод правового прогнозування дав змогу сформулювати пропозиції щодо внесення змін до процесуального законодавства України шляхом запровадження астренту, а також розширення повноважень виконавців (підрозділи 2.2, 3.3). Метод редукціонізму використано у критичному контексті для демонстрації того, як складні правові явища (рішення зобов’язального характеру) неправильно зводяться законодавцем до їх окремих складових (немайнові рішення), що

призводить до викривлення змісту законодавчих норм у правозастосовній практиці (підрозділ 1.1).

Емпірична база дослідження. Теоретичною основою дослідження стали наукові праці у сфері виконавчого провадження, цивільного, господарського, адміністративного процесуального та відповідних матеріальних галузей права, міжнародного публічного та приватного права, теорії держави і права, а також прав людини. У дослідженні широко використано доктринальні підходи щодо ефективності механізму правозастосування, інституту державного примусу, принципу верховенства права, реалізації судових рішень як ключового елементу доступу до правосуддя.

Нормативно-правову базу дослідження становили Конституція України, Цивільний та Господарський процесуальні кодекси України, Кодекс адміністративного судочинства України, Закон України «Про виконавче провадження», інші законодавчі та підзаконні нормативно-правові акти, що регулюють порядок та способи виконання судових рішень, зокрема немайнового характеру. Значну увагу приділено міжнародним джерелам, зокрема Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Резолюціям Комітету міністрів Ради Європи, рекомендаціям Європейської комісії, а також практиці Європейського суду з прав людини у справах проти України щодо невиконання судових рішень.

Емпіричною базою дослідження слугували матеріали узагальнення судової практики Верховного Суду, статистичні дані Міністерства юстиції України, Державної виконавчої служби та Асоціації приватних виконавців України за 2019–2024 р.р. щодо динаміки виконуваності рішень юрисдикційних органів; аналітичні звіти міжнародних організацій (Ради Європи, USAID, Право-JUSTICE), присвячені проблемам виконання судових рішень в Україні.

Наведені емпіричні джерела дозволили виявити ключові тенденції, суперечності та практичні проблеми у сфері виконання рішень немайнового характеру, а також стали підґрунтям для формування комплексних висновків і

науково обґрунтованих рекомендацій щодо удосконалення чинного законодавства та правозастосовної практики.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є першим в українській правничій науці цілісним та комплексним дослідженням теоретико-правових засад і практико-організаційних аспектів виконання судових рішень немайнового характеру в національній системі виконавчого провадження, яке здійснене з урахуванням міжнародних стандартів, практики Європейського суду з прав людини та актуальних викликів правозастосування.

Ключовими результатами дисертаційного дослідження, які репрезентують його наукову новизну, є такі концептуальні положення, теоретичні узагальнення, обґрунтовані висновки, а також розроблені на їх основі пропозиції та рекомендації:

вперше:

1) запропоновано визначати правову природу судових рішень (майнових, немайнових, зобов'язального характеру) за такими основними критеріями: сутність спірних правовідносин, спосіб захисту прав, характер блага, що є об'єктом спору, та безпосереднього впливу рішення на майновий стан сторін;

2) сутність судових рішень немайнового характеру аргументовано визначати через їхню спрямованість на поновлення прав та інтересів особи, об'єктом яких, передусім, є блага, що за своєю онтологічною природою не піддаються прямій економічній оцінці та не мають безпосереднього вартісного вираження, оскільки такі рішення, переважно, стосуються благ, прав, які тісно пов'язані з особою, а їх виконання, як правило, не призводить до прямого збільшення або зменшення майнових активів сторін;

3) здійснено авторську класифікацію судових рішень немайнового характеру за такими критеріями: за характером юридичного обов'язку, покладеного на боржника; за бажаним результатом виконавчого провадження, тобто, за цільовою спрямованістю; за предметом правовідносин, з яких випливає обов'язок боржника або за галузевою належністю правовідносин; за ступенем зв'язку з особою боржника або за персоналізацією обов'язку; за функціональним взаємозв'язком із

рішеннями майнового характеру або за складністю предмета спору; за темпоральним критерієм; за процесуальною формою забезпечення виконання;

4) запропоновано запровадити медіацію при виконанні рішень про встановлення побачення та про усунення перешкод у побаченні з дитиною за участю сертифікованого сімейного медіатора, обов'язковість участі дитячого психолога у виконавчих діях, розробку індивідуального плану виконання рішення;

5) сформульовано пропозицію законодавчо закріпити право на безпосереднє звернення до суду зі заявою про тимчасове влаштування дитини до дитячого або лікувального закладу за широким колом суб'єктів, які діють в інтересах дитини; встановити альтернативну підсудність; скоротити строк розгляду цього питання за обов'язкової участі представників органів опіки та піклування;

6) обґрунтовано положення про те, що фактичне допущення працівника до виконання попередніх трудових обов'язків є ключовим критерієм належного виконання рішення суду про поновлення на роботі;

7) аргументовано, що юридична фікція поновлення трудових правовідносин *ex tunc* забезпечує безперервність трудового стажу та повне поновлення порушених прав, а формальне видання наказу чи розпорядження про поновлення на роботі без фактичного допуску до роботи визнано імітацією виконання судового рішення та порушенням принципу обов'язковості судових рішень;

8) запропоновано замінити участь понятих обов'язковою відеофіксацією виконавчих дій під час примусового виконання рішень про виселення боржника та вселення стягувача з метою підвищення рівня доказовості, усунення суб'єктивного фактору та оптимізації витрат виконавчого провадження;

удосконалено:

9) обґрунтування положення про те, що рішення зобов'язального характеру бувають як майновими, так і немайновими;

10) концепцію щодо внесення до процесуального законодавства України положення про астрент як засіб забезпечення виконання рішень немайнового характеру; надання суду повноваження обирати між попередньою і остаточною

формою астренту, залежно від поведінки боржника; стягнення суми астренту на користь стягувача; встановлення дискреції суду щодо обсягу та строку застосування астренту з урахуванням обставин справи;

11) концептуальні положення щодо розподілу повноважень між державними та приватними виконавцями у напрямку розширення компетенції приватних виконавців у контексті реформування системи примусового виконання рішень судів та інших юрисдикційних органів в Україні відповідно до стандартів Європейського Союзу.

набули подальшого розвитку положення про:

12) умовність поділу судових рішень за їхньою сутністю на рішення немайнового характеру, майнові рішення та рішення зобов'язального характеру; ця умовність зумовлена відсутністю законодавчих визначень цих понять та критеріїв, взаємопроникненням правових вимог, залежністю від мети такої класифікації, складністю, а подекуди і неможливістю розмежування матеріального та нематеріального, а також еволюцією правової доктрини та судової практики;

13) доцільність запровадження у вітчизняне виконавче провадження астренту як додаткового засобу стимулювання боржника до виконання судового рішення немайнового характеру;

14) вимогу стосовно спеціалізованої підготовки (підвищення кваліфікації, стажування, тренінги тощо з основ дитячої психології, конфліктології) для виконавців, які здійснюють примусове виконання рішень щодо дітей;

15) наділення приватних виконавців повноваженнями примусово виконувати рішення стосовно виселення та вселення фізичних осіб.

Особистий внесок здобувача. Концептуальні положення, теоретичні узагальнення, наукові висновки, пропозиції з удосконалення законодавства та практичні рекомендації, що виносяться на захист, є результатом особистої науково-дослідницької діяльності здобувача, здійсненої самостійно на основі ґрунтовного опрацювання і критичного аналізу значного обсягу наукових джерел, нормативно-правових актів, які регламентують процедуру виконання судових рішень немайнового характеру, та судової практики. Власний внесок здобувача полягає у

формулюванні нових підходів до визначення сутності рішень немайнового характеру, їх класифікації, обґрунтуванні критеріїв ефективності механізму примусового виконання рішень немайнового характеру, а також у розробці пропозицій щодо вдосконалення законодавства і виконавчої та судової практики з урахуванням міжнародних стандартів.

Практичне значення отриманих результатів дисертаційного дослідження ґрунтується на тому, що його положення, висновки і пропозиції є упровадженими та можуть застосовуватися у:

- науково-дослідній діяльності – для розвитку доктринальних положень інституту виконавчого провадження, зокрема, для формування нових теоретичних підходів до забезпечення ефективного виконання судових рішень немайнового характеру;

- правотворчій діяльності – для удосконалення законодавства України у сфері примусового виконання рішень судів (Довідка про впровадження результатів дисертаційного дослідження, видана Народним депутатом України О. Саламахою від 08.11.2024 р. № 322-2/08/11/2024; Довідка про впровадження результатів дисертаційної роботи, видана Головою Всеукраїнської професійної спілки «Національна спілка приватних виконавців» С. Лисенком від 06.11.2024 р.);

- правозастосовній практиці як рекомендації для суддів, державних і приватних виконавців з метою підвищення якості примусового виконання немайнових судових рішень, зокрема щодо відібрання дитини, поновлення на роботі, вселення / виселення та інших видів немайнових вимог (Акт впровадження результатів дисертаційного дослідження, затверджений Головою Київського окружного адміністративного суду О. Басаєм від 11.10.2024 р.; Повідомлення щодо впровадження результатів дисертаційного дослідження заступника начальника міжрегіонального управління – начальника Управління забезпечення примусового виконання рішень у місті Києві та Київській області Центрального міжрегіонального Управління Міністерства юстиції (м. Київ) М. Сувала від 22.11.2024 р. № 58587/3.2-

24/вх.58371/3-24; Акт впровадження результатів дисертації, виданий приватним виконавцем виконавчого округу Львівської області А. А. Пицем);

- освітньому процесі в ході викладання таких навчальних дисциплін як: «Виконавче провадження», «Проблеми виконання судових рішень у цивільних справах», «Цивільне процесуальне право України», «Теоретико-прикладні проблеми цивільного судочинства», «Теоретико-прикладні питання цивільного судочинства в Україні» та «Застосування практики Європейського Суду з прав людини при здійсненні правосуддя у цивільних справах» для поглибленого вивчення особливостей виконання судових рішень немайнового характеру (Акт про впровадження результатів дисертації, затверджений першим проректором Львівського державного університету внутрішніх справ від 17.10.2024 р. № 57).

Апробація матеріалів дисертації. Обговорення й рецензування нашого дисертаційного дослідження відбулося на засіданні фахового семінару кафедри цивільно-правових дисциплін навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності Львівського державного університету внутрішніх справ (протокол від 26.03.2025 р. № 3).

Основні теоретичні та практичні результати дисертації було оприлюднено на таких науково-практичних заходах: науково-практичних семінарах «Актуальні проблеми приватного права в умовах євроінтеграційних процесів в Україні» (м. Львів, 13.11.2020 р., 11.11.2022 р., 10.11.2023 р.); VII Всеукраїнській науково-практичній конференції «Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні» (м. Львів, 08.12.2023 р.).

Публікації. Основні наукові результати дисертаційного дослідження опубліковано у 3-х статтях у виданнях, включених до переліку наукових фахових видань категорії «Б», затвердженого МОН України, а також у тезах 4-х доповідей на семінарах і конференції.

Структура та обсяг дисертації зумовлені її предметом, метою та завданнями і складається зі вступу, трьох розділів, які охоплюють сім підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертаційного дослідження

становить 235 сторінок. Основний текст дисертації викладено на 177 сторінках. Список використаних джерел – на 30 сторінках, що включає 207 найменувань. Додатки до дисертації займають 12 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СУДОВИХ РІШЕНЬ НЕМАЙНОВОГО ХАРАКТЕРУ

1.1. Сутність судових рішень немайнового характеру

Забезпечення примусового виконання судових рішень немайнового характеру є невід'ємною частиною державної системи виконання рішень. Ефективність нормативних положень, що регулюють відносини із примусової реалізації зобов'язань, які вимагають від боржника здійснення певних дій або утримання від них, прямо залежить від законодавчо обраної моделі їх виконання [26; 99; 190].

Підтримуємо позицію С. В. Сенник, яка наголошує на виконавчості як ключовій ознаці законної сили судових рішень, особливого значення надаючи проблематиці невиконання таких рішень, зокрема у справах, у яких відповідачем є держава або бюджетна установа, а рішення стосуються прав найменш соціально захищених осіб (наприклад, осіб похилого віку). Цей аспект безпосередньо стосується рішень немайнового характеру – зокрема, зобов'язання боржника вчинити певну дію або утриматись від її вчинення, які часто залишаються невиконаними через організаційні або фінансові проблеми, позаяк у правовій державі необхідно забезпечувати реальне, а не формальне (на папері) поновлення порушених прав [167]. С. В. Сенник та Д. Є. Забзалюк слушно наголошують на обов'язковості гарантування фундаментального права кожної особи на ефективне поновлення порушених прав компетентними національними судами, зокрема під час виконання судових рішень немайнового характеру [58; 170].

Розділ VIII Закону України «Про виконавче провадження» [146] від 02.06.2016 р. № 1404-VIII називається «Виконання рішень немайнового характеру».

Ст. 63 Розділу VIII Закону України «Про виконавче провадження» має назву «Порядок виконання рішень, за якими боржник зобов'язаний вчинити певні дії або утриматися від їх вчинення».

Наведена вище термінологічна розбіжність (яка призводить до змістовної розбіжності між назвою розділу та його змістом) у Законі України «Про виконавче провадження» потребує глибокого концептуального аналізу та теоретичного осмислення, оскільки має негативний вплив на правозастосовну (судову та виконавчу) практику.

Рішення суду, якими відповідача зобов'язано до вчинення певних дій або утримання від їх вчинення, традиційно іменують рішеннями зобов'язального характеру. Ця категорія рішень охоплює як майнові, так і немайнові.

А. Кошманом, К. Поповим, О. Михалюком, беручи за основу природу вимог, всі судові рішення запропоновано поділяти на дві загальні групи:

1) судові рішення майнового характеру (наприклад, про стягнення грошових коштів, визнання права власності тощо);

2) судові рішення немайнового характеру або, як їх ще називають, судові рішення зобов'язального характеру, тобто ті, які не можуть бути оцінені в грошовому еквіваленті (наприклад, рішення, за якими боржник має вчинити певні дії або утриматися від їх вчинення) [83].

Зазначений вище поділ судових рішень, як зазначають А. Кошман, К. Попов, О. Михалюк, законодавчо незакріплений і є похідним від відповідної класифікації позовних вимог за Законом України «Про судовий збір» від 08.07.2011 р. № 3674-VI [161], який передбачає диференційовані ставки судового збору залежно від того, чи є позовна вимога майною чи немайною. Судовою практикою напрацьовано певні підходи до розмежування майнових та немайнових вимог в окремих категоріях справ [83].

Отже, як слушно стверджує А. М. Авторгов, існує концептуальна неузгодженість у Законі України «Про виконавче провадження», яка, власне, призводить до помилкового ототожнення рішень зобов'язального характеру виключно з немайновими рішеннями [4]. Це хибне розуміння впливає з розташування ст. 63, яка регулює виконання рішень, якими боржник зобов'язаний вчинити або утриматися від певних дій, у розділі VIII, присвяченому виконанню

рішень немайнового характеру. Така законодавча структура створює методологічну плутанину, оскільки не всі рішення зобов'язального характеру належать до категорії немайнових.

Отже, окреслена нами вище термінологічна розбіжність між назвою розділу VIII Закону України «Про виконавче провадження» («Виконання рішень немайнового характеру») та змістом ст. 63 («Порядок виконання рішень, за якими боржник зобов'язаний вчинити певні дії або утриматися від їх вчинення»). Зауважимо, що ці дії можуть бути як майновими (наприклад, передання майна), так і немайновими (наприклад, поновлення на роботі.) не є лише формальною помилкою, а є відображенням глибшої концептуальної неузгодженості. Ця неузгодженість порушує принцип системності права, який вимагає логічної узгодженості між нормами та інститутами. П. М. Рабінович слушно вказує, що для того, щоб забезпечувані державою норми її об'єктивного юридичного права, які регулюють найрізноманітніші суспільні відносини, були реальними та ефективними, вони мають бути узгодженими, несуперечливими за їхнім спрямуванням і змістом, й утворювати певну цілісність, єдність [163, с. 128].

З огляду на філософське розуміння, ми можемо стверджувати, що це відображає проблему співвідношення між формою та змістом правових норм, де форма (назва розділу) не відповідає змісту (норми статті).

Також з методологічного огляду, така невдала законодавча конструкція створює труднощі для інтерпретації та застосування законодавства, оскільки правозастосовні органи мають діяти на підставі неоднозначних за обсягом та змістом правових норм.

Помилкове ототожнення рішень зобов'язального характеру виключно з немайновими рішеннями є результатом вузького розуміння законодавства, яке не враховує загальних принципів права.

В цьому випадку ми можемо констатувати редукціонізм, за якого складне явище (рішення зобов'язального характеру) зводиться до якоїсь його частини

(немайнові рішення). Що має наслідком неправильну класифікацію рішень судів та ускладнює їх виконання, зокрема й у примусовому порядку.

Класифікація рішень судів на майнові та немайнові відображає фундаментальну онтологічну дихотомію між матеріальним і нематеріальним. Майнові рішення стосуються об'єктів, що мають економічну цінність, тоді як немайнові – об'єктів, які не піддаються прямій грошовій оцінці.

З'ясування сутності рішень судів зобов'язального характеру вимагає застосування герменевтичного підходу, оскільки вона не завжди є очевидною, і такі рішення можуть бути як майновими, так і немайновими. Розуміння способу захисту прав особи, контексту справи та намірів суду є визначальним для правильної класифікації та виконання таких рішень.

Немайнові рішення, з огляду на аксіологічний підхід, а також на систему цінностей суспільства, подекуди можуть бути спрямованими на захист прав і свобод особи, які мають вищу цінність, аніж матеріальні блага. Рішення зобов'язального характеру виконують важливу функцію забезпечення виконання обов'язків боржника, виконання яких залежить від чіткості формулювання резолютивної частини та можливості примусового виконання. Наголошуємо, що виконання рішень судів усіх видів, позаяк, є важливою запорукою підтримання правопорядку та справедливості.

Поділяємо позицію Т. А. Стоянової, яка вказує на нормативне розмежування порядку виконання судових рішень залежно від їх характеру – майнового чи немайнового. Судові акти, які передбачають обов'язок боржника особисто вчинити певні дії або утриматися від їх здійснення, у систематизації, запропонованій І. В. Андроновим, віднесено до рішень про присудження. Ці рішення спрямовані на підтвердження та примусове забезпечення реалізації суб'єктивних прав, обов'язків і охоронюваних законом інтересів сторін, коли одна сторона зобов'язується здійснити на користь іншої певну дію або утриматися від неї. Як наголошує І. В. Андронов, зміст рішень про присудження полягає у закріпленні вимоги, що кореспондує відповідному обов'язку боржника, за умови, що на момент звернення до суду право

на примусове виконання такого обов'язку вже виникло. При цьому позивач, звертаючись із позовом про присудження, формулює у якості предмета позову саме ту цивільно-правову вимогу, яку прагне реалізувати у примусовому порядку в разі її підтвердження судом [26; 38, с. 353–354].

У раніше чинній редакції Закону України «Про виконавче провадження» від 21.04.1999 р. № 606-XIV (Закон втратив чинність на підставі Закону від 02.06.2016 р. № 1404-VIII) [147] містилася Глава 7, яка мала назву: «Виконання рішень, за якими боржник зобов'язаний особисто вчинити певні дії або утриматися від їх вчинення». Ця назва повністю відповідала нормативному змістовому наповненню статей, які входили до цієї Глави. І перша стаття цієї Глави – ст. 75 – «Загальні умови виконання рішень, за якими боржник зобов'язаний особисто вчинити певні дії або утриматися від їх вчинення».

Натомість у зараз чинному Законі України «Про виконавче провадження» від 02.06.2016 р. № 1404-VIII ст. 63, положення якої регламентують порядок виконання рішень про зобов'язання боржника вчинити або утриматися від вчинення певних дій, поміщена до Розділу VIII «Виконання рішень немайнового характеру».

Окрім того, зауважимо, що порядок виконання судових рішень щодо передачі стягувачу конкретних речей, визначених у рішенні суду і, відповідно, у виконавчому документі, врегульовано ст. 60 зараз чинного Закону України «Про виконавче провадження» – «Передача стягувачу предметів, зазначених у виконавчому документі». Згідно з цією нормою під час виконання рішень про передачу стягувачу предметів, зазначених у виконавчому документі, виконавець вилучає такі предмети у боржника і передає їх стягувачу, про що складає акт передачі. У разі знищення предмета, що мав бути переданий стягувачу в натурі, виконавець складає акт про неможливість виконання рішення, що є підставою для закінчення виконавчого провадження, а в разі встановлення факту відсутності предмета, що мав бути переданий стягувачу, повертає виконавчий документ стягувачу. У разі письмової відмови стягувача від одержання предметів, вилучених у боржника під час виконання рішення про їх передачу стягувачу, виконавець повертає зазначені

предмети боржників, про що складає акт, і виносить постанову про закінчення виконавчого провадження. При цьому внесений стягувачем авансовий внесок поверненню не підлягає [146].

Оскільки порядок виконавчого провадження щодо рішень про передання стягувачеві предметів, вказаних у виконавчому документі, передбачено наведеною вище нормою ст. 60 Закону України «Про виконавче провадження», а порядок виконавчого провадження щодо рішень, за якими боржник зобов'язаний вчинити певні дії, або утриматися від їх вчинення – ст. 63 Закону України «Про виконавче провадження», то, відповідно, порядок і способи виконання цих категорій рішень є істотно відмінною.

Як зазначає А. М. Авторгов, коли йдеться про виконання рішень про передання стягувачеві предметів, зазначених у виконавчому документі, виконавець не надає боржнику строк на так зване умовно-самостійне виконання рішення, а має невідкладно після відкриття виконавчого провадження розпочинати виконавчі дії [4, с. 201].

Водночас, судова практика демонструє неоднозначність у формулюваннях резолютивних частин судових рішень, у яких зустрічаються як вказівки на:

- «вилучення у боржника майна та передачу його стягувачеві», так і на формулювання
- «зобов'язати боржника повернути майно».

Чинним законодавством України визначено такий порядок примусового виконання рішень зобов'язального характеру: у постанові про відкриття виконавчого провадження виконавець встановлює десятиденний строк (обчислюється в робочих днях) для виконання рішення боржником (за винятком випадків негайного виконання рішення та рішень щодо встановлення побачення з дитиною).

Перевірка виконання боржником цього рішення здійснюється виконавцем наступного робочого дня після спливу зазначеного строку. У випадку ж негайного виконання рішення, така перевірка проводиться не пізніше третього робочого дня з моменту відкриття провадження.

Якщо рішення не виконане боржником у встановлені строки та за відсутності поважних причин такого невиконання, виконавець виносить постанову про накладення на боржника штрафу, водночас, встановлюючи повторний десятиденний строк для виконання рішення (для рішень, що підлягають негайному виконанню — три робочі дні), і попереджаючи про кримінальну відповідальність за невиконання рішення суду.

Наступного робочого дня після спливу повторного строку виконавець знову перевіряє стан виконання рішення боржником.

При черговому невиконанні рішення без поважних причин, якщо воно піддається примусовому виконанню без безпосередньої участі боржника, виконавець надсилає повідомлення про вчинення кримінального правопорушення до органу досудового розслідування та здійснює заходи із примусового виконання, передбачені Законом України «Про виконавче провадження».

У разі, коли рішення не може бути виконано без активної участі боржника, при повторному невиконанні виконавець повідомляє орган досудового розслідування про наявність у діях боржника ознак кримінального правопорушення і виносить постанову про закінчення виконавчого провадження.

Підтримуємо позицію А. М. Авторова про те, що визначення можливості виконання судового рішення без участі боржника належить виключно до компетенції та дискреції виконавця [6]. На нашу думку, законодавцем передбачено виконавцю значний обсяг дискреції у визначенні «можливості виконання рішення без участі боржника». Це може суперечити принципам правової визначеності та передбачуваності. Встановлені законодавством строки виконання рішень зобов'язального характеру та процедури перевірки їх виконання не забезпечують оперативність та ефективність виконавчого провадження, а застосування штрафних санкцій та кримінальної відповідальності не є ефективним стимулом для боржника до виконання рішення [70]. Невиконання судових рішень підриває довіру до судової влади та до держави в цілому, що має негативні соціальні та економічні наслідки. Ухвалені іменем держави Україна рішення судів покликані поновлювати порушенні

права особи. Тому роль виконавця є ключовою у цьому процесі (примусового виконання рішень судів) і не може зводитися до простого спостерігача [144]. Виконавець, передусім, відновлює справедливість.

Як слушно зазначають О. О. Барабаш [8; 203], О. Б. Верба [31], М. В. Ковалів [71; 72], Л. В. Мелех [93], М. Я. Сидор [71; 72], Ю. Д. Притика [204] корисність штучного інтелекту (ШІ) для виконання судових рішень немайнового характеру полягає насамперед в оптимізації інформаційно-аналітичної підтримки виконавчого процесу. ШІ здатен ефективно обробляти великі обсяги даних для моніторингу виконання зобов'язань, аналізувати поведінку боржників з метою прогнозування ймовірності добровільного виконання, а також автоматизувати комунікацію шляхом розсилки нагадувань та повідомлень. Окрім того, ШІ може застосовуватися для виявлення та документування фактів невиконання рішення, фіксуючи відповідні докази (наприклад, через аналіз публічних даних чи соціальних мереж у випадках заборони певних дій). Хоча ШІ не може безпосередньо забезпечити виконання дій немайнового характеру, що часто потребують особистої участі боржника або вчинення певних дій державними органами, його аналітичні та комунікаційні можливості значно підвищують ефективність контролю за виконанням та сприяють своєчасному реагуванню на факти невиконання, полегшуючи подальші кроки виконавця в ході здійснення виконавчого провадження.

Здійснимо аналіз фабули та правову позицію Верховного Суду, сформульовану у Постанові від 30.06.2021 р. у справі № 201/12569/16, провадження № 61-2627св21 [116]. ОСОБА_1 звернувся зі скаргою на бездіяльність приватного виконавця А. Л. Приходько, яка не забезпечила належного виконання судового рішення Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська від 22.02.2018 р. Цим рішенням витребувано з володіння ОСОБА_2 транспортний засіб марки Toyota Land Cruiser та зобов'язано передати його ОСОБІ_1. Скаржник наполягав, що виконавець неправомірно виконує це рішення як немайнове (за ст. 63 Закону України «Про виконавче провадження»), хоча, на його думку, йдеться про майнове рішення, що потребує примусового виконання за ст. 60 цього ж Закону. Суди першої та апеляційної інстанцій скаргу

відхилили, мотивуючи це тим, що рішення є немайнового характеру, а отже, не передбачає активних дій виконавця без участі боржника. Верховний Суд скасував попередні судові рішення частково та визнав бездіяльність приватного виконавця неправомірною, зобов'язавши її усунути порушення прав стягувача. Верховний Суд не погодився з кваліфікацією судів попередніх інстанцій, вказавши, що витребування майна з незаконного володіння не є рішенням, яке передбачає лише дії боржника. Вказане рішення має майновий характер, оскільки його виконання можливе без активної участі боржника, шляхом вилучення майна у фізичному вигляді та передачі його стягувачу. Суд послався на ст. 60 Закону України «Про виконавче провадження», відповідно до якої виконавець повинен вилучити майно та передати його стягувачу. Верховним Судом вказано, що ст. 63 передбачає порядок виконання рішень немайнового характеру, тобто таких, де боржник повинен особисто вчинити дії чи утриматись від них (наприклад, поновлення на роботі, вселення, усунення перешкод у спілкуванні з дитиною тощо). Верховний Суд наголосив, що одночасне формулювання у рішенні суду фрази «витребувати майно» та «зобов'язати передати» не перетворює це рішення на немайнове. Верховний Суд вказав, що це рішення має зобов'язальний характер у формі вилучення і передачі речі – тобто, передбачає реальне надання визначеного майна, що підлягає примусовому виконанню державним або приватним виконавцем без участі боржника (за аналогією з витребуванням речі за нормами речового права). Отже, за змістом правової позиції Верховного Суду у цій справі рішення суду про витребування майна з незаконного володіння, навіть якщо в ньому використано так звану «зобов'язальну лексику» («передати»), є рішенням майнового характеру, що виконується за ст. 60 Закону України «Про виконавче провадження». Бездіяльність виконавця, який не вжив заходів щодо вилучення речі, є неправомірною, оскільки суперечить обов'язку забезпечити реальне виконання судового рішення. Суд не може детально зобов'язувати виконавця вчиняти конкретні дії, що є предметом його дискреційних повноважень, проте має право визнавати бездіяльність виконавця протиправною [116].

Проаналізуємо Постанову Великої Палати Верховного Суду України від 14.11.2018 р. у справі № 183/1617/16 [110]. Прокурор звернувся до суду в інтересах держави в особі Дніпропетровської обласної державної адміністрації (ОДА) із позовом до Піщанської сільської ради та фізичної особи ОСОБА_3 про: визнання неправомірним та скасування п. 32 рішення ради про передачу земельної ділянки у приватну власність; визнання недійсним державного акта на право власності; витребування земельної ділянки з чужого незаконного володіння. Позов обґрунтовано тим, що спірна земельна ділянка площею 0,25 га належить до земель державного лісового фонду й перебуває у постійному користуванні ДП «Новомосковське лісове господарство». Передача цієї ділянки у власність фізичної особи органом, який не мав відповідних повноважень (Піщанською сільрадою), відбулась із порушенням земельного та лісового законодавства. Позиція Великої Палати Верховного Суду щодо майнового чи немайнового характеру судових рішень зводиться до такого. Вимоги про визнання неправомірним рішення органу влади або визнання акта недійсним мають немайновий характер, оскільки не спрямовані на безпосереднє відновлення майнового стану позивача. Вимога про витребування земельної ділянки з незаконного володіння є майною, оскільки пов'язана з поверненням речі у натурі та поновленням права власності. Отже, Верховним Судом розмежовано позовні вимоги за критерієм спрямованості на зміну майнового стану. Великою Палатою звернуто увагу на спосіб виконання судового рішення про витребування майна. Судом розмежовано: рішення зобов'язального характеру, якими відповідача зобов'язано до вчинення певних дій (наприклад, повернути майно), і рішення речово-правового характеру, як-от віндикаційні рішення. Отже, витребування нерухомого майна з чужого незаконного володіння є не зобов'язальним, а речово-правовим способом захисту, і суд мав не зобов'язувати відповідача повернути ділянку, а витребувати її на користь держави, що й було враховано при зміні резолютивної частини рішення. Вимоги про визнання незаконності акта органу влади та про визнання акта недійсним мають немайновий характер, і розгляд таких справ можливий у порядку цивільного судочинства, якщо

вони пов'язані з речовими правами. Вимога про витребування майна є майновою та вирішується шляхом речово-правового способу захисту (віндикації), що не є зобов'язальним способом захисту права. Отже, рішення про витребування нерухомого майна з чужого незаконного володіння підлягає примусовому виконанню у порядку, передбаченому ст. 60 Закону України «Про виконавче провадження». У разі задоволення позову про витребування нерухомого майна з чужого незаконного володіння суд витребує таке майно на користь позивача, а не зобов'язує відповідача повернути це майно власникові [110].

Відповідно до ст. 136 «Порядок виконання рішень, за якими боржник зобов'язаний вчинити певні дії або утриматися від їх вчинення» Проекту Закону «Про примусове виконання рішень» № 5660 від 14.06.2021, прийнятому в першому читанні 14.07.2021 р. [160]: «за рішеннями, за якими боржник зобов'язаний особисто вчинити певні дії або утриматися від їх вчинення, виконавець наступного робочого дня після закінчення строку, визначеного ст. 89 цього Закону, перевіряє виконання рішення боржником. Якщо рішення підлягає негайному виконанню, виконавець перевіряє виконання рішення не пізніше як на п'ятий робочий день після відкриття виконавчого провадження. У разі невиконання без поважних причин боржником рішення виконавець виносить постанову про накладення на боржника штрафу, в якій також зазначаються вимога виконати рішення протягом 10 робочих днів (за рішенням, що підлягає негайному виконанню, - протягом п'яти робочих днів) та попередження про кримінальну відповідальність. Виконавець наступного робочого дня після закінчення строку, передбаченого ч. 2 цієї статті, повторно перевіряє виконання рішення боржником. У разі повторного невиконання без поважних причин боржником рішення, якщо таке рішення може бути виконано без участі боржника, виконавець виносить постанову про накладення на боржника штрафу в подвійному розмірі, надсилає органу досудового розслідування повідомлення про вчинення боржником кримінального правопорушення та організовує виконання рішення відповідно до повноважень, передбачених цим Законом. У разі необхідності виконавець залучає до проведення виконавчих дій

суб'єктів господарювання, у тому числі на платній основі, за рахунок авансового внеску стягувача. Витрати на проведення виконавчих дій у разі виконання рішення без участі боржника є витратами виконавчого провадження. Якщо після фактичного виконання рішення боржник вчинив дії, внаслідок яких рішення не може вважатися виконаним, стягувач має право звернутися до виконавця із заявою про відновлення виконавчого провадження. У такому разі виконавець має право повторно організувати виконання рішення відповідно до повноважень, наданих йому законом, та накласти на боржника штраф у подвійному розмірі. У разі невиконання боржником без поважних причин рішення, яке не може бути виконано без участі боржника, виконавець: 1) виносить постанову про накладення на боржника штрафу в подвійному розмірі; 2) виносить постанову про встановлення тимчасового обмеження боржника – фізичної особи або керівника боржника – юридичної особи у праві виїзду за межі України у порядку, визначеному ст. 133 цього Закону; 3) надсилає органу досудового розслідування повідомлення про вчинення боржником кримінального правопорушення. У подальшому виконавець здійснює перевірку виконання боржником рішення один раз на місяць та у разі невиконання рішення викосить постанову про накладення на боржника штрафу у розмірі, визначеному абзацом четвертим цієї частини. У разі невиконання боржником рішення протягом 2 років, виконавчий документ повертається стягувачу. Виконавець під час виконання рішення про заборону вчиняти певні дії або про утримання від вчинення певних дій доводить до відома боржника резолютивну частину такого рішення, про що складає відповідний акт. Після складення акта виконавець виносить постанову про закінчення виконавчого провадження» [160].

Отже, чи правомірно відносити до категорії немайнових судові рішення, якими відповідача зобов'язано повернути (передати) позивачу конкретне, визначене судовим рішенням, майно або річ? На нашу думку, таке трактування може мати місце виключно в тих випадках, коли фактично не змінюється правовий режим власності щодо спірного майна. І, водночас, у випадках, коли виконання рішення передбачає зміну власника або перехід права власності від відповідача до позивача,

такі рішення слід однозначно розглядати як майнові, оскільки вони мають безпосередній вплив на майновий стан сторін спору.

У Постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 21.12.2020 р. у справі № 905/98/20, в якій прокуратура в інтересах держави в особі міської ради подала позов до фізичної особи-підприємця про повернення земельної ділянки, позовні вимоги обґрунтовано тим, що договір оренди, на підставі якого відповідач (ФОП) користувалася земельною ділянкою припинився, проте земельна ділянка позивачу не була повернута. Верховним Судом вказано, що витребування та повернення майна зазвичай пов'язане з майновим аспектом спору, оскільки передбачає можливість грошової оцінки матеріально-правової вимоги відповідно до вартості спірного об'єкта. Втім, не завжди такі позови є виключно майновими. Наприклад, у справі, що аналізується, прокурором було заявлено позов щодо повернення земельної ділянки від орендаря власникові (орендодавцеві) у зв'язку із припиненням дії договору оренди. У цьому випадку задоволення позовних вимог не спричиняє зміну власника спірного майна, натомість відбувається захист законних інтересів власника земельної ділянки шляхом покладення на орендаря зобов'язання повернути предмет оренди після завершення строку договору. Отже, позов прокурора у цій справі слід віднести до категорії немайнових спорів, оскільки його сутність не передбачає створення чи збільшення матеріального добробуту позивача і, відповідно, не має вартісного виразу [130].

Наведена нами вище правова позиція узгоджується з висновками, сформульованими Об'єднаною палатою Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду в Постанові від 02.12.2020 р. у справі № 905/105/20 [142]. Так, предметом судового розгляду був позов прокурора, поданий в інтересах держави в особі міської ради до ТзОВ «Харбор», про зобов'язання повернути земельну ділянку. На думку прокурора, вимога щодо повернення орендарем земельної ділянки випливає із факту припинення дії договору оренди від 04.04.2009 р., укладеного між міською радою та ТзОВ «Харбор». Оскільки земельна ділянка не вибувала із власності орендодавця, а перебувала лише у користуванні відповідача, позовна

вимога має зобов'язально-правовий, а не майновий характер. Окрім того, прокурором підкреслено, що задоволення позову не призведе до зміни складу майна сторін, що також свідчить про немайновий характер вимог. Як убачається із матеріалів судової справи, ключовим було питання кваліфікації позовних вимог прокурора як майнових чи немайнових. При поданні позову прокурор стверджував про немайнову природу спірних правовідносин і сплатив судовий збір у розмірі, встановленому законодавством саме для спорів немайнового характеру. Об'єднана палата Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду підтримала наведені прокурором аргументи щодо немайнового характеру позову про повернення земельної ділянки. Суд підкреслив, що у цьому випадку йдеться про договірні правовідносини оренди, строк яких сплив. Водночас, Верховним Судом зазначено, що визначення судового збору, виходячи з вартості спірного майна, здійснюється виключно у випадках позадоговірних зобов'язань, таких як витребування майна або визнання права власності. Тобто, з урахуванням наведених обставин та сутності спірних правовідносин Верховним Судом зроблено висновок, що позовна вимога прокурора про зобов'язання повернути земельну ділянку у цьому випадку має немайновий характер, оскільки є вимогою про виконання обов'язку в натурі (повернення належної орендодавцеві земельної ділянки), об'єктом вимоги є дія зобов'язаної сторони, що не піддається грошовій (вартісній) оцінці, а вирішення спору не вплине на склад майна сторін спору та не змінить власника майна [142].

Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного господарського суду у своїй Постанові від 21.12.2020 р. у справі № 905/98/20 вказує, що майновими позовами (позовними вимогами майнового характеру) є вимоги про захист прав чи інтересів, об'єктом яких виступають блага, що можуть бути оцінені у грошовій формі. Такі майнові спори характеризуються ціною. До різновидів майнових спорів належать, зокрема, спори щодо підтвердження права на майно або грошові кошти, права володіння майном, а також різноманітні форми його використання. Наявність грошового, вартісного виразу матеріально-правових вимог позивача свідчить про

їхній майновий характер, що має знаходити своє відображення у ціні заявлених позовів [130].

Правову позицію стосовно майнових вимог викладено у Постанові Великої Палати Верховного Суду від 26.02.2019 р. у справі № 907/9/17 [108]. Фабула справи полягала в тому, що ПАТ «ВіЕс Банк» звернулося до господарського суду з позовом про звернення стягнення на предмет застави (сідловий тягач та напівпричіп) в рахунок погашення заборгованості за кредитним договором, укладеним із Малим підприємством «Нова». Суд першої інстанції позов задовольнив, проте апеляційний суд скасував це рішення та відмовив у позові, виходячи з того, що кредитне зобов'язання було припинено повним погашенням боргу відповідно до раніше ухваленого рішення суду в цивільній справі. Скаржник у касаційній скарзі заперечував правильність застосування апеляційним судом норм права та вказував на немайновий характер позовних вимог, посилаючись на відповідну практику судів. Велика Палата Верховного Суду, проаналізувавши правову природу вимоги про звернення стягнення на заставлене майно, дійшла однозначного висновку, що така вимога має власне майновий характер, оскільки ґрунтується на грошових зобов'язаннях сторін, забезпечених заставою, та спрямована на погашення саме грошової вимоги кредитора. Позовні вимоги щодо звернення стягнення на предмет застави мають визначену грошову оцінку, яка відображається у ціні позову. Тому при зверненні до суду з такими позовними вимогами судовий збір має сплачуватися у розмірі, передбаченому для позовів майнового характеру, з визначенням ціни позову за вартістю заставленого майна чи розміром забезпеченого зобов'язання. Отже, Великою Палатою Верховного Суду в цій постанові чітко сформовано позицію щодо майнового характеру вимог про звернення стягнення на предмет застави, відступивши від раніше висловленого іншого правового висновку Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду [108]. Майнові вимоги мають відмінну правову природу, особливим є склад таких правовідносин [57; 205].

Натомість, позовними вимогами немайнового характеру є вимоги, які не підлягають вартісній оцінці. Немайновим позовом є вимога про захист права або інтересу, об'єктом якої є благо, що не піддається грошовій оцінці [130].

Проаналізуємо іншу справу – № 910/13737/19 – та правову позицію Великої Палати Верховного Суду у Постанові від 25.08.2020 р. стосовно до визначення критеріїв майнового чи немайнового характеру вимог [106]. Так, Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення звернулася до господарського суду з позовом до ТОВ «Новітнє обладнання», вимагаючи зобов'язати відповідача виконати умови договору поставки та здійснити поставку товару, визначеного додатком до договору, на загальну суму 60 714 000 грн. Господарський суд міста Києва, а пізніше й Північний апеляційний господарський суд, дійшли висновку про те, що ця позовна вимога має майновий характер, оскільки вона передбачає виконання договірною зобов'язання щодо передачі товару, який має грошову оцінку. Відповідно, судами ухвалено, що позивач мав сплатити судовий збір за ставками, встановленими для позовів майнового характеру. Через недотримання цього порядку позов було залишено без розгляду. Національною радою подано касаційну скаргу, стверджуючи, що позовна вимога має немайновий характер, адже жодних грошових вимог (стягнення коштів) вона не заявляла [107].

Великою Палатою Верховного Суду чітко визначено критерії розмежування майнових і немайнових вимог. Суд наголосив, що майновий позов (майнова вимога) – це вимога про захист права або інтересу, об'єктом якої є благо, яке може бути оцінено у грошовому вираженні. Будь-який майновий спір має ціну. Серед майнових спорів виокремлюються ті, що стосуються підтвердження прав на майно, стягнення грошових сум, володіння чи будь-яких форм використання майна.

Позовна вимога, якою позивач просить зобов'язати відповідача виконати договірні зобов'язання шляхом поставки конкретного товару визначеної вартості (у цій справі 60 714 000 грн), є за своєю правовою природою майною, оскільки вона має конкретний грошовий вимір та спрямована на передання майна, що призводить до зміни майнового стану сторін.

Позаяк, позовна вимога немайнового характеру стосується блага, яке не має чіткої грошової оцінки та не впливає безпосередньо на зміну складу чи вартості майна сторін.

Отже, Верховний Суд наголосив, що у справах, у яких позивач просить виконати договір шляхом передання товарів чи іншого майна, що мають грошову оцінку, судовий збір сплачується за правилами, встановленими для позовів майнового характеру [107].

Великою Палатою підтверджено єдність судової практики, підкресливши, що аналогічний підхід щодо визначення майнових вимог був застосований у Постанові Верховного Суду від 03.10.2018 р. (справа № 562/500/17) [111]. Позивач – фізична особа (ОСОБА_1) звернувся до суду з позовом до ЗАТ «Будівельна компанія «Рівнепромбуд» про зобов'язання виконати умови договору пайової участі у будівництві шляхом передачі квартир та нежитлових приміщень загальною площею 138 кв.м. Рішенням суду першої інстанції позов задоволено. ОСОБА_2, який не брав участі у справі, подав апеляційну скаргу, проте не сплатив судовий збір у повному обсязі. Суд апеляційної інстанції залишив скаргу без руху, надавши строк для усунення недоліків. ОСОБА_2 частково усунув недоліки, але не надав доказів повної сплати судового збору. У результаті апеляційна скарга була визнана неподаною та повернута заявнику. У касаційній скарзі ОСОБА_2 стверджував, що вимога в першій інстанції мала немайновий характер, тому і ставка судового збору мала бути відповідною.

Верховний Суд наголосив, що зобов'язання передати об'єкти нерухомого майна (квартири, нежитлові приміщення) у межах виконання договору пайової участі є вимогою майнового характеру, оскільки вона має чітко виражене грошове (вартісне) наповнення. Майновою вимогою є така, яка стосується об'єкта, який піддається грошовій оцінці. Якщо позовна вимога передбачає зміну складу активів особи (наприклад, передання майна, виконання договору щодо передачі житла), вона вважається майновою, незалежно від того, чи заявлено прямо про стягнення коштів. Суд підкреслив, що, навіть якщо позивач чи скаржник вважає вимогу немайновою,

реальний зміст позовної вимоги, а не її назва, є критерієм для класифікації. Отже, позовна вимога про зобов'язання передати нерухомість внаслідок невиконання умов договору пайової участі є вимогою майнового характеру, яка підлягає грошовій оцінці, відображається у ціні позову, вимагає сплати судового збору відповідно до ставок, передбачених для майнових спорів [111].

Немайновий позов за своєю сутністю спрямований на захист права або інтересу, об'єктом якого є благо, що не піддається оцінці в грошовому еквіваленті. Відповідно, судові рішення, ухвалені за таким позовом, має на меті захист саме цього блага, яке за своєю природою неможливо оцінити грошима.

Однак, слід зазначити, що традиційний поділ судових рішень на майнові, немайнові та зобов'язальні не має чіткого законодавчого закріплення і є, скоріше, результатом доктринального осмислення. Цим зумовлені труднощі у правозастосовній практиці. Наприклад, як підкреслює А. М. Авторгов, якщо проаналізувати спори про повернення майна, то позивачі формулюють свої вимоги, а суди, відповідно, ухвалюють рішення, зазначаючи як про вилучення у боржника та передання стягувачеві певного майна (речі), так і про зобов'язання боржника його повернути [4, с. 201].

Судова практика категорично відкидає можливість альтернативного викладення судових рішень, створюючи суттєві перешкоди для їх ефективного виконання. Погоджуємося із А. М. Авторговим, що ця догматична позиція потребує перегляду. Наприклад, рішення, яке зобов'язує відповідача демонтувати паркан, прибудову за власний кошт, часто виявляється практично невиконуваним, оскільки покладає на відповідача виключну фінансову відповідальність. Натомість, альтернативне формулювання рішення, що передбачає можливість виконання робіт силами позивача з подальшим стягненням витрат з боржника або ж виплату компенсації, значно підвищило би ймовірність його реального виконання. Окрім того, навіть у випадках, коли виконання рішення можливе без участі боржника, пасивність виконавця призводить до невиконання судового акта [6].

Виконанню вимог, спрямованих на зобов'язання боржника до вчинення або утримання від вчинення певних дій, які не пов'язані з передачею майна, притаманне спеціальне нормативне врегулювання, відмінне від порядку виконання майнових зобов'язань. Це зумовлено специфікою виконавчих дій, які здійснюються у таких випадках, особливостями впливу на боржника задля забезпечення належного виконання судового рішення. Окрім того, відмінності випливають із природи самих вимог, що передбачають здійснення або утримання від здійснення дій немайнового характеру.

Залежно від характеру поведінки зобов'язаної особи у процесі реалізації таких вимог, пропонуємо виокремлювати два основні типи її дій: активний (вчинення певних дій) та пасивний (бездіяльність, що виражається в утриманні від дій). Активна поведінка боржника, відповідно, може проявлятися у таких формах: одноразової дії, спрямованої на досягнення конкретного результату; сукупності взаємопов'язаних дій, які мають спільну мету; або ж у вигляді повторюваних дій, які здійснюються до настання визначеного строку чи події [22; 24; 25; 26; 28].

Для рішень судів та інших юрисдикційних органів, ухвалених за вимогами, які не полягають у переданні майна, більше, аніж за майновими вимогами (крім вимог із аліментних правовідносин), характерний зв'язок із особою як стягувача, так і боржника. Така специфіка зумовлена, зокрема, тим, що зобов'язання немайнового характеру можуть виникати не лише у сфері цивільних чи сімейних, а й трудових, житлових, адміністративних та інших правовідносин. У процесі виконання судових рішень, що зобов'язують боржника вчинити певні дії або утриматися від їх вчинення, і які не стосуються передання майна, особливе значення набуває строк виконання відповідного обов'язку. Такі зобов'язання можуть бути короткотерміновими та передбачати: виконання одноразової дії (наприклад, відібрання дитини, публічне вибачення перед стягувачем); вчинення сукупності дій (як-от проведення ремонтно-будівельних робіт, надання комунальних послуг тощо); або дотримання певної моделі поведінки (наприклад, зобов'язання не перешкоджати реалізації прав стягувача). При цьому результатом виконання таких вимог може

виступати як досягнення конкретного матеріалізованого результату (наприклад, зведення споруди як наслідок виконання зобов'язання боржника), так і сам факт здійснення відповідної дії або бездіяльності (скажімо, публічне спростування недостовірної інформації, що ганьбить гідність особи). На відміну від зазначених вимог, у межах майнових зобов'язань завжди передбачається єдиний очікуваний результат – отримання стягувачем матеріальних благ за рахунок активів боржника [22].

У межах наукового дискурсу змодельюємо ситуації, у яких зобов'язання немайнового характеру є необхідною передумовою реалізації майнових вимог. Наприклад, у разі покладення на боржника обов'язку створити матеріальний об'єкт і передати його стягувачеві, майнове зобов'язання не може бути виконано без попереднього виконання дій немайнового характеру. У таких випадках виконання майнового компонента безпосередньо залежить від реалізації першочергового немайнового обов'язку. Характерним прикладом інтегративного взаємозв'язку майнових і немайнових зобов'язань є ситуація, коли боржник зобов'язаний виконати договір про надання послуг або виконання робіт. У цьому випадку вимоги стягувача охоплюють дві складові: по-перше, вимогу до боржника виконати певні дії (виготовити об'єкт), а по-друге, – вимогу передати цей об'єкт стягувачу. Ці вимоги є не лише похідними від однієї підстави виникнення, а й взаємозалежними: відокремлене виконання першого етапу без другого не забезпечує поновлення порушеного права стягувача, тоді як без здійснення першої дії реалізація майнової вимоги втрачає практичний сенс. Так само можливі й зворотні правові ситуації, коли обов'язки немайнового характеру постають як наслідок реалізації майнового зобов'язання. Наприклад, після передачі стягувачу речі виникає зобов'язання боржника утримуватися від дій, що порушують право власності на цю річ. Такі варіанти взаємозалежності між майновими і немайновими вимогами мають вагоме прикладне значення, оскільки безпосередньо впливають на архітектуру виконавчого провадження та особливості реалізації комплексних виконавчих документів. Усі вимоги немайнового характеру доцільно розмежовувати на дві

категорії: перша – такі, які допускають виконання без безпосередньої участі боржника. У межах таких рішень їх реалізація можлива як самим боржником, так і через дії стягувача або виконавця. Наприклад, демонтаж самочинно зведеної будівлі може бути здійснений як боржником, так і залученою виконавцем спеціалізованою організацією з подальшим стягненням витрат з боржника. Друга категорія включає рішення, виконання яких можливе виключно боржником особисто. Наприклад, рішення про виселення може бути реалізоване лише стосовно конкретної фізичної особи, вказаної у виконавчому документі, шляхом фізичного звільнення житла боржником (ст. 66 Закону України «Про виконавче провадження»). Аналогічно, вимоги, що зобов'язують боржника утримуватись від вчинення певних дій, – наприклад, обов'язок не чинити перешкод у користуванні земельною ділянкою, обтяженою сервітуттом, – є такими, що не можуть бути делеговані третій особі й зберігають виключно особистий характер виконання. Отже, юридична природа вимог немайнового характеру вимагає ретельного диференційованого підходу до їх регулювання та виконання, з урахуванням як предметного складу зобов'язання, так і характеру дій, які мають бути реалізовані для поновлення порушених прав [22].

Отже, з огляду на те, що відсутнє законодавче визначення та розмежування судових рішень на немайнові, зобов'язального характеру та майнові, цей поділ є результатом доктринального осмислення, судової та виконавчої практики. Доктринальні підходи до правової природи та сутності судових рішень еволюціонують [206]. Відсутність законодавчих критеріїв для розмежування цих видів судових рішень свідчить про його умовність та залежність від інтерпретації. Здійснений аналіз судової практики свідчить про те, що у правозастосовній діяльності часто зустрічаються позовні вимоги та відповідні судові рішення, які поєднують у собі елементи, що традиційно належать до різних категорій.

Критерії належності судового рішення до певної категорії можуть змінюватися, залежно від мети класифікації. До прикладу, для визначення розміру судового збору ключовим може бути майновий характер вимоги, що підлягає грошовій оцінці. Водночас, для визначення порядку виконання рішення важливим є

наявність зобов'язання вчинити певні дії, незалежно від майнового чи немайнового характеру об'єкта. Тобто, умовність поділу проявляється у його функціональній залежності від конкретної правової ситуації та мети застосування.

Багато благ мають як матеріальну, так і нематеріальну складову (наприклад, інтелектуальна власність, ділова репутація). Оцінка їх переважно в одній площині є певним спрощенням складної правової реальності.

З часом правова доктрина та судова практика можуть змінювати підходи до класифікації судових рішень, відходити від існуючих правових позицій, що також свідчить про умовність такого поділу. Рішення, які раніше могли вважатися виключно немайновими, з розвитком економічних відносин можуть набувати чіткого майнового виміру, і навпаки.

1.2. Класифікація судових рішень немайнового характеру

У сучасних умовах війни російської федерації проти України питання забезпечення ефективного функціонування механізму примусового виконання актів юрисдикційних органів є особливо актуальним та має стратегічне значення. У контексті комплексного переосмислення ролі публічної влади у забезпеченні правовладдя, стабільності правопорядку та оборони нашої державності, ця проблема постає як одне з пріоритетних завдань органів державної влади. Її вирішення безпосередньо пов'язане з формуванням сприятливого інституційного середовища для стимулювання економічної активності, залучення інвестицій та реалізації програм повоєнної відбудови. У цьому аспекті примусове виконання судових рішень немайнового характеру розглядаємо не лише як елемент забезпечення юридичної визначеності, але й як органічну складову національної безпеки.

На забезпеченні обов'язковості виконання судових рішень в Україні, зокрема тих, що мають немайновий характер, в умовах воєнної агресії російської федерації

та необхідності розробки ефективних механізмів їх реалізації з урахуванням європейських стандартів наголошує С. Б. Цеберко [193; 194].

Як вірно підкреслює О. Б. Верба, ефективне функціонування механізму примусового виконання судових актів, зокрема і немайнового характеру, є не лише інструментом забезпечення прав особи, але й ключовим чинником національної безпеки [154], правової стабільності, інвестиційної привабливості та економічного розвитку держави. З огляду на положення ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [76], виконання судового рішення становить невід'ємну складову права на справедливий судовий розгляд, що передбачає необхідність формування таких класифікацій судових рішень, які б враховували не тільки їхню правову природу, але й практичну здатність до реалізації в умовах змішаної моделі виконавчого провадження, що функціонує в Україні [29].

На нашу думку, такий підхід уможливить забезпечити комплексність наукового аналізу та відповідність класифікаційних критеріїв сучасним викликам правозастосовної практики в умовах воєнного стану й у контексті євроінтеграційних прагнень України.

У ході здійснення судочинства, судова влада реалізує свої повноваження шляхом ухвалення різноманітних процесуальних актів, які за своєю юридичною природою та функціональним призначенням бувають різних видів. Так, відповідно до ч. 1 ст. 258 (Глави 9. Судові рішення) Цивільного процесуального кодексу України [196] від 18.03.2004 р. № 1618-IV судовими рішеннями є: 1) ухвали (шляхом постановлення ухвал вирішуються процедурні питання, пов'язані з рухом справи в суді першої інстанції, клопотання та заяви осіб, які беруть участь у справі, питання про відкладення розгляду справи, оголошення перерви, зупинення або закриття провадження у справі, залишення заяви без розгляду, а також в інших випадках, передбачених ЦПК України); 2) рішення (ухваленням рішення суду закінчується розгляд справи по суті судом першої інстанції); 3) постанови (ухваленням постанови закінчується перегляд судових рішень в апеляційному та касаційному порядку); 4)

судові накази (у випадках, передбачених ЦПК України, судовий розгляд закінчується постановленням ухвали чи видачею судового наказу) [196].

С. В. Сенік аргументовано стверджує, що право на справедливий суд у цивільному судочинстві є концептуальною засадою для ухвалення законних [168], обґрунтованих та справедливих судових актів, що безпосередньо впливає на ефективне поновлення порушених прав особи в ході виконання судових рішень немайнового характеру [169].

Вкрай важливим є ефективне виконання судових рішень, як у державах Європи, наприклад, у Німеччині, зокрема і, немайнового характеру, як гарантія реалізації права на справедливий суд, що є дуже актуальним для України з огляду на євроінтеграційні прагнення та необхідність реформування системи виконання [59; 192; 193].

Погоджуємося з О. С. Снідевичем в тому, що правове регулювання процедури виконання рішень немайнового характеру у законодавстві про виконавче провадження є недосконалим. Ця процедура є занадто спрощеною, через що такі рішення доволі часто залишаються невиконаними. Цьому сприяє і недосконале матеріальне законодавство щодо окреслення способів захисту порушених прав [174].

Слушними є думки Р. М. Касянюка, Р. Л. Сопільника та В. М. Коваліва про те, що стягувач заінтересований у результатах реального виконання судового рішення немайнового характеру, тому він не може стояти осторонь цього процесу [65; 66; 69; 175].

Уважаємо за необхідне, передусім, вказати, що класифікація судових рішень немайнового характеру органічно зумовлена тріадою взаємопов'язаних чинників:

- характером матеріальних правовідносин між сторонами, який визначає правову природу спірного матеріального права або охоронюваного законом інтересу (оскільки процесуальні правовідносини є похідними від матеріальних);
- способом захисту, обраним позивачем, який він вказує у прохальній частині позовної заяви та, де-факто, просить суд відповідно так би мовити відреагувати на його позов;

- межами та природою юрисдикційного реагування, що детерміноване завданнями судочинства.

Таку ж позицію стосовно важливості окреслених чинників висловлює і Л. В. Мелех [90; 91; 92].

На нашу думку, такий підхід дозволяє не лише класифікувати судові акти за їх сутнісними ознаками, але й адекватно відобразити цільове спрямування правосуддя у справах немайнового характеру.

Наголошуємо, що, попри відсутність специфічних процесуальних відмінностей у процедурі судового розгляду справ, що стосуються зобов'язальних вимог, ключові труднощі та колізії виникають, здебільшого, на етапі примусової реалізації цих судових рішень. Тому на стадії подання позовної заяви до суду, ще перед початком судового провадження позивачам слід ретельно обґрунтовувати та формулювати свій спосіб захисту порушеного права, а також відповідну прохальну частину позовної заяви так, аби судові рішення, яке буде ухвалене в майбутньому, мало максимальний потенціал для його фактичного виконання.

Відповідно до ст. 16 «Захист цивільних прав та інтересів судом» Цивільного кодексу України від 16.01.2003 р. № 435-IV [195] кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права та інтересу. Способами захисту цивільних прав та інтересів можуть бути: 1) визнання права; 2) визнання правочину недійсним; 3) припинення дії, яка порушує право; 4) відновлення становища, яке існувало до порушення; 5) примусове виконання обов'язку в натурі; 6) зміна правовідношення; 7) припинення правовідношення; 8) відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди; 9) відшкодування моральної (немайнової) шкоди; 10) визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади, або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб. Суд може захистити цивільне право або інтерес іншим способом, що встановлений договором або законом чи судом у визначених законом випадках [195].

Великою Палатою Верховного Суду неодноразово зверталася увага на те, що право чи інтерес повинні бути захищені судом ефективним способом, який відповідає змістові певного права або інтересу, характерові його порушення, невизнання чи оспорення та наслідкам, які спричинені цими діями [165].

Умовами застосування того чи іншого способу захисту права та інтересу є об'єктивна виправданість та обґрунтованість. Застосування судом того способу захисту, який обрав позивач, має забезпечувати реальне поновлення його порушеного, оспорюваного або невизнаного суб'єктивного права; такий спосіб захисту повинен бути співмірним за змістом і правовою природою вчиненому правопорушенню; реалізація такого способу захисту має відповідати завданням та цілям судочинства; окрім того, обраний спосіб судового захисту не повинен суперечити засадничому принципу правовладдя [165].

Вітчизняним законодавцем передбачено диференційовані порядки для примусового виконання судових рішень, які не полягають у переданні майна, та рішень про передання майна, що визначається сутністю предмета виконання. Тому дослідження відмінностей між вимогами про стягнення грошових сум та іншого майна і вимогами про вчинення боржником конкретних дій (утримання від їх учинення) є вкрай актуальним для забезпечення правильного правозастосування.

Відмінністю примусового виконання вимог, які не полягають у переданні майна, поновлення немайнових прав осіб, які гарантовані Конституцією України: на піклування про дітей та їхнє виховання, на приватність, на житло, на працю, на захист честі, гідності, на отримання інформації і т. ін [22].

Мета здійснення нами класифікації судових рішень немайнового характеру полягає у створенні цілісного теоретико-практичного підґрунтя для уніфікації, диференціації та оптимізації судової та виконавчої практик у сфері примусового виконання таких судових рішень. Поділ рішень немайнового характеру на види за певними критеріями, дає можливість:

- по-перше, концептуалізувати правову природу рішень немайнового характеру, зокрема, систематизувати їхні ознаки, підстави виникнення та змістовне

наповнення для забезпечення доктринальної визначеності та послідовності у тлумаченні й застосуванні цих норм;

- по-друге, розмежувати й уточнити механізми виконання, тобто, класифікація допомагає виокремити різні типи рішень, залежно від їхньої виконуваності (боржником особисто чи іншими особами), що має безпосередній вплив на вибір способу примусового виконання, межі повноважень виконавця, а також – санкції за невиконання рішення суду;

- по-третє, забезпечити нормативну узгодженість матеріальних та процесуальних норм, бо класифікація є підґрунтям для удосконалення законодавчої моделі системи примусового виконання рішень судів та інших юрисдикційних органів в Україні, оскільки особливості виконання рішень певного виду мають відповідати правовій природі матеріальних правовідносин, із яких вони виникають;

- по-четверте, підвищити ефективність виконавчого провадження. Через виокремлення типологічних груп рішень можна належно планувати діяльність виконавця, мінімізувати ризики неефективного виконання, запровадити спеціалізовані інструменти (до прикладу, превентивні, сурогатне виконання, диференційовані строки примусу тощо);

- по-п'яте, гарантувати права та свободи сторін виконавчого провадження – стягувача і боржника, оскільки класифікація сприяє точнішому врахуванню балансу інтересів кожної зі сторін, особливо у випадках, коли рішення стосується особистих прав (сімейні, трудові, житлові тощо);

- по-шосте, сформувати практичні орієнтири для суддів та виконавців, бо класифікація є аналітичним інструментом, який допомагає обґрунтовано ухвалювати рішення як на стадії судового розгляду, так і під час відкриття виконавчого провадження і його здійснення.

Отже, класифікація судових рішень немайнового характеру є як теоретичним засобом систематизації, так і потужним інструментом упорядкування правозастосування, чим сприяє ефективності, справедливості та передбачуваності в

ході примусового виконання, що особливо важливо у правовій державі, яку будує Україна.

Беручи за основу здійснений нами вище аналіз сутності судових рішень немайнового характеру, перейдемо до класифікації їх за різними критеріями.

1. За характером юридичного обов'язку, покладеного на боржника (за правовою природою дій) судові рішення немайнового характеру поділяємо на:

а) рішення суду про вчинення дій, якими боржника зобов'язано здійснити конкретні позитивні дії, що не мають майнового характеру (наприклад, передання дитини стягувачеві, виконання будівельних робіт, вибачення тощо):

- одноразова дія (спростування недостовірної інформації, передання дитини стягувачеві);

- сукупність дій (виконання комплексу дій при поновленні на посаді незаконно звільненого працівника);

- періодичні дії (повторення дій до настання певного результату, події...);

б) рішення суду про утримання від дій, які встановлюють обов'язок боржника не чинити так або інакше (про пасивну поведінку боржника (бездіяльність)) (наприклад, не перешкоджати у побаченні з дитиною, не розповсюджувати недостовірної інформації, припинити порушення права, не перешкоджати користуванню сервітутом тощо).

2. За бажаним результатом виконавчого провадження (за цільовим спрямуванням) судові рішення немайнового характеру поділяємо на:

а) рішення суду, спрямовані на досягнення уречевленого результату (матеріального) (наприклад, зведення будівлі або проведення ремонтних робіт, створення або відновлення певного об'єкта, реконструкція, знищення конкретного предмета);

б) рішення суду, спрямовані на досягнення поведінкового або процедурного результату (як приклад, публічне вибачення, спростування недостовірної інформації, вчинення юридично значимої дії (наприклад, підписання акта, публічне визнання,

вибачення, відновлення правового статусу, припинення порушення права, повернення дитини, надання доступу до об'єкта, усунення перешкод тощо).

3. За предметом правовідносин, з яких випливає обов'язок боржника (за галузевою належністю правовідносин) судові рішення немайнового характеру поділяємо на:

а) рішення суду, які ґрунтуються на цивільних правовідносинах (право власності, зобов'язальне право, захист честі, гідності, припинення порушення авторських прав);

б) рішення суду, ухвалені у межах сімейних правовідносин (визначення місця проживання дитини, порядок спілкування з дитиною, відібрання дитини);

в) рішення суду, які впливають із трудових правовідносин (поновлення на роботі, видача трудової книжки);

г) рішення суду, ухвалені за житловими, адміністративними та іншими видами правовідносин (виселення боржника, вселення стягувача, визнання дій посадової особи протиправними).

4. За ступенем зв'язку з особою боржника (за персоналізацією обов'язку) судові рішення немайнового характеру поділяємо на:

а) індивідуалізовані рішення судів, які можуть бути виконані виключно особисто боржником (наприклад, вибачення, усунення перешкод у спілкуванні з дитиною, надання інформації, особиста присутність у визначеному місці, участь у процесі виховання дитини, припинення перешкод у користуванні сервітутом, виселення боржника);

б) рішення судів, які допускають виконання через іншу особу (так зване «сурогатне виконання», «альтернативне виконання») (наприклад, роботи, виконані за договором, знесення споруди, здійснення ремонтних робіт тощо).

5. За функціональним взаємозв'язком із рішеннями майнового характеру (за складністю предмета спору) судові рішення немайнового характеру поділяємо на:

а) автономні рішення немайнового характеру, які не супроводжуються вимогами про передання майна (наприклад, поновлення на роботі);

б) комплексні (змішані) рішення судів, які містять поєднання майнових та немайнових вимог (наприклад, рішення суду про спростування інформації та відшкодування моральної шкоди; рішення суду про визначення місця проживання дитини та стягнення аліментів; рішення суду про припинення правопорушення та вилучення контрафактних об'єктів інтелектуальної власності, рішення суду про припинення порушення права та вилучення майна (контрафакту) тощо). Такі вимоги мають єдину підставу виникнення, функціональну нероздільність і часто вимагають одночасної реалізації для досягнення поновлення порушеного права.

6. За темпоральним критерієм (за тривалістю виконання обов'язку) судові рішення немайнового характеру поділяємо на:

а) рішення суду щодо виконання короткострокових обов'язків (одноразове вибачення, знищення контрафактної продукції, опублікування спростування недостовірної інформації, демонтаж);

б) рішення суду щодо довготривалого або періодичного виконання обов'язків (періодичний супровід і привезення дитини для зустрічей, забезпечення доступу до об'єкта, невчинення перешкод у користуванні річчю протягом визначеного строку або на постійній основі).

7. За процесуальною формою забезпечення виконання (регулятивний критерій) судові рішення немайнового характеру поділяємо на:

а) виконання рішення суду здійснюється під контролем виконавця (безпосереднє спостереження та документування дій боржника) (наприклад, при побаченнях з дитиною);

б) виконання рішення суду здійснюється за посередництвом третіх осіб (спеціалізованої організації, стягувача).

Отже, здійснена нами класифікація судових рішень немайнового характеру має наукове та практичне значення і виходить далеко за межі виключно доктринальної систематизації. Її мета полягає не лише в розподілі рішень за формальними критеріями, а й у створенні універсального концептуального інструмента, здатного забезпечити єдність і функціональну узгодженість між різнорівневими елементами

правозастосовної практики. Водночас, вона є техніко-юридичною основою, на якій може будуватися нова парадигма уніфікації та диференціації механізмів примусового виконання рішень юрисдикційних органів. Зокрема, наша класифікація може бути корисною під час унормування відповідності між видом зобов'язання та формою реагування державною зі застосуванням державного примусу, що сприяє пропорційності втручання; виявлення та заповнення прогалин у правовому регулюванні окремих форм немайнових вимог, зокрема тих, які тісно пов'язані з особою боржника; законодавчого конструювання системи примусового виконання, особливо у межах перспективної кодифікації інституту виконавчого провадження (наприклад, у межах законопроекту № 5660).

Висновки до Розділу 1

1. За сутністю поділ судових рішень на рішення немайнового характеру, майнові рішення та рішення зобов'язального характеру не є жорстким чи абсолютним. Цей поділ є умовним й застосовується для зручності здійснення теоретико-правового аналізу, регулювання порядку виконання та визначення правових наслідків виконання (зокрема, примусового) судових актів різних видів. Умовність віднесення рішення суду до тієї чи іншої категорії зумовлена відсутністю законодавчих визначень цих понять та критеріїв, взаємопроникненням правових вимог, залежністю від мети класифікації, складністю, а подекуди і неможливістю розмежування матеріального та нематеріального, а також еволюцією правової доктрини та судової практики. У правозастосовній діяльності слід враховувати цю умовність та підходити до кваліфікації судових рішень диференційовано, з урахуванням їхньої фактичної сутності та правових наслідків, характеру зобов'язання та можливості його виконання з чи без безпосередньої участі боржника, а не лише формальних ознак.

Для віднесення рішення суду до тієї чи іншої категорії (майнових, немайнових, навіть якщо вони мають зобов'язальний характер) слід визначити його правову природу з урахуванням таких основних критеріїв: сутності спірних правовідносин, способу захисту прав, характеру блага, що є об'єктом спору, та безпосереднього впливу рішення на майновий стан сторін: позивача – відповідача, стягувача – боржника, відповідно.

Сутність судових рішень немайнового характеру полягає в тому, що вони спрямовані на поновлення прав та інтересів особи, об'єктом яких, передусім, є блага, що за своєю онтологічною природою не піддаються прямій економічній оцінці та не мають безпосереднього вартісного вираження. Такі рішення, переважно, стосуються благ, прав, діянь, які тісно пов'язані з особою. Виконання так званого немайнового рішення, як правило, не призводить до прямого збільшення або зменшення майнових активів сторін (за винятком можливих супутніх майнових стягнень, наприклад, відшкодування моральної шкоди, яке є похідним від порушення немайнового права). Законодавство передбачає особливий порядок примусового виконання немайнових рішень.

Судові рішення майнового характеру є актами судової влади стосовно благ, які мають економічну цінність, піддаються грошовій оцінці, мають встановлену або об'єктивно визначену ринкову вартість. Ці рішення безпосередньо впливають на майновий стан сторін, передбачаючи передання майна, стягнення грошових коштів, визнання права власності або інших речових прав, а також інші дії, які мають прямий вартісний вимір. Виконання майнового рішення призводить до прямого збільшення або зменшення майнових активів сторін. Майнові спори характеризуються ціною позову, яка визначається, виходячи із вартості об'єкта спору.

За судовими рішеннями зобов'язального характеру на боржника покладається обов'язок вчинити певні дії на користь стягувача (наприклад, передати майно, демонтувати споруду, поновити на роботі тощо) або утриматися від їх вчинення (наприклад, не чинити перешкод у користуванні майном, у спілкуванні з дитиною

тощо). У резолютивній частині судових рішення зобов'язального характеру вказано обов'язок боржника вчинити певні дії або утриматися від їх учинення. Рішення зобов'язального характеру можуть бути як майновими, так і немайновими.

2. Здійснено класифікацію судових рішень немайнового характеру з метою створення цілісного теоретико-практичного підґрунтя для уніфікації, диференціації та оптимізації судової та виконавчої практик у сфері примусового виконання таких категорій судових рішень. Поділ рішень немайнового характеру на види за певними критеріями дає можливість:

- по-перше, концептуалізувати правову природу рішень немайнового характеру, зокрема, систематизувати їхні ознаки, змістовне наповнення для забезпечення доктринальної визначеності та послідовності у тлумаченні й застосуванні відповідних правових норм;

- по-друге, розмежувати й уточнити механізми виконання, тобто, класифікація допомагає виокремити різні типи рішень, залежно від їхньої виконуваності (боржником особисто чи іншими особами), що має безпосередній вплив на вибір способу примусового виконання, межі повноважень виконавця, а також – санкції за невиконання рішення суду;

- по-третє, забезпечити нормативну узгодженість матеріальних та процесуальних норм, бо класифікація є підґрунтям для удосконалення законодавчої моделі системи примусового виконання рішень судів та інших юрисдикційних органів в Україні, оскільки особливості виконання рішень певного виду мають відповідати правовій природі матеріальних правовідносин, із яких вони виникають;

- по-четверте, підвищити ефективність виконавчого провадження. Через виокремлення типологічних груп рішень можна належно планувати діяльність виконавця, мінімізувати ризики неефективного виконання, запровадити спеціалізовані інструменти (до прикладу, превентивні, сурогатне виконання, диференційовані строки примусу, цифро візувати, автоматизувати рутинні процеси виконавчого провадження тощо);

- по-п'яте, гарантувати права та свободи сторін виконавчого провадження – стягувача і боржника, оскільки класифікація сприяє точнішому врахуванню балансу інтересів кожної зі сторін, особливо у випадках, коли рішення стосується особистих прав (сімейні, трудові, житлові тощо);

- по-шосте, сформувати практичні орієнтири, передусім, для суддів та виконавців, бо класифікація є аналітичним інструментом, який допомагає обґрунтовано ухвалювати рішення у ході судочинства, так і під час відкриття виконавчого провадження і його здійснення.

Судові рішення немайнового характеру прокласифіковано нами за такими різними критеріями.

1. За характером юридичного обов'язку, покладеного на боржника (за правовою природою дій) судові рішення немайнового характеру поділяємо на:

а) рішення суду про вчинення дій, якими боржника зобов'язано здійснити конкретні позитивні дії, що не мають майнового характеру (наприклад, передання дитини стягувачеві, виконання будівельних робіт, вибачення тощо):

- одноразова дія (спростування недостовірної інформації, передання дитини стягувачеві);

- сукупність дій (виконання комплексу дій під час поновлення на посаді незаконно звільненого працівника);

- періодичні дії (повторення дій до настання певного результату, події...);

б) рішення суду про утримання від дій, які встановлюють обов'язок боржника не чинити так або інакше (про пасивну поведінку боржника (бездіяльність)) (наприклад, не перешкоджати у побаченні з дитиною, не поширювати недостовірну інформацію, припинити порушення права, не перешкоджати користуванню сервітутом тощо).

2. За бажаним результатом виконавчого провадження (за цільовим спрямуванням) судові рішення немайнового характеру поділяємо на:

а) рішення суду, спрямовані на досягнення уречевленого результату (матеріального) (наприклад, зведення будівлі або здійснення ремонтних,

реставраційних тощо робіт, створення або відновлення певного об'єкта, реконструкція, знищення конкретного предмета і т. ін.);

б) рішення суду, спрямовані на досягнення поведінкового або процедурного результату (як приклад – публічне вибачення, спростування недостовірної інформації, вчинення юридично значимої дії (до прикладу, підписання акта, публічне визнання, вибачення, відновлення правового статусу, припинення порушення права, повернення дитини, надання доступу до об'єкта, усунення перешкод тощо).

3. За предметом правовідносин, з яких випливає обов'язок боржника (за галузевою належністю правовідносин) судові рішення немайнового характеру поділяємо на:

а) рішення суду, які ґрунтуються на цивільних правовідносинах (право власності, зобов'язальне право, захист честі, гідності, припинення порушення авторських прав);

б) рішення суду, ухвалені у межах сімейних правовідносин (визначення місця проживання дитини, порядок спілкування з дитиною, відібрання дитини);

в) рішення суду, які впливають із трудових правовідносин (поновлення на роботі, видача трудової книжки);

г) рішення суду, ухвалені за житловими, адміністративними та іншими видами правовідносин (виселення боржника, вселення стягувача, визнання дій посадової особи протиправними).

4. За ступенем зв'язку з особою боржника (за персоналізацією обов'язку) судові рішення немайнового характеру поділяємо на:

а) індивідуалізовані рішення судів, які можуть бути виконані виключно особисто боржником (наприклад, вибачення, усунення перешкод у спілкуванні з дитиною, надання інформації, особиста присутність у визначеному місці, участь у процесі виховання дитини, припинення перешкод у користуванні сервітутом, виселення боржника);

б) рішення судів, які допускають виконання через іншу особу (так зване «сурогатне виконання», «альтернативне виконання») (наприклад, роботи, виконані за договором, знесення будівлі, огорожі, здійснення ремонтних робіт тощо).

5. За функціональним взаємозв'язком із рішеннями майнового характеру (за складністю предмета спору) судові рішення немайнового характеру поділяємо на:

а) автономні рішення немайнового характеру, які не супроводжуються вимогами про передання майна (наприклад, поновлення на роботі);

б) комплексні (змішані) рішення судів, які містять поєднання майнових та немайнових вимог (наприклад, рішення суду про спростування інформації та відшкодування моральної шкоди; рішення суду про визначення місця проживання дитини та стягнення аліментів; рішення суду про припинення правопорушення та вилучення контрафактних об'єктів інтелектуальної власності, рішення суду про припинення порушення права та вилучення майна (контрафакту) тощо). Такі вимоги мають єдину підставу виникнення, функціональну нероздільність і часто вимагають одночасної реалізації для досягнення поновлення порушеного права.

6. За темпоральним критерієм (за тривалістю виконання обов'язку) судові рішення немайнового характеру поділяємо на:

а) рішення суду щодо виконання короткострокових обов'язків (одноразове вибачення, знищення контрафактної продукції, опублікування спростування недостовірної інформації, демонтаж);

б) рішення суду щодо довготривалого або періодичного виконання обов'язків (періодичний супровід і привезення дитини для зустрічей, забезпечення доступу до об'єкта, невчинення перешкод у користуванні річчю протягом визначеного строку або на постійній основі).

7. За процесуальною формою забезпечення виконання (регулятивний критерій) судові рішення немайнового характеру поділяємо на:

а) виконання рішення суду здійснюється під контролем виконавця (безпосереднє спостереження та документування дій боржника) (наприклад, при побаченнях із дитиною одним із батьків чи інших родичів);

б) виконання рішення суду здійснюється за посередництвом третіх осіб (спеціалізованої організації, стягувача).

РОЗДІЛ 2. МЕХАНІЗМ ПРИМУСОВОГО ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ НЕМАЙНОВОГО ХАРАКТЕРУ

2.1. Загальна характеристика етапів примусового виконання судових рішень немайнового характеру та відповідальності за невиконання таких рішень

У Рішенні Другого сенату Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Хліпальської Віри Василівни щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 26 Закону України «Про виконавче провадження» (щодо забезпечення державою виконання судового рішення) [164] вказано, що держава повинна вповні забезпечити реалізацію гарантованого ст. 55 Конституції України права кожного на судовий захист. Позитивний обов'язок держави щодо забезпечення виконання судового рішення передбачає створення належних національних організаційно-правових механізмів реалізації права на виконання судового рішення, здатних гарантувати здійснення цього права та обов'язковість судових рішень, які набрали законної сили, що неможливо без їх повного та своєчасного виконання. Держава, створюючи належні національні організаційно-правові механізми реалізації права на виконання судового рішення, повинна не лише впроваджувати ефективні системи виконання судових рішень, а й забезпечувати функціонування цих систем у такий спосіб, щоб доступ до них мала кожна особа, на користь якої ухвалене обов'язкове судове рішення, у разі, якщо це рішення не виконується, у тому числі державним органом [164].

Всупереч наведеному вище, вважаємо за необхідне констатувати, що існуючі в Україні правові та організаційні механізми забезпечення виконання судових рішень немайнового характеру є, на жаль, недостатньо ефективними.

Так, відповідно до Аналітичного звіту про стан виконання судових рішень зобов'язального характеру проти держави [83] проблема невиконання судових рішень зобов'язального характеру вкрай гостро постає у таких сферах суспільного

життя як: пенсійне і соціальне забезпечення, містобудування, землекористування, захист навколишнього середовища, публічна служба, оподаткування та багато інших.

А. Кошманом, К. Поповим, О. Михалюком виокремлено такі три види невиконання рішень судів немайнового характеру:

- 1) пасивне невиконання судового рішення;
- 2) практична неможливість виконання судового рішення;
- 3) активне невиконання судового рішення та його підвиди: мімікрія виконання та вчинення дій, які суперечать судовому рішенню [83].

Отже, елементами механізму примусового виконання судових рішень немайнового характеру є: правові норми, процедури, інституційні компоненти та засоби, які спрямовані на забезпечення обов'язкового виконання судових рішень, що зобов'язують боржника особисто вчинити певні дії або утриматися від їх вчинення, які, здебільшого, тісно пов'язані з особою боржника. Ефективність функціонування механізму примусового виконання рішень немайнового характеру визначається злагодженою роботою усіх його елементів.

Законодавцем у ч. 6 ст. 26 та ст. 63 Закону України «Про виконавче провадження» [146] врегульований порядок примусового виконання судових рішень немайнового характеру.

Першим етапом є відкриття виконавчого провадження. Виконавець із дотриманням усіх формальних вимог виносить постанову про відкриття виконавчого провадження. У цій постанові зазначає строк, протягом якого боржник зобов'язаний виконати рішення, – 10 робочих днів із дня відкриття провадження. Винятками є рішення, що підлягають негайному виконанню (виконання перевіряється виконавцем через 3 робочі дні), а також – рішення про встановлення побачення з дитиною.

Другим етапом є перевірка виконання рішення. Після спливу встановленого строку (10 або 3 робочих дні, залежно від характеру рішення) виконавець наступного робочого дня здійснює перевірку фактичного виконання судового рішення боржником і фіксує результат у акті.

Третій етап настає у випадку невиконання рішення боржником без поважних причин. Тоді виконавець виносить постанову про накладення штрафу на боржника, повторно встановлює строк 10 робочих днів (або 3 дні – якщо рішення підлягає негайному виконанню) і офіційно попереджає боржника про кримінальну відповідальність.

Четвертим етапом є повторна перевірка (після спливу повторного строку (10 або 3 дні відповідно) виконавцем, чи виконано рішення.

Якщо рішення вчергове не виконано, але за своєю сутністю його можна виконати без участі боржника, то виконавець надсилає повідомлення до органу досудового розслідування про вчинення кримінального правопорушення, вживає заходів примусового виконання.

Якщо рішення не може бути виконано без участі боржника, то виконавець надсилає повідомлення про кримінальне правопорушення і виносить постанову про закінчення виконавчого провадження.

У випадку, якщо судове рішення полягає в обов'язку боржника утриматися від певних дій, законодавцем встановлено, що виконавець має довести резолютивну частину рішення до відома боржника і складає відповідний акт, а потім - винести постанову про закінчення виконавчого провадження [146].

Ст. 75 «Відповідальність за невиконання рішення, що зобов'язує боржника вчинити певні дії, та рішення про поновлення на роботі» Розділу XI «Відповідальність у виконавчому провадженні» Закону України «Про виконавче провадження» передбачено, що у разі невиконання без поважних причин у встановлений виконавцем строк рішення, що зобов'язує боржника виконати певні дії, та рішення про поновлення на роботі виконавець виносить постанову про накладення штрафу на боржника - фізичну особу у розмірі 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, на посадових осіб - 200 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, на боржника - юридичну особу - 300 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян та встановлює новий строк виконання. У разі повторного невиконання рішення боржником без поважних причин виконавець у тому самому

порядку накладає на нього штраф у подвійному розмірі та звертається до органів досудового розслідування з повідомленням про вчинення кримінального правопорушення [146].

Розмір неоподаткованого мінімуму доходів громадян встановлено Податковим кодексом України від 02.12.2010 р. № 2755-VI [100] (п. 5 Підрозділу 1 «Особливості справляння податку на доходи фізичних осіб» Розділу XX «Перехідні положення») в розмірі 17 грн.

З наведеного вище вбачаємо, що штрафи, з огляду на їх невисокий розмір, не є ефективним стимулом для боржників, щоби виконувати судові рішення немайнового характеру.

А. М. Авторгов зауважує, що приватний виконавець [156], на відміну від державного виконавця, не має повноважень виконувати винесені ним постанови про накладення штрафу на боржника через те, що цей штраф стягується на користь держави, а приватному виконавцю законодавчо заборонено виконувати рішення, за якими стягувачем є держава, (п. 4 ч. 2 ст. 5 Закону України «Про виконавче провадження» [146]).

Інститут кримінальної відповідальності за невиконання судового рішення не є дієвим.

Наведемо приклад. Так, у справі № 210/4031/17 (Постанова Верховного Суду колегією суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду від 28.06.2023 р., провадження № 51-2818 км 22) директор ТОВ «Кривбаспромбуд» обвинувачувалася за ч. 2 ст. 382 Кримінального кодексу України [85] від 05.04.2001 р. № 2341-III (далі – КК України) у невиконанні постанови адміністративного суду про зупинення експлуатації авторинку, яким вона керувала. Сторона обвинувачення стверджувала, що після набуття постановою законної сили, вона продовжила господарську діяльність, зокрема – здачу приміщень в оренду. Рішення першої та апеляційної інстанцій: директора виправдано, оскільки було встановлено, що вона вжила реальних заходів для виконання судового рішення, а факт прямої відмови чи фактичного ігнорування обов'язку не доведено. Верховним Судом було залишено

вирок без змін, визнавши відсутність складу кримінального правопорушення, оскільки суб'єктивна сторона (умисел) і об'єктивна сторона (бездіяльність) були відсутні. Верховний Суд щодо відповідальності за невиконання судового рішення (ч. 2 ст. 382 КК України) вказав, що невиконання судового рішення – це бездіяльність, що полягає у незастосуванні заходів, необхідних для його виконання, за умови, що суб'єкт був зобов'язаний виконати акт і мав реальну можливість його виконати. Об'єктивна сторона злочину за ст. 382 КК України є формальною, тобто злочин вважається закінченим з моменту вчинення дії (перешкоджання) чи бездіяльності (ухилення від виконання). Формами невиконання є пряма відмова (відкрите небажання виконати рішення (усне чи письмове)), завуальоване невиконання (формально правомірні дії, які фактично унеможливають виконання рішення). Потрібно довести умисел на невиконання, оскільки умисне невиконання передбачає усвідомлення обов'язку, можливості виконання та вольове рішення не виконувати. Оцінка дій суб'єкта має здійснюватися з огляду на всю сукупність обставин, включаючи фактичні дії, спрямовані на реалізацію припису суду (накази, повідомлення, звернення до суду про роз'яснення), наявність об'єктивних перешкод, що виключають можливість виконання (наприклад, дії третіх осіб – орендарів, які самовільно повернулися на об'єкт) [119].

Здійснимо аналіз справи № 664/2551/18 та правові позиції Верховного Суду України щодо проблеми відповідальності за невиконання судового рішення немайнового характеру (ст. 382 КК України). Так, ОСОБА_1 – сільський голова – був засуджений за шахрайство (ч. 1 ст. 190 КК України) – отримав кошти за обіцянку укласти угоду на поставку вугілля, знаючи, що сільрада не має на це повноважень, і за невиконання судового рішення (ч. 2 ст. 382 КК України) – умисно не виконав рішення суду про поновлення на посаді секретаря ради, хоча мав відповідні функціональні повноваження та реальну можливість для його виконання. У своїй Постанові Верховний Суд вказав, що за ст. 382 КК України злочин є формальним, закінченим з моменту бездіяльності або перешкоджання виконанню рішення. Невиконання судового акта – це незастосування заходів, необхідних для його

виконання, за наявності обов'язку та реальної можливості. Сільський голова зобов'язаний був особисто видати розпорядження про поновлення особи на посаді, оскільки саме його розпорядження було підставою для незаконного звільнення секретаря, згідно зі законом, він має компетенцію видавати розпорядження щодо кадрових питань, не делеговані до виключної компетенції ради, він не потребував додаткових рішень ради для поновлення на посаді, оскільки рішення суду має обов'язкову законну силу. Суд встановив, що винний не мав наміру виконувати рішення, а імітував виконання, виносячи питання на сесії ради, що не відповідало вимогам закону. Така поведінка розцінена як завуальована форма невиконання. Судове рішення не потребує «погодження». Виконання судового рішення не підлягає перегляду або повторному голосуванню будь-якими органами влади – воно є обов'язковим і підлягає безумовному виконанню. Спроба уникнути виконання рішення суду сільським головою через формальні процедури, перекладення відповідальності на колективний орган або зволікання тощо розцінюється як умисна бездіяльність [117].

Проаналізуємо ще один кейс стосовно кримінальної відповідальності за невиконання судового рішення немайнового характеру. Фізична особа-підприємець (ФОП), який, відповідно до рішення Господарського суду м. Києва від 04.08.2015 р. (набрало законної сили 03.11.2015 р.) зобов'язаний був знести об'єкти самовільного будівництва (будинки для відпочинку, будинки для рятувальників, громадську вбиральню) загальною площею понад 430 кв.м., розташовані на острові Жуків у Голосіївському районі м. Києва. 21.12.2015 р. було відкрито виконавче провадження. Боржник не виконував рішення суду протягом 5 років, обвинувачений системно ухилявся від виконання. Факт умисного ухилення підтверджено тривалим невиконанням, нездійсненням жодних дій для демонтажу, а в подальшому – примусовим знесенням споруд державними органами у 2019 р. Діяння ФОПа було кваліфіковано за ч. 1 ст. 382 КК України як умисне невиконання вироку, рішення, ухвали, постанови суду, що набрали законної сили, або перешкоджання їх виконанню. Об'єктивна сторона – бездіяльність, яка полягала у незастосуванні

заходів, необхідних для виконання судового рішення, понад 3 роки (з 2015 по 2019 рік), реальна можливість виконання судового рішення була, а обвинувачений не скористався жодним правовим інструментом (ані добровільним виконанням, ані оскарженням, ані клопотанням про відстрочку чи розстрочку). Суб'єктивна сторона – прямий умисел, спрямований на ухилення від виконання зобов'язання немайнового характеру (обвинувачений усвідомлював обов'язковість виконання, був належно повідомлений, не заперечував проти змісту рішення, однак умисно ігнорував його виконання). Об'єкт злочину – авторитет правосуддя та гарантії виконання судових актів, що є необхідною умовою правовладдя та реалізації принципу обов'язковості судового рішення (ст. 129 Конституції України). Отже, судові рішення, що набрали законної сили, є обов'язковим до виконання. Його невиконання, особливо у формі тривалої бездіяльності за наявності можливості діяти, є кримінально караним діянням, яке порушує публічний порядок та підриває засади правосуддя. Щире каяття визнано обставиною, що пом'якшує покарання, але не виключає наявності вини. Суд призначив покарання ФОПу у формі штрафу в розмірі 8500 грн, він отримав судимість [43].

Проаналізуємо вирок Орджонікідзевського районного суду м. Харкова від 04.10.2018 р. у справі № 644/4979/17 щодо притягнення особи до кримінальної відповідальності за умисне невиконання судового рішення немайнового характеру відповідно до ч. 1 ст. 382 КК України. Так, 08.01.2013 р. Апеляційний суд Харківської області виніс судові рішення у цивільній справі, яким зобов'язав ОСОБА_4 повернути доньці автомобіль Daewoo Lanos, технічну документацію на нього та ключі. 07.02.2013 р. відкрито виконавче провадження. Незважаючи на це, ОСОБА_4 протягом 3,5 років умисно не виконував судові рішення, автомобіль не повернув. 25.08.2016 р. автомобіль було виявлено за місцем фактичного проживання обвинуваченого та вилучено примусово. Судом встановлено на підставі сукупності доказів, що ОСОБА_4 мав реальну можливість виконати рішення суду, однак умисно не вжив жодних дій для цього. Невиконання проявилось у формі ухилення, тобто бездіяльності, це невиконання набуло триваючого характеру – від 08.01.2013 р. до

25.08.2016 р. Важливе значення у такій категорії справ має встановлення реальної можливості виконати зобов'язання. У наведеному прикладі обвинувачений мав автомобіль у своєму володінні, діяв свідомо, тривалий час не виконував обов'язок. Судом підкреслено, що для кваліфікації діяння за ч. 1 ст. 382 КК України не вимагається злісності невиконання судового рішення. Достатнім є встановлення факту умисного невиконання рішення, що набрало законної сили. Аналізуючи суб'єктивну сторону злочину, суд зробив висновок про наявність у ОСОБА_4 прямого умислу на невиконання рішення суду, оскільки він був обізнаний зі змістом рішення, розумів свої зобов'язання, але протягом тривалого часу не вживав жодних дій для його виконання. Пояснення обвинуваченого щодо складності розуміння рішення суду визнав критичними та розцінив як спробу уникнути кримінальної відповідальності [44].

З аналізу виправдувального вироку Берегівського районного суду Закарпатської області від 27.05.2015 р. у справі № 297/518/15-к впливає важливість встановлення усіх елементів складу злочину, а не лише факту невиконання рішення про зобов'язання вчинити певні дії, а також те, що для виконання такого зобов'язання потрібні кошти. Так, рішенням господарського суду Закарпатської області, підтвердженим постановою Львівського апеляційного господарського суду, приватного підприємця ОСОБА_2 було зобов'язано знести самочинно споруджену будівлю. Після набрання рішенням законної сили, його було пред'явлено до примусове виконання. У процесі виконавчого провадження державним виконавцем зафіксовано бездіяльність боржника щодо виконання судового рішення, тричі складено відповідні акти та двічі накладено на ОСОБА_2 штрафи за невиконання судового рішення. На підставі зібраних матеріалів органом досудового розслідування було розпочато кримінальне провадження та повідомлено ОСОБА_2 про підозру у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 382 КК України (умисне невиконання судового рішення, що набрало законної сили). Як обґрунтування для виправдувального вироку суд виходив з аналізу суб'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 382 КК України, яка характеризується прямим

умислом. Суд зазначив, що для притягнення особи до кримінальної відповідальності за цією статтею необхідно встановити, що особа, зобов'язана виконати судові рішення, усвідомлювала характер своїх обов'язків, мала реальну можливість для його виконання, але умисно цього не зробила або перешкоджала виконанню. У цій справі ключовим фактором, що зумовив виправдувальний вирок, стала встановлена судом відсутність у боржника реальної можливості виконати рішення суду про знесення будівлі. Суд взяв до уваги показання обвинуваченого про його скрутне матеріальне становище, відсутність коштів на фінансування демонтажних робіт, орієнтовна вартість яких значно перевищувала його річний дохід, а також відсутність у нього спеціальних знань та навичок для самостійного проведення таких робіт. Підтвердженням скрутного фінансового становища слугували довідки про доходи ОСОБА_2 та наявність у нього на утриманні трьох дітей. Суд критично оцінив дії державного виконавця та органу досудового розслідування, зазначивши, що ними не було надано належної оцінки доводам боржника про відсутність у нього фінансової можливості виконати рішення суду. Зокрема, державним виконавцем не було замовлено кошторисного розрахунку вартості демонтажних робіт, а Берегівською міською радою та Головним управлінням юстиції в Закарпатській області не було авансовано витрати на виконавче провадження з метою знесення будівлі. Суд наголосив на тому, що сам факт тривалої бездіяльності боржника у виконанні судового рішення за відсутності реальної можливості його виконати не свідчить про наявність прямого умислу, необхідного для кваліфікації діяння за ч. 1 ст. 382 КК України. Суд підкреслив, що кримінальна відповідальність за цією статтею настає лише за умисне невиконання особою законного і правосудного рішення за наявності об'єктивної можливості його виконати. Додатковим аргументом на користь відсутності умислу, на думку суду, стало те, що ОСОБА_2 сплатив накладені на нього державним виконавцем штрафи та виконавчий збір, що свідчить про його часткове виконання обов'язків у межах виконавчого провадження, хоча й не основного зобов'язання. Тому суд дійшов висновку про недоведеність наявності в діяннях ОСОБА_2 складу кримінального правопорушення,

передбаченого ч. 1 ст. 382 КК України, у зв'язку з відсутністю прямого умислу, зумовленого відсутністю реальної можливості виконати судове рішення [42].

З аналізу Постанови Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 14.05.2019 р. у справі № 319/841/16-к, можна зробити висновок, що умисне невиконання рішення суду немайнового характеру є триваючим злочином. Так, Вироком Куйбишевського районного суду Запорізької області ОСОБА_1 було визнано винуватою в умисному невиконанні рішення цього ж суду, яке набрало законної сили. Судовим рішенням на ОСОБА_1 було покладено обов'язок не чинити перешкод її колишньому чоловікові у спілкуванні з їхньою дитиною у визначені дні та години, а також забезпечити їхній спільний літній відпочинок протягом 2 тижнів. Всупереч рішенням суду, ОСОБА_1, маючи реальну можливість його виконати, без поважних причин умисно створювала штучні перешкоди колишньому чоловікові у спілкуванні з дитиною. Зокрема, у присутності державного виконавця ОСОБА_1 відмовилася надати дитину для спілкування та організації спільного літнього відпочинку у встановлений період. Місцевий суд засудив ОСОБА_1 за ч. 1 ст. 382 КК України до покарання у формі штрафу в розмірі 510 грн. Апеляційний суд Запорізької області залишив вирок місцевого суду без змін, проте звільнив ОСОБА_1 від призначеного покарання на підставі п. 1 ч. 1 ст. 49 та ч. 5 ст. 74 КК України у зв'язку зі закінченням строків давності. Захисник засудженої подав касаційну скаргу. Колегія суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду відхилила основні доводи касаційної скарги захисника, підтвердивши обґрунтованість висновків судів попередніх інстанцій щодо наявності в діях ОСОБА_1 складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 382 КК України. Верховний Суд наголосив, що об'єктивна сторона злочину, передбаченого ч. 1 ст. 382 КК України, включає альтернативно зазначені діяння: невиконання (ухилення від виконання) судового рішення або перешкоджання його виконанню. Склад цього злочину є формальним, оскільки його об'єктивна сторона вичерпується самим фактом вчинення одного із зазначених діянь (дії чи бездіяльності). Суд роз'яснив, що невиконання судового акта є протиправною бездіяльністю, яка полягає

у незастосуванні особою заходів, необхідних для виконання судового рішення, за умови, що ця особа була зобов'язана та мала реальну можливість виконати цей судовий акт. Однією з форм невиконання може бути пряма відмова або завуальоване ухилення, коли особа не заявляє відкрито про відмову, але вчиняє дії, що унеможливають виконання. Верховний Суд визначив злочин, передбачений ч. 1 ст. 382 КК України, триваючим злочином, обґрунтував це тим, що особа, будучи зобов'язаною рішенням суду, яке набрало законної сили, вчинити певні дії, умисно утримується від їх вчинення протягом певного періоду часу. Тобто, об'єктивна сторона злочину проявляється у формі протиправної бездіяльності, яка має триваючий характер. Отже, умисне невчинення ОСОБА_1 дій, спрямованих на забезпечення спілкування батька з дитиною у встановлений судом час, є триваючою протиправною бездіяльністю, яка охоплюється складом злочину, передбаченого ч. 1 ст. 382 КК України [118].

Отже, першочерговим інтересом стягувача є реальне виконання судового рішення, а не ініціювання кримінального провадження, потенційно тривалого та з сумнівною ефективністю [23]. У цьому контексті, посилення кримінально-правових санкцій за невиконання судових рішень видається малоперспективним. Натомість, заслуговує на увагу досвід Федеративної Республіки Німеччина, Цивільне процесуальне уложення [207] якої передбачає доволі дієві механізми примусу до виконання судових рішень немайнового характеру, зокрема шляхом накладення значних штрафів або застосування запобіжного заходу у вигляді взяття під варту, що демонструє більш жорсткий підхід до забезпечення обов'язковості судових актів. Так, за ст. 888 цього акта «Дії, які не можуть бути вчинені іншими особами» якщо дія, що залежить виключно від волі боржника, не може бути вчинена третьою особою, і якщо подано відповідне клопотання, суд першої інстанції, який розглядає справу, у своєму рішенні зобов'язує боржника вчинити цю дію шляхом накладення примусового грошового стягнення (штрафу), а у випадку, якщо таке стягнення не може бути отримано, – шляхом примусового карального тримання під вартою або шляхом безпосереднього засудження його до примусового карального тримання під

вартою до 2 років. Розмір штрафу не може перевищувати 25 000 євро [207]. На нашу думку, було б доцільним запозичити такі санкції за невиконання рішення немайнового характеру в українське законодавство з метою підвищення ефективності їх виконання.

Підтримуємо позицію А. М. Авторова, який констатує, що стосовно до порядку виконання рішення суду про заборону вчиняти певні дії або про утримання від вчинення певних дій за українським законодавством, то він також є неефективним [4; с. 207].

Згідно з ч. 4 ст. 63 Закону України «Про виконавче провадження» виконавець під час виконання рішення про заборону вчиняти певні дії або про утримання від вчинення певних дій доводить до відома боржника резолютивну частину такого рішення, про що складає акт. Після складання акта виконавець виносить постанову про закінчення виконавчого провадження. З наведеного випливає, що окреслений порядок виконання рішень про заборону вчиняти певні дії або про утримання від вчинення певних дій шляхом його лише доведення до відома боржника є неефективним.

Тому, власне, і обрання такого способу захисту порушеного права як заборона боржникові вчиняти певні дії або зобов'язання боржника утримуватися від вчинення певних дій не є дієвим.

2.2. Удосконалення механізму примусового виконання рішень немайнового характеру крізь призму аналізу судової практики

Український законодавець не дає відповіді на питання, які наслідки настають у випадку продовження вчинення боржником його протиправних діянь. Який суб'єкт та як мав би їх фіксувати та як саме на них реагувати. Чи повинно у такому випадку відбуватися скасування закінчення виконавчого провадження, чи позивачеві потрібно буде подавати новий позов. Наведені проблемні питання є прогалиною у

правовому регулюванні. Як відомо, неефективність механізму виконавчого провадження зводить нанівець ефективність судового захисту.

Норми абз. 2 і 3 ч. 3 ст. 63 Закону України «Про виконавче провадження» розмежовують рішення зобов'язального характеру на два види:

1) які можуть бути виконані без участі боржника (виконавець вживає заходи щодо примусового виконання рішення за абз. 2 ч. 3 ст. 63 Закону України «Про виконавче провадження»), і

2) які не можуть бути виконані без участі боржника (виконавець виносить постанову про закінчення виконавчого провадження за абз. 3 ч. 3 ст. 63 та п. 11 ч. 1 ст. 39 Закону України «Про виконавче провадження». Виконавчий документ повертається не стягувачеві, а суду, який його видав, і повторному пред'явленню не підлягає. Єдиним способом захисту прав у стягувача є оскарження рішень (дій) виконавця.).

Судова практика відображає наявність окреслених вище прогалин у правовому регулюванні. З аналізу постанови Верховного Суду від 04.03.2020 р. у справі № 750/11948/17 у контексті проблеми неефективності механізму примусового виконання судових рішень немайнового характеру констатуємо таке. Тривале невиконання судових рішень, зокрема, коли боржником є державний орган (Управління праці та соціального захисту населення). Це ілюструє системну неефективність існуючої моделі примусового виконання, на що неодноразово в контексті України наголошено ЄСПЛ у пілотних рішеннях, це нівелює сутність права на судовий захист, гарантованого ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Верховний Суд обґрунтовано наголошує, що накладення штрафів та інформування правоохоронних органів про кримінальне правопорушення є лише засобами впливу на боржника, а не фактичним виконанням рішення. Щодо виконання рішень немайнового характеру, зокрема зобов'язання вчинити певні дії (у наведеному прикладі – здійснити перерахунок та виплату допомоги) простежується недостатність існуючих законодавчих механізмів впливу на боржника, особливо це державний орган, який посилається на відсутність бюджетного фінансування. ЄСПЛ

у рішеннях у справах «Юрій Миколайович Іванов проти України», «Войтенко проти України», «Горнсбі проти Греції» та інших вказує на обов'язок держави забезпечити виконання судових рішень, ухвалених проти її органів, і неможливість виправдання невиконання відсутністю коштів. Верховний Суд наголошує, що п. 11 ч. 1 ст. 39 Закону України «Про виконавче провадження» застосовується виключно у випадку, коли рішення не може бути виконано без участі боржника, і вичерпані всі можливі дії щодо спонукання до виконання. У справах, у яких ідеться про нарахування та виплату щорічної допомоги постраждалим внаслідок Чорнобильської катастрофи, така «участь боржника» є фіктивним бар'єром, оскільки зобов'язання органу влади – організаційно-розпорядчого характеру, і їх виконання можливе без персональної волі конкретної посадової особи, тобто відсутність «участі боржника» не є правовою підставою для закінчення виконавчого провадження. Верховний Суд пов'язує ефективність виконання судового рішення із принципом правовладдя, а не просто з буквою закону. Це узгоджується з усталеною практикою ЄСПЛ. Тобто, виконання рішення немайнового характеру є не лише технічним питанням, а елементом конституційної гарантії, яка має бути забезпечена незалежно від бюрократичних чи фінансових труднощів органів влади. Верховний Суд також вказує на те, що визнання протиправними дій державного виконавця щодо винесення постанов про закінчення виконавчого провадження саме по собі не є ефективним способом захисту порушених прав стягувача. Належним способом є визнання протиправними та скасування самих постанов, що відкриває шлях до поновлення виконавчого провадження та вжиття реальних заходів для виконання судового рішення [126].

Проаналізуємо Постанову Великої Палати Верховного Суду від 16.11.2022 р. у справі № 910/7310/20 в розрізі ефективності механізму примусового виконання судових рішень немайнового характеру. Так, Об'єднання співвласників багатоквартирного будинку «Зарічна 1-Г» (далі – ОСББ) звернулося до суду зі скаргою на бездіяльність державного виконавця Шевченківського відділу державної виконавчої служби у місті Києві щодо невиконання наказу Господарського суду міста Києва про зобов'язання Товариства з обмеженою відповідальністю «Київ

Комфорт Сервіс» (далі – ТзОВ) передати документи. ОСББ просило скасувати постанову державного виконавця про закінчення виконавчого провадження, мотивуючи це тим, що державний виконавець не вчинив жодних дій, спрямованих на виконання судового рішення. Господарський суд першої інстанції задовольнив скаргу, скасувавши постанову виконавця. Однак апеляційний господарський суд скасував рішення суду першої інстанції та частково задовольнив скаргу, визнавши неправомірною бездіяльність державного виконавця щодо несвоєчасного надсилання до органу досудового розслідування повідомлення про вчинення боржником кримінального правопорушення, але не скасував постанову про закінчення виконавчого провадження. ОСББ подало касаційну скаргу, просячи скасувати постанову апеляційного суду в частині скасування рішення суду першої інстанції та залишити рішення першої інстанції без змін, а також скасувати додаткову постанову щодо розподілу судових витрат. Скаржник наполягав на тому, що апеляційний суд, визнавши бездіяльність виконавця неправомірною, мав зобов'язати його усунути порушення та поновити порушене право ОСББ на виконання судового рішення. Велика Палата Верховного Суду, розглядаючи справу, щодо законності постанови про закінчення виконавчого провадження підкреслила обов'язок державного виконавця вживати передбачених Законом заходів для примусового виконання рішень, діяти неупереджено, ефективно, своєчасно та в повному обсязі; наголосила, що надсилання повідомлення про кримінальне правопорушення до органів досудового розслідування є обов'язковим у випадку повторного невиконання рішення, але не є самостійною підставою для закінчення виконавчого провадження, якщо рішення може бути виконано без участі боржника. Верховний Суд зробив висновок, що рішення про зобов'язання боржника передати документи може бути виконано без безпосередньої участі боржника, зокрема шляхом їх вилучення та передачі стягувачеві у присутності понятих на підставі ст.ст. 10 та 60 Закону України «Про виконавче провадження» та відповідних положень Інструкції з організації примусового виконання рішень. Велика Палата зазначила, що відповідно до ч. 1 ст. 41 Закону України «Про виконавче провадження»

скасування постанови про закінчення виконавчого провадження має наслідком його відновлення, що є необхідною передумовою для подальшого примусового виконання судового рішення. Верховним Судом вказано на неприпустимості формального підходу державного виконавця, який обмежується лише фіксацією факту невиконання та інформуванням правоохоронних органів, але не вживає всіх можливих заходів для реального виконання рішення, особливо якщо таке виконання можливе без безпосередньої участі боржника. Велика Палата постановила, що ефективний судовий захист у виконавчому провадженні може передбачати скасування постанов виконавця, якщо вони перешкоджають виконанню судового рішення, а також, що діяння виконавця (зокрема, про закінчення провадження) мають оцінюватися не лише формально, а з урахуванням ефективності та дотримання стандартів прав людини. Ефективний механізм примусового виконання рішень у немайнових справах має передбачати не лише наявність формальних процедур, а й гарантії результату – тобто, фактичного виконання таких рішень [104].

Наведемо як приклад ще одну Постанову Верховного Суду від 25.09.2020 р. у справі № 924/315/17, яка має важливе значення для розуміння меж дискреції державного виконавця та ролі суду у забезпеченні реального виконання судових рішень. Так, Хмельницька міська рада (Рада) звернулася до суду зі скаргою на дії Другого відділу державної виконавчої служби у м. Хмельницькому (далі – ВДВС) щодо закінчення виконавчого провадження з примусового виконання рішення Господарського суду Хмельницької області, яким Приватне підприємство «Ультрасервіс» (далі – ПП) було зобов'язане повернути земельну ділянку, розташовану на вул. Нижня Берегова, 2/4Б, з приведенням її у попередній стан шляхом знесення незавершеного будівництва бази відпочинку. Рада вважала, що державний виконавець не вжив усіх необхідних заходів для виконання судового рішення, що позбавляє Раду можливості реалізувати свої права власника. Суд першої інстанції задовольнив скаргу Ради, скасувавши постанову державного виконавця про закінчення виконавчого провадження. Однак апеляційний господарський суд скасував рішення суду першої інстанції та відмовив у задоволенні скарги,

мотивуючи це тим, що рішення суду неможливо виконати без участі ПП, оскільки саме боржник має здійснити знесення та приведення ділянки у попередній стан. Радою і Заступником прокурора Рівненської області подано касаційні скарги про скасування постанови апеляційного суду та залишення в силі рішення суду першої інстанції. А Верховний Суд, розглядаючи касаційні скарги, наголосив, що рішення про повернення земельної ділянки з приведенням її у попередній стан шляхом знесення незавершеного будівництва не є нерозривно пов'язаним з особою боржника і не унеможливорює вжиття державним виконавцем заходів примусового виконання. Обов'язковість судового рішення виключає можливість ставити його виконання в залежність від волевиявлення боржника, оскільки це б нівелювало значення права на звернення до суду як засобу захисту. Верховним Судом наголошено на неприпустимості надмірно широкого тлумачення «неможливості виконання рішення суду без участі боржника». Верховний Суд обмежив застосування абз. 3 ч. 3 ст. 63 Закону України «Про виконавче провадження», яким передбачено закінчення виконавчого провадження у разі неможливості виконання рішення без участі боржника. Така неможливість має бути об'єктивною та невід'ємно пов'язаною з особою боржника, а не впливати лише з формулювання судового рішення. У справах про знесення будівель чи повернення майна, як у розглядуваній справі, державний виконавець має досліджувати можливість організації виконання рішення без безпосередньої активної участі боржника, наприклад, шляхом залучення підрядних організацій. Суд вказав на пасивність державного виконавця, який обмежився надсиланням повідомлення про кримінальне правопорушення та закінченням виконавчого провадження, не вичерпавши всіх можливостей для примусового виконання рішення [113].

Наведемо наш аналіз Постанови Верховного Суду у справі № 607/2547/20. Так, ОСОБА_1 звернувся зі скаргою на дії державного виконавця, який закінчив виконавче провадження, не забезпечивши повне виконання рішення суду, за яким боржника зобов'язано усунути перешкоди у користуванні автомобілем та гаражем (немайновий характер вимог). Виконавець обґрунтував своє рішення тим, що

виконання рішення неможливе без участі боржника та обмежився накладенням штрафів і надсиленням повідомлення до органу досудового розслідування. Проте, автомобіль не був оголошений виконавцем у розшук, жодних реальних дій щодо забезпечення виконання не здійснено, доступ до майна залишився заблокованим, що свідчило про фактичне невиконання судового рішення. Верховний Суд чітко наголосив, що виконавче провадження має завершуватись фактичним виконанням судового рішення, а не формальними діями з накладення штрафів чи направлення повідомлень до поліції. Якщо рішення можна виконати без участі боржника, виконавець не має права закривати виконавче провадження (ч. 3 ст. 63 Закону України «Про виконавче провадження»). Штрафи, попередження про кримінальну відповідальність та повідомлення правоохоронним органам – це не є заходи примусового виконання рішення, а лише інструменти впливу на боржника. Державний виконавець зобов'язаний вживати реальних заходів ст.ст. 10, 18, 60 Закону України «Про виконавче провадження». Певні категорії так званих «немайнових рішень» можуть бути виконані без боржника. Верховним Судом відмежував ситуації, коли рішення об'єктивно не може бути виконане без боржника, від випадків, де дії з передачі майна (авто, ключі тощо) можуть бути вчинені без його участі. Як наголошує Верховний Суд, рішення, яке «зобов'язує боржника передати майно», не є юридично невиконуваним без боржника, якщо передання може бути реалізоване шляхом фактичного вилучення та передання майна стягувачеві. Наявність судового рішення ще не гарантує захисту права, а тільки його реальне виконання дає змогу стягувачу поновити його право [120].

Безумовно підтримуємо думку А. М. Авторова, який стверджує, що виконавець оцінює можливість чи неможливість боржника особисто виконати рішення суду. У законодавстві України станом на зараз немає чітких критеріїв належності рішення до першої або другої окреслених категорій. Судова практика стовно цього питання не є однозначною. Доволі часто позивачі просять суд ухвалити рішення про зобов'язання знести незаконно збудовану споруду, звільнити земельну ділянку і т. ін. за власний рахунок відповідача. Якщо боржник відмовляється

виконати рішення суду, то перед виконавцем постає питання: чи може таке рішення бути виконане без участі боржника [4, с. 210].

З огляду на наше дисертаційне дослідження, цікавою також є Постанова Верховного Суду України від 17.04.2018 р. у справі № 916/1392/13. Так, керівник Комінтернівської місцевої прокуратури Одеської області звернувся до Господарського суду Одеської області в інтересах держави в особі Інспекції державного архітектурно-будівельного контролю в Одеській області, Одеської обласної державної адміністрації з позовом до Фізичної особи-підприємця Шкумат Людмили Петрівни (далі – ФОП Шкумат Л. П.) про зобов’язання відповідача знести за власний рахунок самочинно збудовані об’єкти розважально-оздоровчого центру «Мелодія моря», а також звільнити самовільно зайняту земельну ділянку площею 0,30 га. У 2013 р. Господарським судом Одеської області позов задоволено. З 2014 р. по 2017 р. тривало виконавче провадження відкрито, проте, безрезультатно. Державним виконавцем була винесена постанова про накладення штрафу в сумі 340 грн, складено акти про невиконання рішення суду, скеровано повідомлення до поліції про кримінальне правопорушення, ініційовано подання про зміну способу виконання судового рішення до суду, однак це подання було повернуто без розгляду. Згодом виконавець закрити виконавче провадження на підставі ч. 3 ст. 63 та п. 11 ч. 1 ст. 39 Закону України «Про виконавче провадження». Прокуратура оскаржила закінчення виконавчого провадження, вважаючи, що воно суперечить обов’язку держави забезпечити реальне виконання рішень суду. Верховний Суд наголосив на пріоритеті обов’язковості судових рішень (ст. 124 Конституції України), підкреслив, що судові рішення ухвалюються іменем України і є обов’язковими для виконання, але одночасно визнав, що форма виконання повинна відповідати технічній можливості реалізації змісту рішення, зокрема – участі боржника у виконанні. Верховний Суд констатував, що це судові рішення не може бути виконане без участі боржника, оскільки знесення об’єктів має відбутись за рахунок самого боржника, тобто за його кошти, з його ініціативи. У цьому провадженні державний виконавець вичерпав усі можливі заходи, передбачені Законом України «Про виконавче

провадження» (штрафи, повідомлення до органу досудового розслідування, подання про зміну способу виконання рішення). Верховний Суд підкреслив також важливість інституційної взаємодії, оскільки без сприяння суду у зміні способу виконання рішення виконавець обмежений у діях [131].

Дещо іншу позицію займає Верховний Суд у справі № 923/182/13-г (Постанова КГС ВС від 13.02.2018 р.). Так, державний виконавець виконував рішення про зобов'язання повернути належну стягувачеві земельну ділянку шляхом зобов'язання боржника знести за власний рахунок самочинно збудовані ним споруди, а також про зобов'язання привести цю ділянку до придатного стану для можливості відновлення належного стягувачу торговельного кіоску у такому стані, який існував до його знищення боржником. Ще на стадії подання позову позивачем у заяві було вказано предмет позову так, що власне боржник особисто має вчинити дії з виконання рішення. Проте, Верховний Суд визнав такий аргумент судів першої та апеляційної інстанцій непереконливим [132].

У Постанові від 30.08.2018 р. у справі № 916/4106/14 Верховним Судом викладено важливі правові позиції щодо рішень, які формально зобов'язують боржника особисто вчинити певні дії (наприклад, знесення самочинної забудови), однак, де-факто, можуть бути виконані без його участі. Так, Виробничо-комерційна приватна фірма «В'ячеслава» (далі – Стягувач) звернулася до суду з позовом до ФОП Плющакова Сергія Миколайовича (далі – Боржник) про усунення перешкод у користуванні земельною ділянкою, звільнення земельної ділянки та знесення самочинно збудованого кафе-бару. Господарським судом Одеської області 27.04.2015 р. задоволено позовні вимоги. Рішення залишено без змін апеляційним судом. Стягувач звернувся зі скаргою на діяння державного виконавця, просячи скасувати постанову про закінчення виконавчого провадження від 13.11.2017 р., мотивуючи це тим, що державний виконавець не вжив усіх можливих заходів для виконання рішення без участі Боржника. Верховним Судом задоволено касаційну скаргу Стягувача. Верховний Суд вказав, що ст. 63 Закону України «Про виконавче провадження» визначає порядок дій виконавця у випадку невиконання боржником

рішень, за якими він зобов'язаний особисто вчинити певні дії або утриматися від їх вчинення. Ключовим є розмежування ситуацій, коли рішення може бути виконано без участі боржника (виконавець вживає заходів примусового виконання) та коли не може бути виконано без участі боржника (виконавець надсилає повідомлення до правоохоронних органів та закінчує виконавче провадження). Верховний Суд наголосив, що суди попередніх інстанцій, погоджуючись із правомірністю закінчення виконавчого провадження, не навели мотивів, за яких дійшли висновку про те, що рішення про демонтаж кафе-бару не може бути виконане без участі Боржника. Також цього не було встановлено з постанови державного виконавця. Верховний Суд не погодився з висновком судів про те, що виконання рішення про демонтаж є неможливим без участі Боржника, зазначивши, що та обставина, що саме Боржник зобов'язаний вчинити певні дії, не свідчить про неможливість виконання цього рішення без його участі шляхом вжиття державним виконавцем заходів примусового виконання, враховуючи обставини невиконання рішення у добровільному порядку та вчинення перешкод у його виконанні. Верховним Судом вказано на те, що державний виконавець не вичерпав усіх можливих заходів для примусового виконання рішення, обмежившись констатацією перешкод з боку Боржника та закінченням виконавчого провадження. Верховний Суд не знайшов обґрунтування неможливості організації демонтажу силами Органу ДВС або із залученням відповідних служб з подальшим стягненням витрат з Боржника, а також звернув увагу на те, що суди попередніх інстанцій не дослідили матеріали виконавчого провадження щодо вжиття державним виконавцем підготовчих дій з виконання рішення суду. Отже, у цій справі Вищою судовою інстанцією розмежовано так звані «особисті зобов'язання» та «зобов'язання, які можуть бути виконі без участі боржника». Тобто, не кожне зобов'язання вчинити дію є виключно персональним [132].

Верховним Судом багаторазово наголошувалося, що виконавець зобов'язаний вжити усіх заходів примусового характеру, зокрема, застосувати засоби впливу до боржника. Власне для забезпечення безумовного виконання рішення суду такі

повноваження надані й надані виконавцеві. Застосування заходів відповідальності за невиконання вимог виконавця не звільняє боржника від виконання основного зобов'язання – виконати вимоги, які містяться у виконавчому документі. Лише дотримання передбаченої законодавством процедури недостатньо для закриття виконавчого провадження. Виконавець зобов'язаний довести, що в ході перевірки виконання рішення боржником він вжив максимально усі можливі заходи примусового характеру [127].

Отже, правові позиції Верховного Суду у справах зобов'язального характеру, здебільшого, полягає у такому. По-перше, у випадку, коли за судовим рішенням зобов'язано боржника передати стягувачеві автомобіль, то виконавець, двічі зобов'язавши боржника виконати судове рішення та наклавши на боржника штраф та штраф у подвійному розмірі, зобов'язаний примусово вилучити авто у боржника та передати його стягувачеві, бо таке рішення не є нерозривно пов'язане з особою боржника і може бути виконане без його участі. По-друге, у випадку, коли судовим рішенням передбачено зобов'язати боржника, до прикладу, знести паркан (будівлю, споруду), звільнити земельну ділянку, тощо, виконавець, двічі зобов'язавши боржника виконати рішення, та, наклавши штраф і штраф у подвійному розмірі, повинен примусово виконати це рішення шляхом знесення цього паркану (будівлі, споруди). По-третє, у випадку, коли судовим рішенням передбачено зобов'язати боржника сплатити (повернути) стягувачеві кошти, виконавець, двічі зобов'язавши його це зробити та наклавши штраф та штраф у подвійному розмірі, повинен примусово виконати це рішення шляхом стягнення цих коштів з боржника у примусовому порядку [4, с. 213].

Однак, наголошуємо, що стосовно до грошових коштів паралельно існує і абсолютно взаємовиключна судова практика до наведеного вище положення. Верховний Суд вказав, що виконавець самовільно змінив спосіб виконання рішення суду всупереч нормі ст. 435 ЦПК України, стягнувши з боржника грошові кошти, хоча за виконавчим документом було «зобов'язано відповідача повернути позивачу грошові кошти в розмірі 21496,29 доларів США». Зобов'язання боржника вчинити

певні дії не є вимогою про звернення стягнення на майно або стягнення грошових коштів. На відміну від Розділу VII «Порядок звернення стягнення на майно боржника», Розділ VIII «Виконання рішень немайнового характеру» Закону України «Про виконавче провадження» не уповноважує виконавця накладати арешт на майно та грошові кошти боржника. Виконання рішення суду приватним виконавцем шляхом накладення арешту на майно та кошти, що не передбачено Розділом VIII, без дотримання передбаченого ст. 435 ЦПК України порядку зміни способу виконання рішення суду Верховний Суд вважає втручанням у право боржника на розпорядження своїм майном [136]. Цілком погоджуємося і підтримуємо думку А. М. Авторова, який вважає, що Вбачається, що ця Постанова Верховного Суду суперечить усталеній попередній практиці Верховного Суду, не відповідає принципу правовладдя, пронизана формалізмом і правовим пуризмом.

Така суперечлива судова практика вчергове вказує на глобальну помилку законодавця щодо поміщення норми ст. 63 у Розділ VIII, оскільки рішення, за якими боржник зобов'язаний вчинити певні дії або утриматися від їх вчинення можуть мати як немайновий, так і майновий характер.

Як слушно радить А. М. Авторгов, на практиці, з огляду на таке недосконале правове регулювання, позивачам вартує формулювати свої позовні вимоги так: вилучити, витребувати у боржника майно, речі, предмети, тощо, а не зобов'язати боржника повернути майно [4, 219].

Ми пропонуємо передбачити в Законі України «Про виконавче провадження» пряму норму, яка би уповноважувала державного виконавця у разі невиконання боржником обов'язку передати стягувачеві грошову суму або майно – здійснити вилучення таких коштів чи майна в примусовому порядку зі застосуванням усіх передбачених законом заходів примусового виконання.

21.11.2024 р. було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення положень про судовий контроль за виконанням судових рішень» № 4094-IX [150] (набрав чинності – 19.12.2024 р.). Серед законодавчих новел:

- штраф у сумі від 20 до 40 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб в дохід державного бюджету під час здійснення судового контролю за виконанням судового рішення, який може стягнути суд з відповідача, боржника чи їх керівників (якщо відповідачем, боржником є юридична особа);

- невиконання боржником судового рішення про зобов'язання вчинити певні дії щодо майна стягувача або майна, присудженого на користь стягувача, протягом 2 місяців з дня винесення постанови про відкриття виконавчого провадження за заявою стягувача є самостійною підставою для зміни способу і порядку виконання такого судового рішення шляхом стягнення з боржника суми вартості відповідного майна, крім випадків, коли стягувач перешкоджає провадженню виконавчих дій, вартість майна неможливо визначити або майно відповідно до закону не може оцінюватися;

- суд, який розглянув справу як суд першої інстанції, за письмовою заявою стягувача може зобов'язати боржника подати у встановлений судом строк звіт про виконання судового рішення немайнового характеру:

--- у господарських справах - про захист ділової репутації; що виникають з відносин, пов'язаних із захистом економічної конкуренції, обмеженням монополізму в господарській діяльності, захистом від недобросовісної конкуренції; в інших спорах немайнового характеру;

--- у цивільних справах – що виникають із трудових, сімейних правовідносин, щодо відшкодування шкоди, заподіяної каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи, чи шкоди, заподіяної внаслідок вчинення кримінального правопорушення; щодо відшкодування шкоди, заподіяної особі незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду; щодо відшкодування моральної шкоди; щодо захисту прав споживачів; щодо захисту честі, гідності та ділової репутації; в інших спорах немайнового характеру;

--- в адміністративних справах – з приводу обчислення, призначення, перерахунку, здійснення, надання, одержання пенсійних виплат, соціальних виплат

непрацездатним громадянам, виплат за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням, виплат та пільг дітям війни, інших соціальних виплат, доплат, соціальних послуг, допомоги, захисту та пільг за письмовою заявою заявника суд зобов'язує суб'єкта владних повноважень, не на користь якого ухвалене судове рішення, подати звіт про виконання судового рішення [150].

У чинному раніше Цивільному процесуальному кодексі УРСР у ст. 206 «Рішення про присудження майна або його вартості» містилося правило про те, що суд, присуджуючи майно в натурі, повинен вказати в рішенні вартість майна, яку належить стягнути з відповідача, якщо при виконанні рішення присудженого майна не буде в наявності [196]. А відповідно до ст. 207 «Рішення, що зобов'язує відповідача виконати певну дію» суд, постановляючи рішення, яким на відповідача покладається виконання певних дій, не зв'язаних з передачею майна або грошових сум, міг в тому рішенні вказати, що, коли відповідач не виконає рішення протягом встановленого строку, позивач вправі виконати цю дію за рахунок відповідача, стягнувши з нього необхідні витрати. Якщо зазначені дії могли бути виконані тільки відповідачем, суд встановлював у рішенні строк, протягом якого рішення повинно бути виконане [196].

З наведених вище норм, впливає пропозиція законодавчого закріплення у процесуальному законодавстві повноваження суду ухвалювати альтернативні рішення. Це би значно підвищило реальність виконання, особливо у випадках, коли первісний спосіб є фактично невиконуваним, як демонструє практика щодо зобов'язань вчинити певні дії за власний рахунок боржника. Відхід від догми про безальтернативність судового рішення, передбачивши, наприклад, компенсаційні механізми або можливість виконання силами стягувача з відповідним відшкодуванням, суттєво збільшив би шанси на ефективне примусове виконання.

Повністю підтримуємо думку А. М. Авторова, який неодноразово наголошує на доцільності запровадження у вітчизняну правову систему інституту астренту [2; 3; 4, с. 224–229; 5; 6; 7]. Отже, беручи за основу численні праці А. М. Авторова, вважаємо, що доцільним є запровадження в національну правову систему України

інститут астренту як додаткового засобу стимулювання боржника до виконання судового акта.

Запровадження астренту, аналогічного за конструкцією французькій моделі, дозволить сформувати фінансову відповідальність боржника за невиконання рішення не у вигляді покарання, а у формі поступово накопичуваної грошової санкції, що прямо корелює з тривалістю невиконання. Така конструкція не замінює механізм примусового виконання, не звільняє від виконання зобов'язання, але підвищує вартість бездіяльності боржника.

Видається необхідним включення до ЦПК України та ГПК України положення про судову неустойку (астрент) як можливий засіб забезпечення виконання рішень немайнового характеру; надати суду право обирати між попередньою і остаточною формою астренту, залежно від поведінки боржника; визначити підстави припинення астренту (наприклад, об'єктивна неможливість виконання зобов'язання); передбачити можливість стягнення суми астренту на користь стягувача, як безпосередньо заінтересованої особи; передбачити дискрецію суду щодо обсягу та строку застосування астренту, враховуючи обставини справи.

Астрент доцільно застосовувати у таких категоріях справ: виконання зобов'язань у натурі; виселення боржника / вселення стягувача; повернення речі (рухомого майна); усунення перешкод у користуванні майном; інші обов'язки боржника, виконання яких залежить виключно від його волі. При цьому, астрент не має застосовуватися до рішень про стягнення грошових коштів (для яких існує окрема система штрафів, пені та виконавчого збору).

На нашу думку, доцільно імплементувати механізм стягнення астренту на користь стягувача, як у законодавстві Франції; можливість вчинення дій замість боржника (за прикладом Молдови, Естонії), під контролем виконавця та за рахунок боржника; передбачити в законодавстві чіткі критерії, за яких дії можуть бути виконані без участі боржника, зокрема за участю підрядних організацій.

Оскільки положення про штрафи, обмеження у виїзді та повідомлення правоохоронним органам, запропоновані у законопроекті № 5660, не мають сталого

превентивного ефекту, інститут астренту має бути законодавчо інтегрований як окрема конструкція, незалежна від наявних санкцій.

Проаналізована нами судова практика свідчить про необхідність монетизації зобов'язань, якщо їх виконання в натурі є неможливим або блокується боржником; потребу у гнучкому, альтернативному викладенні судових рішень, яке дозволяє їх виконання за рахунок боржника або компенсацію у грошовій формі; встановлення дієвих процедурних механізмів, які не зводять судовий контроль до формального реагування на порушення.

Отже, інститут астренту є прогресивним механізмом стимулювання боржника до виконання судових рішень, який зарекомендував себе в європейських юрисдикціях як дієвий засіб примусового впливу в межах правовладдя. Український законодавець повинен запровадити астрент як системний інструмент, що поєднує фінансовий тиск на боржника, компенсаційну функцію щодо стягувача та превентивну мету – забезпечення реального, а не формального правосуддя.

Висновки до Розділу 2

1. Незважаючи на міжнародні стандарти, зокрема вимоги практики Європейського Суду з прав людини щодо забезпечення виконання судових рішень як невід'ємної частини права на справедливий суд, конституційну гарантію права на судовий захист та обов'язковість виконання судових рішень, механізм примусового виконання рішень немайнового характеру, який зараз існує в Україні, є неефективним.

Інститут кримінальної відповідальності за невиконання судових рішень, передбачений у ст. 382 КК України, реалізується судами надзвичайно обмежено та фрагментарно. Переважає судова практика виправдувальних вироків через нездатність органів досудового розслідування довести наявність усіх елементів складу злочину, насамперед, прямого умислу. При цьому, Верховним Судом

наголошується на необхідності встановлення реальної можливості виконання рішення як обов'язкової передумови кримінальної відповідальності.

Серед проблем, пов'язаних із невиконанням рішень немайнового характеру такі: пасивне невиконання, практична неможливість виконання без участі боржника або за його власний рахунок, а також активне невиконання, включаючи імітацію виконання. Суди під час розгляду справ про невиконання рішень немайнового характеру приділяють значну увагу встановленню не лише факту невиконання, а й наявності у боржника реальної можливості виконати рішення та його умислу на ухилення від виконання. Пріоритетом є забезпечення ефективного, своєчасного та повного виконання судових рішень, а не покарання боржника. Тому недоцільно акцентувати на кримінально-правових санкціях, які мають високий поріг доказування та не гарантують поновлення права особи за рішенням суду.

Предбачені вітчизняним законодавством санкції у формі штрафів не виконують превентивної чи репресивної функції, оскільки їх розмір є незначним.

У контексті підвищення ефективності виконання рішень немайнового характеру заслуговує на увагу досвід зарубіжних країн, зокрема Німеччини, у законодавстві якої передбачені більш дієві механізми примусу, такі як значно вищі, аніж в Україні, суми штрафів та арешт. Запозичення подібних санкцій позитивно вплинуло б на рівень виконання судових рішень такої категорії в Україні.

2. Верховний Суд неодноразово підкреслює необхідність реального, а не формального виконання рішень судів, вказуючи на обов'язок виконавців вживати усі можливі заходи впливу, включаючи примусове вилучення майна або вчинення дій через третіх осіб. Правова фікція неможливості виконання рішення суду без участі боржника підриває ідею правовладдя, дозволяючи боржнику фактично уникати виконання судового рішення під приводом формальної відсутності технічної можливості. Така практика суперечить позиціям ЄСПЛ. Відсутність у законодавстві чітких критеріїв для розмежування рішень, які можуть бути виконані без участі боржника, і тих, які вимагають його особистої участі, породжує неоднозначну виконавчу та судову практику. Обґрунтовано пропозицію про закріплення у

процесуальному законодавстві повноваження суду ухвалювати альтернативні рішення, що дозволяли б змінити спосіб або порядок виконання судового акта в разі його фактичної невиконуваності. Наділення виконавця повноваженням звертати стягнення на грошові кошти або майно боржника у разі його ухилення від виконання зобов'язання передати їх стягувачеві є нагальною необхідністю, оскільки такі дії не є новим способом виконання, а засобом досягнення результату для стягувача, передбаченого рішенням суду.

Запропоновано включення до ЦПК України та ГПК України положення про судову неустойку (астрент) як засіб забезпечення виконання рішень немайнового характеру; надання судові права обирати між попередньою й остаточною формою астренту, залежно від поведінки боржника; визначення підстав припинення астренту (наприклад, об'єктивна неможливість виконання зобов'язання); встановлення можливості стягнення суми астренту на користь стягувача, як безпосередньо заінтересованої особи, а також – урегулювання дискреції суду щодо обсягу та строку застосування астренту, враховуючи обставини справи. Астрент доцільно застосовувати у таких категоріях справ: виконання зобов'язань у натурі; виселення боржника / вселення стягувача; повернення речі (рухомого майна); усунення перешкод у користуванні майном; інші обов'язки боржника, виконання яких залежить виключно від його волі. Доцільно імплементувати механізм стягнення астренту на користь стягувача, як передбачено у законодавстві Франції; можливість вчинення дій замість боржника (за прикладом Молдови, Естонії) під контролем виконавця та за рахунок боржника; передбачити в законодавстві критерії, за яких дії можуть бути виконані без участі боржника, зокрема за участю підрядних організацій тощо.

РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ВИКОНАННЯ ОКРЕМИХ КАТЕГОРІЙ СУДОВИХ РІШЕНЬ НЕМАЙНОВОГО ХАРАКТЕРУ

3.1. Виконання рішень про відібрання дитини, про встановлення побачення з дитиною, про усунення перешкод у побаченні з дитиною

Відібрання дитини від батьків є формою інтенсивного втручання держави у сферу сімейних відносин, що застосовується з метою забезпечення найкращих інтересів дитини. Виконання судових рішень щодо дитини, є сферою, яка вимагає особливої уваги. Дитина, як суб'єкт, який є незрілим з огляду на психофізіологічний розвиток, потребує спеціалізованого захисту її прав та законних інтересів із урахуванням вікових та психологічних характеристик дитини. Дитина є активним учасником процесу, чиї інтереси мають бути пріоритетними, тому примусове виконання судових рішень у таких категоріях справ, має ґрунтуватися на засадах мінімізації психологічної травми для дитини, забезпечення її безпеки та комфорту, а також на активній участі дитини у процесі, наскільки це можливо.

Цей захід, будучи крайнім заходом державного впливу, потребує неухильного дотримання принципів правовладдя [39, с. 28], законності, легітимності мети та співмірності, а також забезпечення дієвих процесуальних гарантій для батьків у ході ухвалення відповідного рішення. Застосування цього заходу, спрямованого на захист прав дитини [19] як особливо вразливої категорії осіб, має здійснюватися з особливою обережністю та виключати будь-які прояви свавільного втручання у приватне сімейне життя осіб.

Як слушно зазначає А. О. Дутко [51], відповідальне батьківство є фундаментом для реалізації прав дитини, закріплених у сімейному законодавстві. Так, А. О. Дутко виокремлює такі функції відповідального батьківства, як: комунікативна, економічна, охоронна, нормативна та духовна, які безпосередньо впливають на процес виконання судових рішень у справах стосовно до дітей. В контексті нашого дисертаційного дослідження, аналіз цих функцій дозволяє глибше зрозуміти

мотивацію поведінки батьків, їх вплив на психоемоційний стан дитини та розробити ефективні механізми примусового виконання рішень, спрямованих на захист найкращих інтересів дитини.

Підтримуємо позицію О. В. Ступак [186], яка полягає в тому, що концепція найкращих інтересів дитини у контексті правового регулювання передбачає пріоритетне задоволення потреб, прав та прагнень дитини у різних сферах її життя, що вимагає від уповноважених органів державної влади ухвалювати такі рішення, які би максимально відповідали благополуччю та розвитку дитини в кожній конкретній ситуації. Стосовно ж до забезпечення найкращих інтересів дитини, то воно є комплексом правових та організаційних заходів, спрямованих на гарантування та забезпечення цих найкращих інтересів дитини. Це включає в себе активну діяльність державних органів, спрямовану на створення умов для повноцінного розвитку дитини, захисту дитини від будь-яких форм насильства та забезпечення доступу до усіх необхідних послуг тощо.

Держава є відповідальною за захист прав дитини, що впливає з її статусу як особливо вразливої категорії осіб. Цей обов'язок включає в себе, за необхідності, захист дитини від неналежного виконання батьківських обов'язків [89].

Проблематика відкладеного батьківства / материнства, яку піднімає А. О. Дутко [52] у своїх наукових роздумах, є вкрай актуальною з огляду на правовий статус дітей, народжених внаслідок застосування допоміжних репродуктивних технологій, зокрема, з використанням кріоконсервованого біологічного матеріалу, а також – в контексті примусового виконання рішень судів про відібрання дитини, про встановлення побачення з дитиною, про усунення перешкод у побаченні з дитиною. Правове регулювання примусового виконання судових рішень в окреслених категоріях справ (про відібрання дитини, встановлення побачень з дитиною, усунення перешкод у побаченнях з дитиною) вимагає врахування не лише юридичних, але й біологічних та психологічних аспектів. Зокрема, правовий статус дитини, народженої внаслідок постмортальної репродукції, може впливати на визначення її місця проживання, порядку спілкування з батьками та іншими

родичами, а також на інші аспекти виконання судових рішень, пов'язаних з дітьми. Тому аналіз правових та етичних проблем, пов'язаних з кріоконсервацією та відкладеним батьківством, є важливим для формування комплексного підходу законодавця до унормування виконання судових рішень у справах стосовно дітей з урахуванням їхніх найкращих інтересів.

Національне законодавство, зокрема ст. 32 Конституції України [82], гарантує право на невтручання в особисте та сімейне життя, окрім випадків, передбачених Конституцією. Ч. 3 ст. 7 Сімейного кодексу України від 10.01.2002 р. № 2947-III [173] (далі – СК України) встановлює, що регулювання сімейних відносин здійснюється лише у межах, допустимих з огляду на інтереси учасників цих відносин та інтересів суспільства.

Батькам надається право самостійно визначати питання виховання дитини та організації сімейного життя, однак, це право не є абсолютним та обмежується обов'язком діяти в найкращих інтересах дитини. Ст. 150 СК України визначає основні обов'язки батьків щодо дитини, включаючи піклування про її здоров'я, фізичний, духовний та моральний розвиток, виховання в дусі поваги до прав та свобод інших людей, любові до сім'ї, народу та Батьківщини, забезпечення здобуття повної загальної середньої освіти та підготовку до самостійного життя. Законодавчо забороняються будь-які форми експлуатації дитини, фізичні покарання та інші дії, що принижують її гідність. У випадку конфліктів актуальним є примирення шляхом укладення мирової угоди [94] або угоди за результатами медіації.

Неспроможність батьків належно виконувати свої обов'язки щодо дитини може слугувати підставою для застосування заходів державного впливу, передбачених національним законодавством. При цьому, органи державної влади наділені дискреційними повноваженнями у виборі конкретних заходів захисту прав дитини, що вимагає індивідуального підходу та застосування найменш обтяжливого заходу в кожній конкретній ситуації.

Ключовим принципом, який визначає межі допустимого державного втручання у сімейні відносини, є принцип пропорційності. Відповідно до цього

принципу, будь-яке втручання повинно бути: законним (ґрунтуватися на чітко визначених законодавчих нормах); слугувати легітимній меті (бути спрямованим на захист прав та інтересів дитини); співмірним (відповідати обсягам порушень прав дитини та бути найменш обтяжливим із можливих заходів).

Принцип найкращих інтересів дитини є визначальним під час ухвалення будь-яких рішень стосовно до дитини. Цей принцип вимагає урахування усіх обставин справи та забезпечення пріоритетного захисту прав та інтересів дитини [38]. Трансформація парадигми вирішення сімейних спорів щодо інтересів дитини має тенденцію до пріоритетного забезпечення її найкращих інтересів. Цей принцип, який приходить на зміну застарілим підходам, таким як «презумпція на користь матері» або формальна «рівність прав та обов'язків батьків», набуває особливої актуальності в контексті значної кількості сімейних спорів у цивільному судочинстві, що прямо або опосередковано стосуються дитячих інтересів [47].

Концепція «найкращих інтересів дитини» бере свій початок із положень Декларації прав дитини [48], проголошеної Генеральною Асамблеєю ООН у 1959 р. Цей документ став першим міжнародно-правовим актом, у якому закріплено принцип пріоритетності інтересів дитини, визнано її особливу потребу в охороні та піклуванні через фізичну та розумову незрілість. Принцип забезпечення «найкращих інтересів дитини», що є фундаментальним у міжнародному праві, відображено не лише в Конвенції ООН про права дитини 1989 р., але й послідовно підкріплено низкою інших міжнародно-правових актів. Зокрема, цей принцип імпліцитно міститься у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., а також його експліцитно закріплено у спеціалізованих конвенціях, спрямованих на захист дітей у транскордонних відносинах. Серед інших, такі: Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей від 25.10.1980 р. [79], Конвенція про захист дітей та співробітництво в галузі міжнародного усиновлення від 29.05.1993 р. [75] та Конвенція про юрисдикцію, застосовне право, визнання, виконання та співробітництво стосовно батьківської відповідальності та заходів захисту дітей від 19.10.1996 р. [80] та ін. Цей принцип детально розкрито Комітетом

ООН з прав дитини в Зауваженні загального порядку № 14 (2013) [61], розглядається серед фундаментальних для повної та ефективної реалізації прав дитини, що закріплені у Конвенції про права дитини та забезпечення її всебічного розвитку. В контексті судочинства врахування принципу найкращих інтересів дитини передбачено Керівними принципами Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей (2010) [67]. Європейська конвенція про здійснення прав дітей від 25.01.1996 р. [55], ратифікована Україною зі застереженням, є спрямованою на забезпечення найвищих інтересів дітей, підтримку їхніх прав, надання їм процесуальних прав та сприяння їхній реалізації.

У контексті нашого дослідження про примусове виконання судових рішень про відібрання дитини, встановлення побачення з дитиною та усунення перешкод у побаченні з дитиною, принцип найкращих інтересів дитини постає одним із ключових критеріїв, що визначають зміст та спрямованість правозастосовної практики. Аналіз національної судової практики крізь призму цього принципу демонструє еволюцію підходів до вирішення сімейних спорів стосовно дітей. Зокрема, Великою Палатою Верховного Суду у Постанові від 17.10.2018 р. у справі №402/428/16-ц (провадження №14-327цс18) здійснено важливий крок у напрямі утвердження пріоритету найкращих інтересів дитини над формальними підходами, а також – в інших справах [103; 105; 109; 121; 122; 123; 134; 137].

Отже, втручання держави у сімейне життя, зокрема відібрання дитини від батьків, має здійснюватися із неухильним дотриманням наведених вище принципів. Вітчизняний законодавець повинен забезпечити ефективні процесуальні гарантії для батьків і дітей та унеможливити будь-які прояви свавільного втручання у сімейне життя [45].

Відібрання дитини є способом захисту передусім прав дитини [46]. Захист прав дитини є пріоритетним завданням міжнародного співтовариства та усіх країн зокрема. Конвенція ООН про права дитини від 20.11.1989 р. [78] встановлює універсальні стандарти захисту дитинства, зобов'язуючи держав-учасниць вживати всіх необхідних заходів для забезпечення дотримання цих стандартів на

національному рівні. Так, ст. 3 Конвенції, проголошуючи принцип найкращих інтересів дитини, встановлює обов'язок держав-учасниць забезпечувати дитині захист і піклування, необхідні для її благополуччя, з урахуванням прав та обов'язків її батьків, опікунів чи інших осіб, відповідальних за дитину за законом, та вживати з цією метою всіх відповідних законодавчих та адміністративних заходів. Ефективна реалізація цього положення передбачає наявність належної законодавчої бази та функціонуючої системи органів, уповноважених на здійснення захисту прав дитини [46]. Ст. 9 Конвенції гарантує право дитини не розлучатися зі своїми батьками всупереч їх бажанню, за винятком випадків, коли компетентні органи згідно з судовим рішенням, відповідно до застосовуваного закону і процедур, визначають, що таке розлучення необхідне в найкращих інтересах дитини. Конвенція також встановлює перелік обставин, коли таке розлучення може бути виправданим, зокрема, жорстоке поводження з дитиною або неналежне піклування про неї. Важливою гарантією є забезпечення усім заінтересованим сторонам можливості брати участь у розгляді справи та висловлювати свою думку.

Право на повагу до приватного і сімейного життя гарантовано ст. 8 Європейської конвенції з прав людини від 04.11.1950 р. [76]. Ця стаття захищає, насамперед, від свавільного втручання держави у сімейне життя. Ч. 2 ст. 8 Європейської конвенції з прав людини встановлює вичерпний перелік підстав, за яких втручання у сімейне життя може бути виправданим.

ЄСПЛ у своїй практиці неодноразово наголошує на необхідності ретельного збалансування інтересів дитини та інтересів батьків при вирішенні питань, пов'язаних з відібранням дитини.

Зазначимо, що національні суди відіграють ключову роль у забезпеченні дотримання міжнародних стандартів захисту прав дитини. Їх завдання полягає у здійсненні ефективного судового контролю за законністю та пропорційністю втручання держави у сімейне життя. Кожен випадок такого втручання повинен бути ретельно проаналізований з урахуванням конкретних обставин справи та з дотриманням відповідного алгоритму, який включає перевірку наявності законної

підстави, легітимної мети та співмірності втручання. Мета захисту прав дітей не може виправдовувати будь-яке втручання, яке здійснюється з порушенням вимог закону або є неспівмірним [166].

Ст. 170 СК України [173] містить підстави для відібрання дитини від батьків без позбавлення їх батьківських прав. Цей інститут є формою втручання держави у сімейне життя, яка спрямована на забезпечення найкращих інтересів дитини у ситуаціях, коли її перебування з батьками становить загрозу її життю, здоров'ю або моральному розвитку.

Підстави для відібрання дитини без позбавлення батьківських прав визначено п.п. 2-5 ч. 1 ст. 164 СК України, охоплюють: ухилення батьків від виконання своїх обов'язків щодо виховання дитини та / або забезпечення здобуття нею повної загальної середньої освіти (ця підстава передбачає систематичне та свідоме невиконання батьками покладених на них законом обов'язків, що негативно впливає на розвиток та добробут дитини); жорстоке поводження з дитиною (ця підстава охоплює будь-які форми фізичного, психологічного або сексуального насильства над дитиною, що завдають їй фізичної або емоційної шкоди); експлуатація дитини, примушування її до жебракування та бродяжництва (ця підстава передбачає використання дитячої праці з метою отримання прибутку або задоволення інших потреб батьків, а також створення умов, що змушують дитину до жебракування або бродяжництва).

Окрім зазначених підстав, відібрання дитини без позбавлення батьківських прав може бути здійснене і в інших випадках, коли залишення дитини з батьками є небезпечним для її життя, здоров'я і морального виховання. У Постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 03.05.2022 р. у справі № 308/12188/18 (провадження № 61-19974 св 21) зазначено, що ця категорія охоплює ситуації, коли небезпека для дитини впливає не лише з поведінки батьків, але й з їхніх особистих негативних звичок [135].

Наведена нормативна конструкція, яка містить оцінкові поняття, зумовлена специфікою сімейних відносин та неможливістю законодавчої деталізації усіх

можливих життєвих ситуацій. Це покладає на національні органи обов'язок здійснювати індивідуальну оцінку кожної конкретної ситуації з метою забезпечення найкращих інтересів дитини.

Відповідно до ч. 1 ст. 170 СК України відібрання дитини здійснюється за рішенням суду. У випадках звернення до суду із позовною заявою про відібрання дитини без позбавлення батьківських прав, орган опіки та піклування здійснює попереднє встановлення наявності підстав для застосування цього заходу [81].

Ще одним видом втручання держави у сімейне життя є негайне відібрання дитини, передбачене ч. 2 ст. 170 СК України. Цей захід застосовується у випадках безпосередньої загрози для життя або здоров'я дитини на підставі рішення органу опіки та піклування або прокурора. Особливість цього заходу полягає у його здійсненні без попереднього рішення суду, що вимагає від уповноважених органів особливої ретельності та обґрунтування в ході встановлення наявності безпосередньої загрози. Закон передбачає обов'язковий 7-денний строк для звернення до суду із позовною заявою про позбавлення батьківських прав або про відібрання дитини без позбавлення батьківських прав після ухвалення рішення про негайне відібрання.

Судова практика є найкращим показником ефективності застосування інституту відібрання дитини. Так, Верховним Судом у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду у своїй Постанові від 12.06.2023 р. у справі № 461/2084/20 (провадження № 61-3547св23) акцентовано увагу на тому, що відібрання дитини є, передусім, засобом захисту її прав та інтересів, який вимагає в кожному конкретному випадку оцінки позитивного результату для дитини [124].

З аналізу судової практики нами виокремлено такі типові ситуації, які є підставами для відібрання дитини за рішеннями судів: застосування фізичного та / або психологічного насильства, інших форм жорстокого поводження з дитиною; неналежне виконання батьківських обов'язків, що підтверджується притягненням до адміністративної відповідальності за ст. 184 Кодексу України про адміністративні правопорушення [74] (далі – КУпАП) (систематичне невиконання батьками

обов'язків щодо виховання та утримання дитини, зафіксоване у встановленому законом порядку, може свідчити про необхідність втручання держави); наявність кримінального провадження щодо батьків за фактом можливого вчинення неправомірних дій стосовно дитини (наприклад, ст. 156 КК України [85]) (хоча факт відкриття кримінального провадження не є самостійною підставою для відібрання дитини з огляду на презумпцію невинуватості, він може бути вагомим аргументом у сукупності з іншими доказами, які свідчать про наявність загрози для дитини); наявність у батьків особистих негативних звичок, які негативно впливають на моральне виховання дитини (ця категорія охоплює випадки, за яких поведінка батьків зумовлена їхніми негативними звичками (алкоголізм, наркоманія і т. ін.), створює несприятливе середовище для розвитку дитини); неналежне виконання батьками обов'язків із виховання, зокрема, незабезпечення необхідних побутових умов, неспроможність батьків забезпечити належні умови та виховання через їхні хвороби або інші обставини, неналежне виконання обов'язків зі здобуття повної загальної середньої освіти (ця категорія охоплює випадки, коли батьки через об'єктивні причини не можуть забезпечити дитині належних умов для життя та розвитку).

Підкреслимо, що для відібрання дитини необхідні реальні обставини, які свідчать про те, що подальше перебування дитини з батьками суперечить її найкращим інтересам. Ці обставини мають бути підтверджені належними доказами та не можуть ґрунтуватися на припущеннях. Серед важливих процесуальних гарантій такі: забезпечення участі батьків у судовому процесі (батькам має бути надана можливість надати свої пояснення та докази); заслуховування думки дитини (суд повинен забезпечити заслуховування думки дитини, якщо її вік та рівень розвитку дозволяють, згідно зі ст. 12 Конвенції ООН про права дитини); повне та всебічне з'ясування обставин справи). Верховний Суд у справі № 760/29230/18 від 13.12.2023 р. наголосив на неприпустимості неповного з'ясування обставин справи та ненадання належної оцінки доводам сторін [128].

З аналізу практики застосування ст. 170 СК України ми виявили низку проблемних аспектів: відібрання дитини у сім'ях, що опинилися у складних життєвих обставинах (у таких випадках доцільно було б надавати сім'ям необхідну підтримку та вживати заходів для збереження сім'ї, а не відразу вдаватися до відібрання дитини); тривалість судових проваджень (тривалий розгляд справ про відібрання дитини може негативно вплинути на її психоемоційний стан, тому пропонуємо законодавцеві вжити заходів для скорочення строків розгляду таких справ); механізм повернення дитини (існуючий механізм повернення дитини, що передбачає звернення батьків до суду, є недостатньо ефективним, тому доцільно запровадити альтернативні механізми перегляду доцільності подальшого застосування заходу відібрання дитини); доступ до правничої допомоги (слід забезпечити доступ батьків до безоплатної правничої допомоги у справах про відібрання та повернення дитини); урахування думки дитини (потрібно забезпечити врахування думки дитини в судовому процесі, залучаючи до розгляду справи психолога).

Ст. 66 Закону України «Про міжнародне приватне право» [153], визначаючи основоположні принципи вибору права, виходячи з пріоритету захисту прав та інтересів дитини, встановлює першочерговим критерієм особистий закон дитини (*lex patriae*), що відображає її правовий зв'язок із певною державою. Водночас, усвідомлюючи багатогранність та складність сімейних відносин, законодавець передбачає можливість застосування права, що має найбільш тісний зв'язок із відповідними відносинами (*proper law*), за умови, що таке право є більш сприятливим для дитини. Отже, встановлюється субсидіарна колізійна прив'язка, що дозволяє врахувати особливості конкретної ситуації та забезпечити максимальний захист прав дитини у транскордонних сімейних спорах. Цей підхід відповідає загальновизнаним принципам міжнародного приватного права та спрямований на забезпечення найкращих інтересів дитини [30; с. 460].

З огляду на актуальність питань транскордонного виконання судових рішень, зокрема у справах, що стосуються захисту прав дитини, вважаємо за необхідне

наголосити на таких аспектах. Виконання судових рішень України на території іноземних держав є можливим за умови їх легітимації у встановленому порядку. Процедура легітимації передбачає визнання рішення компетентним судом іноземної держави та надання дозволу на його виконання. Правовою підставою для цього є міжнародні договори, ратифіковані Україною, або норми національного законодавства іноземної держави.

У сфері виконання судових рішень про контакт та доступ до дитини Україна є учасницею низки багатосторонніх міжнародних договорів, серед яких особливе значення мають:

- Конвенція про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей (Гаазька конвенція 1996 р.) [80];

- Європейська конвенція про визнання та виконання рішень стосовно опіки над дітьми та про поновлення опіки над дітьми (Європейська конвенція 1980 р.), що встановлює механізми визнання та виконання рішень щодо опіки над дітьми та поновлення опіки [54].

Ці міжнародно-правові акти встановлюють уніфіковані стандарти та процедури, спрямовані на забезпечення ефективного захисту прав дитини у транскордонних справах.

Гаазька конвенція 1996 р. є ключовим інструментом міжнародного приватного права, що регулює питання, пов'язані зі захистом дітей. Вона передбачає можливість звернення будь-якої зацікавленої особи до компетентних органів Договірної Держави з метою визнання або невизнання заходів, вжитих в іншій Договірній Державі. У випадках, коли рішення українського суду, що підлягає виконанню в Україні, має бути виконане за кордоном, Конвенція встановлює механізм його визнання для виконання або реєстрації відповідно до законодавства іноземної держави. Для цього заявник повинен звернутися до компетентного суду цієї держави. Конвенція встановлює спрощену та прискорену процедуру визнання та виконання судових рішень. Однак, у визнанні може бути відмовлено у випадках,

визначених у ст. 23 Конвенції. Ці випадки включають відсутність юрисдикції суду, порушення процедури, порушення прав батьківської відповідальності, суперечність публічному порядку, суперечність з рішенням іншої держави або недотримання процедури, передбаченої Конвенцією. Такий підхід дозволяє забезпечити баланс між необхідністю захисту прав дитини та повагою до суверенітету держав.

Європейська конвенція 1980 р. як міжнародний договір, спрямований на захист прав дітей у транскордонних сімейних спорах, надає можливість будь-якій особі, яка отримала рішення щодо опіки над дитиною на території Договірної Сторони, звернутися до центрального органу будь-якої Договірної Держави з метою визнання та виконання цього рішення в іншій Договірній Державі. Процедура ініціювання визнання та виконання рішення українського суду на території іноземної держави вимагає від заявника подання до Міністерства юстиції України або центрального органу іноземної держави (контактні дані яких доступні на офіційному веб-сайті Ради Європи) заповненого формуляра заяви та необхідних документів. До таких документів належать: доручення на представництво, копія рішення, документ про належне повідомлення відповідача, документ про можливість виконання рішення, інформація про місцезнаходження дитини та пропозиції щодо поновлення опіки. Заява та додатки повинні бути перекладені на мову запитуваної держави та засвідчені перекладачем. Легалізація документів не вимагається. Відмова у визнанні та виконанні рішення можлива на підставах, визначених ст.ст. 9 і 10 Конвенції, зокрема, у випадках порушення прав відповідача, відсутності юрисдикції суду, несумісності рішень, порушення публічного порядку, зміни обставин та порушення інтересів дитини. Ці положення Конвенції є важливими для забезпечення ефективного захисту прав дітей у міжнародних сімейних спорах та вимагають ретельного аналізу та застосування.

Розгляд клопотання про визнання та виконання рішення українського суду на території іноземної держави здійснюється відповідно до процесуальних норм, встановлених законодавством цієї іноземної держави. При цьому, безумовно,

враховуються положення міжнародного договору, на підставі якого ініційовано процедуру визнання та виконання, якщо такий договір існує.

У випадках, коли між Україною та іноземною державою відсутній міжнародний договір про правову допомогу, що регулює ці питання, застосовуються загальні принципи міжнародного приватного права та національне процесуальне законодавство відповідної іноземної держави. Зацікавлена особа, прагнучи забезпечити виконання рішення українського суду на території іноземної держави, має право звернутися до компетентного суду цієї держави з відповідним клопотанням. Процедура такого звернення, а також порядок розгляду клопотання визначаються процесуальним законодавством держави, де планується виконання рішення. Зауважимо, що в таких ситуаціях роль адвоката, який володіє знаннями міжнародного приватного права та процесуального законодавства відповідної іноземної держави, є надзвичайно важливою. Він може надати кваліфіковану правничу допомогу у підготовці необхідних документів, представленні інтересів клієнта в суді та забезпеченні ефективного виконання рішення. Такий підхід, хоча й більш складний, ніж у випадках наявності міжнародного договору, дає можливість забезпечити захист прав та законних інтересів осіб, які хочуть виконати судові рішення у міжнародному контексті [41].

Різні аспекти виконання рішень у справах щодо дітей були предметом аналізу таких науковців: С. С. Бичкової [10], Т. О. Бордюг [18], Л. В. Віденко [49], Н. В. Волкової [46], Л. А. Кондрат'євої [81], Н. М. Савчин [166] та інших.

Ст. 64 Закону України «Про виконавче провадження» [146] регламентує особливості виконавчого провадження у справах про відібрання дитини, містить специфіку виконавчих дій, спрямованих на захист прав та інтересів дитини. Виконання таких рішень ґрунтується на принципі найвищих інтересів дитини, що є, як ми довели вище, фундаментальним принципом міжнародного та національного права.

На нашу думку, з урахуванням здійсненого нами аналізу, слід концептуалізувати категорію «найкращі інтереси дитини» з огляду на виконавче

провадження, що дозволить уникнути суб'єктивного тлумачення цього принципу та забезпечити його ефективне застосування на практиці. Ми пропонуємо такі критерії визначення «найкращих інтересів дитини» в ході виконання рішень про її відібрання:

- вік дитини,
- психологічний стан дитини,
- прив'язаність дитини до батьків,
- умови проживання дитини,
- інші фактори.

Відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 430 ЦПК України [196] у справах про відібрання дитини і повернення її тому, з ким вона проживала, суд допускає негайне виконання рішень. Як слушно зазначає О. Верба [34, с. 71–75; 36], за загальним нормативним приписом, що передбачає набрання законної сили судовим рішенням після вичерпання апеляційних процедур, законодавець виокремлює особливі правові конструкції, які дозволяють примусове виконання судового акта до настання означеного моменту. Ця процесуальна диференціація, іменована інститутом негайного виконання, є винятком зі загального правила, що зумовлений потребою у забезпеченні оперативного захисту порушених прав та інтересів у визначених законодавством випадках. Інститут негайного виконання судових рішень покликаний бути ключовим механізмом забезпечення ефективного захисту прав та інтересів дитини, оскільки такі рішення стосуються фундаментальних прав дитини. Концептуально, негайне виконання рішень про відібрання дитини слід розглядати як засіб забезпечення балансу між принципом юридичної визначеності та необхідністю оперативного захисту прав дитини.

Констатуємо, що Розділ IX Інструкції з організації примусового виконання рішень [63], який регламентує виконання рішень немайнового характеру, зокрема стосовно відібрання дитини, робить це фрагментарно.

Наголошуємо, що за нормами ст.ст. 64 та 64-1, п. 1 ч. 2 ст. 5 Закону України «Про виконавче провадження» примусове виконання таких категорій рішень покладається виключно на державного виконавця.

Ч. 1 ст. 64 Закону України «Про виконавче провадження» містить імперативну вимогу щодо обов'язкової участі у виконавчих діях таких двох суб'єктів: особи, якій дитина передається на виховання (стягувач), та представників органів опіки та піклування.

Як неодноразово обґрунтовано в науковій літературі, така законодавча вимога є гарантією забезпечення комплексного підходу до виконання рішення, що враховує не лише юридичний, але й психологічний та соціальний аспекти. Участь органів опіки та піклування забезпечує контроль за дотриманням прав дитини під час виконавчих дій та надання необхідної підтримки як дитині, так і особі, якій вона передається [17; 20; 84; 197].

Ми пропонуємо законодавцеві удосконалити механізм взаємодії державного виконавця з органами опіки та піклування, зокрема встановити обов'язок щодо обміну інформацією, спільного планування та проведення виконавчих дій, а також надання психологічної підтримки дитині та стягувану залученим психологом.

Інтерпретуючи положення ст. 6 Конвенції Ради Європи про контакт з дітьми від 15.05.2003 р. № ETSN192 [77], необхідно виходити з презумпції здатності дитини, що досягла рівня когнітивного розвитку, достатнього для усвідомлення суті правових процедур, до самостійного висловлення власної думки. Зазначена презумпція може бути дезавуйована лише за наявності незаперечних доказів, які свідчать про те, що реалізація дитиною права на отримання інформації, консультації та висловлення думки об'єктивно суперечитиме її найвищим інтересам. Під час примусового виконання судових рішень про відібрання дитини або встановлення порядку спілкування з нею, забезпечення права дитини на участь у процесі є не лише відображенням міжнародних стандартів, але й імперативом, який впливає з принципів правової держави.

З огляду на психологічну складність ситуацій, пов'язаних із виконанням рішень зазначеної категорії, доцільним є запровадження міждисциплінарного підходу. Участь кваліфікованого психолога, який має знання у галузі дитячої та сімейної психології, дасть змогу забезпечити: створення сприятливого психологічного клімату під час виконавчих дій; урахування індивідуальних особливостей дитини; мінімізацію психологічної травми, що може бути завдана дитині внаслідок виконавчих дій. Тому пропонуємо на законодавчому рівні закріпити повноваження державного виконавця залучати кваліфікованого психолога до участі у виконавчих діях, пов'язаних з відібранням дитини, з метою мінімізації психологічної травми дитини та надання їй необхідної підтримки у такій складній для неї ситуації.

Як слушно стверджують Є. І. Фурса та Т. О. Бордюг, психологічна підготовка дитини позитивно впливає на результат процесу [40, с. 390].

О. В. Ієвіня [62], С. С. Бичкова [9], І. В. Бондар [15; 16, с. 349], І. Л. Сердечна [171], М. В. Августенюк [1] наголошують, що у випадках, коли дитина передається на виховання до осіб, які їй незнайомі, зокрема, під час передачі її до виховного закладу, обов'язковою має бути присутність дитячого психолога або педагогічного працівника, які мають відповідний досвід.

Також ми вважаємо, що необхідно запровадити спеціалізовану підготовку (підвищення кваліфікації, стажування, тренінги тощо) для державних виконавців, які займаються виконанням рішень про відібрання дитини. Державні виконавці, які працюють із цією категорією справ, повинні мати спеціальні знання у сфері дитячої психології, педагогіки та соціальної роботи. За наявності таких знань та компетентностей виконавці зможуть більш ефективно виконувати свої обов'язки та мінімізується негативний вплив виконавчих дій на психіку дитини.

Виключення положення про заборону фізичного впливу на дитину з Інструкції з організації примусового виконання рішень не є *carte blanche* для застосування насильницьких методів. На практиці існує системна проблема: конфлікт між формальним виконанням рішення та дієвим захистом прав дитини. Наприклад, у

ситуаціях, коли дитина, травмована присутністю численних осіб, чинить опір, традиційні методи примусу є не лише неефективними, але й шкідливими. Тому потрібне залучення дитячого психолога для проведення комплексної роботи з дитиною, спрямованої на мінімізацію стресу та формування позитивного ставлення до виконання рішення; залучення команди фахівців (юристів, психологів, педагогів, соціальних працівників) для розробки індивідуального плану виконання рішення, що враховує особливості конкретної ситуації.

Положення ч. 2 ст. 64 Закону України «Про виконавче провадження» і положення п. 3 Розділу IX Інструкції з організації примусового виконання рішень передбачають можливість застосування такого запобіжного заходу у виконавчому провадженні щодо відібрання дитини, спрямованого на забезпечення найкращих інтересів дитини, як тимчасове влаштування дитини до дитячого або лікувального закладу, яке має бути крайнім заходом, що застосовується лише тоді, коли це необхідно для забезпечення її безпеки та благополуччя, під час виконання відповідного судового рішення. У випадку виникнення об'єктивної необхідності забезпечення фізичної та / або психологічної безпеки дитини, а також за умови відсутності можливості негайного передання дитини особі, визначеній судовим рішенням, державний виконавець наділений повноваженням звернутися до суду із мотивованим поданням про тимчасове влаштування дитини до дитячого або лікувального закладу. Наголошуємо на тимчасовому характері цього заходу. Тобто, держава повинна вжити всіх необхідних заходів для якнайшвидшого повернення дитини до сім'ї або влаштування її в іншу сімейну форму виховання.

Юрисдикція розгляду такого подання визначена за місцем виконання рішення відповідно до ст. 437 ЦПК України [196], що має забезпечувати оперативність та ефективність вирішення питання. Застосування цього заходу обумовлено принципами співмірності (тобто, застосування заходу тимчасового влаштування дитини повинно бути співмірним меті, що переслідується, і не має порушувати права дитини більше, ніж це необхідно) та мінімального втручання у приватне життя

дитини та її сім'ї, має тимчасовий характер, до моменту фактичного виконання основного рішення про відібрання дитини.

Закон України «Про виконавче провадження» та Інструкція використовують термін «за необхідності» / «за потреби», що є оцінковим поняттям та може призводити до різного тлумачення на практиці. Пропонуємо такі критерії застосування тимчасового влаштування дитини: вік та психоемоційний стан дитини; наявність безпосередньої загрози її життю та здоров'ю; відсутність можливості негайної передачі дитини визначеній судом особі; тривалість часу, необхідного для фактичного виконання рішення; наявність згоди дитини (з урахуванням її віку та зрілості).

Закон України «Про виконавче провадження» не визначає зміст та форму цього подання, що також є недоліком юридичної техніки.

Як слушно зазначає О. Б. Верба [32, с. 21–28; 33, с. 91–94], у процесі підготовки до примусового виконання рішень про відібрання дитини, як і на етапах відкриття та закінчення виконавчого провадження, суду належить ключова роль у забезпеченні дієвого захисту прав дитини. Судова компетенція полягає у вирішенні низки важливих питань, які виникають у цьому контексті, зокрема: тимчасове влаштування дитини до дитячого або лікувального закладу; оголошення розшуку боржника або дитини; санкціонування примусового проникнення до житла чи іншого володіння особи; застосування тимчасових обмежень щодо виїзду боржника за межі України.

В цьому випадку вирішується питання, яке не має на меті забезпечення виконавчих дій, а викликає необхідність застосування юрисдикційних повноважень суду [37, с. 99].

Під час виконання судових рішень про відібрання дитини виникає об'єктивна необхідність забезпечення фізичного та психологічного благополуччя дитини. Перебування у стані стресу, зумовленого зміною звичного середовища та розлученням з одним із батьків, може негативно вплинути на її здоров'я. З огляду на конституційний принцип пріоритету інтересів дитини (ст. 51 Конституції України

[82]) та міжнародні стандарти захисту прав дитини, зокрема Конвенцію ООН про права дитини від 20.11.1989 р. [78], вирішення питання про тимчасове влаштування дитини до відповідного закладу має здійснюватися під судовим контролем.

Ст. 437 ЦПК України регламентує процедуру тимчасового влаштування дитини до дитячого або лікувального закладу, встановлюючи, що відповідне рішення ухвалюється судом за поданням державного виконавця.

Однак, на нашу думку, існуюча модель, що передбачає виключне право державного виконавця на звернення до суду з таким поданням, потребує концептуального переосмислення.

Обмеження кола суб'єктів звернення до суду лише державним виконавцем створює потенційні ризики порушення прав дитини. Заінтересовані особи, такі як батьки (один з батьків), інші родичі, опікуни, піклувальники, представники органів опіки та піклування, фактично, позбавлені можливості оперативно звернутися до суду у випадку нагальної потреби.

Механізм, який встановлено чинним законодавством, що передбачає звернення до державного виконавця з подальшим його поданням до суду, є надмірно бюрократизованим та може призвести до втрати часу, що є критично важливим у ситуаціях, коли дитина потребує негайної допомоги.

Вважаємо за необхідне законодавчо закріпити право на безпосереднє звернення до суду зі заявою про тимчасове влаштування дитини до дитячого або лікувального закладу за широким колом суб'єктів, які діють в інтересах дитини. Це дозволить забезпечити оперативність та ефективність судового захисту прав дитини.

Окрім того, ст. 437 ЦПК України встановлює десятиденний строк для розгляду судом питання про тимчасове влаштування дитини. З огляду на потенційну складність психоемоційного стану дитини та можливу необхідність негайного надання медичної допомоги, такий строк ми вважаємо надмірно тривалим. Тому ми пропонуємо законодавцеві скоротити строк розгляду цього питання до мінімуму, забезпечивши при цьому обов'язкову участь представників органів опіки та піклування.

Також з метою забезпечення процесуальної визначеності, необхідно закріпити на рівні ЦПК України положення про підсудність справ про тимчасове влаштування дитини. Доцільним, вважаємо, є встановлення альтернативної підсудності: суд, який ухвалив рішення про відібрання дитини, або суд за місцем виконання рішення.

Отже, зважаючи на викладене нами вище, пропонуємо внести зміни до ст. 437 ЦПК України, передбачивши:

- право на звернення до суду про тимчасове влаштування дитини не лише державного виконавця, але й інших заінтересованих осіб, які діють в інтересах дитини;
- скорочений строк розгляду судом цього питання, наприклад, не пізніше наступного робочого дня з дня отримання заяви;
- закріплення на рівні ЦПК України положення про альтернативну підсудність.

Зазначені зміни, на нашу думку, сприятимуть підвищенню ефективності захисту прав дитини на стадії виконання судових рішень про відібрання дитини, забезпечуючи оперативне реагування на її потреби та мінімізуючи негативні наслідки, пов'язані з розлученням із сім'єю.

На нашу думку, потребує додаткового врегулювання питання перебування дитини у дитячому або лікувальному закладі, зокрема: забезпечення права дитини на спілкування з батьками (або іншими законними представниками), якщо це не суперечить її інтересам; забезпечення медичного та психологічного супроводу дитини; контроль за умовами перебування дитини у такому закладі.

Ч. 3 ст. 64 Закону України «Про виконавче провадження» встановлює, що у разі перешкоджання боржником виконанню рішення про відібрання дитини, до нього застосовуються заходи, передбачені Законом. Це положення підкреслює обов'язковість виконання судових рішень та відповідальність за їх невиконання. Застосування заходів примусового виконання має бути пропорційним характеру порушення та спрямованим на забезпечення реального виконання рішення, з урахуванням психологічного стану дитини та недопущення її травмування.

Необхідно розробити чіткий алгоритм дій державного виконавця у випадках, коли боржник чинить опір виконанню рішення. Цей алгоритм має передбачати послідовність застосування заходів примусового виконання, з урахуванням принципу співмірності та забезпечення безпеки дитини.

П. 4 Розділу IX Інструкції з організації примусового виконання рішень регулює випадки, коли фактичне виконання рішення ускладнюється неможливістю встановлення місцезнаходження боржника або дитини. У такому разі для забезпечення реалізації судового рішення, державний виконавець зобов'язаний звернутися до суду з поданням про оголошення розшуку дитини або боржника. Ця норма є важливим інструментом забезпечення виконання судових рішень у справах про відібрання дитини та відображає обов'язок держави забезпечити ефективний захист прав дитини.

Недобросовісна поведінка боржників, зокрема ухилення від виконання судових рішень та приховування свого місцезнаходження, створює значні перешкоди для поновлення порушених прав стягувачів. У цьому контексті інститут розшуку боржника є особливо актуальним. Окремої уваги заслуговує інститут розшуку дитини, який є надзвичайно важливим з огляду на необхідність захисту прав та інтересів найбільш вразливої категорії осіб.

Історична ретроспектива розвитку інституту розшуку свідчить про його еволюцію від встановлення істини судом до оперативно-розшукової діяльності [34, с. 122–130].

На нормативному рівні визначення поняття «розшук» дитини чи боржника у ЦПК України та Законі України «Про виконавче провадження» відсутнє. Натомість, п. 4 Інструкції з організації примусового виконання рішень встановлює, що, за неможливості з'ясування місцезнаходження боржника чи дитини, державний виконавець звертається з поданням до суду про їх розшук. Таке формулювання є недостатньо чітким та потребує подальшого уточнення на законодавчому рівні.

Аналіз чинного законодавства та практики його застосування виявляє низку проблем, що потребують наукового осмислення та законодавчого врегулювання.

Так, стосовно підстав для оголошення розшуку, то чинна редакція ст. 36 Закону України «Про виконавче провадження» та ст. 438 ЦПК України встановлюють єдину підставу – відсутність відомостей про місце проживання або перебування боржника чи дитини. Однак, залишається прогалина щодо необхідності документального підтвердження вжиття державним виконавцем усіх можливих заходів для встановлення місцезнаходження боржника чи дитини до звернення до суду.

Ми пропонуємо законодавцеві закріпити обов'язок державного виконавця документально фіксувати вжиті заходи та їх результати, що сприятиме запобіганню безпідставному оголошенню розшуку та захисту прав боржника.

Чинне законодавство передбачає виключне право державного виконавця на звернення до суду з поданням про розшук.

На нашу думку, таке обмеження є необґрунтованим та порушує право стягувача на доступ до правосуддя. Доцільно розглянути можливість розширення кола суб'єктів звернення до суду, надавши таке право також стягувачу.

ЦПК України та Закон України «Про виконавче провадження» не містять вичерпної регламентації процедури оголошення та припинення розшуку. Зокрема, потребує законодавчого врегулювання питання про підстави та порядок припинення розшуку.

Вважаємо за необхідне передбачити в ЦПК України чіткі критерії для відмови у задоволенні клопотання про розшук, а також порядок вирішення питання про відшкодування витрат, пов'язаних з розшуком, у разі прийняття судом відмови стягувача від виконання рішення.

Стосовно до питання підсудності розгляду подань про розшук зазначимо таке. Ст. 438 ЦПК України визначає підсудність справ про розшук за місцем виконання рішення або за останнім відомим місцем проживання (перебування) боржника або дитини чи місцезнаходженням їхнього майна, або за місцем проживання (перебування) стягувача. Однак, доцільно закріпити правило про можливість

звернення до суду, який ухвалив рішення про відібрання дитини, що сприятиме більш оперативному та ефективному розгляду цього клопотання.

Нам видається необхідним удосконалення механізму взаємодії між державними виконавцями та органами Національної поліції у справах про розшук дитини. Слід передбачити чіткі строки та порядок обміну інформацією, а також використання сучасних технологій для оперативного встановлення місцезнаходження дитини. Варто також розглянути можливість залучення до розшуку дитини соціальних працівників та психологів, що сприятиме більш ефективному та безпечному поверненню дитини.

Погоджуємося із твердженням А. О. Дутко [53], що питання застосування інформаційних технологій у юридичному процесі є вкрай актуальним, адже цифровізація судочинства є не лише загальносвітовою тенденцією, але й необхідною умовою забезпечення ефективного захисту прав людини, зокрема, дітей. В ході виконання судових рішень щодо дітей використання відеоконференцій, електронного документообігу та інших цифрових інструментів істотно полегшує процес виконання, забезпечує оперативність та мінімізує психологічний стрес для дитини.

Законодавець у ст. 64-1 Закону України «Про виконавче провадження» урегулює питання щодо забезпечення права дитини на спілкування. Ця стаття називається «Виконання рішення про встановлення побачення з дитиною, рішення про усунення перешкод у побаченні з дитиною». Реалізація права дитини на спілкування є одним з імперативів виконавчого провадження. Сутність виконання такої категорії виконавчих документів полягає у створенні боржником умов для безперешкодного та повноцінного спілкування стягувача з дитиною у спосіб, визначений судовим рішенням. Державний виконавець є своєрідним гарантом дотримання прав дитини у процесі виконавчого провадження, що потребує від нього не лише юридичних знань, але й навичок застосування медіаційних технік та психологічних знань. За логікою законодавця, виконання рішень цієї категорії є

соціально-правовим механізмом, спрямованим на забезпечення гармонійного розвитку дитини та врахування її найкращих інтересів.

На ефективності застосування медіації на стадії виконавчого провадження обґрунтовано наголошує Ю. Д. Притика [145], позицію якого ми підтримуємо.

Ч. 1 ст. 64-1 Закону України «Про виконавче провадження» передбачає, що виконання рішення про встановлення побачення з дитиною полягає у забезпеченні боржником побачень стягувача з дитиною в порядку, визначеному рішенням [146].

Відповідно до ч. 2 ст. 64-1 Закону України «Про виконавче провадження» виконавець перевіряє, як боржник виконав рішення суду, прибувши на місце зустрічі стягувача з дитиною у визначений рішенням час. А якщо суд не визначив, де і коли будуть відбуватися побачення з дитиною, то це здійснює державний виконавець, що він сам і контролює.

Інструкцією з організації примусового виконання рішень [63] у п. 5 Розділу IX конкретизовано наведену вище законодавчу норму. Так, якщо рішення суду, що встановлює порядок побачень з дитиною, не містить конкретики щодо часу та місця зустрічей, державний виконавець ініціює зустріч сторін виконавчого провадження. Для цього він надсилає виклики сторонам одночасно з постановою про відкриття виконавчого провадження, щоб узгодити деталі таких побачень. Якщо одна зі сторін не може з'явитися у призначений час, вона зобов'язана письмово повідомити про це державного виконавця, вказавши зручний для неї час та місце зустрічі. Державний виконавець, враховуючи інтереси дитини та позиції сторін, визначає час та місце побачень, видаючи відповідну постанову. У разі неявки сторони без попереднього письмового повідомлення з пропозицією зручного часу та місця, державний виконавець встановлює час та місце зустрічей з дитиною без урахування позиції цієї сторони.

Згідно з аналізом законодавства про виконавче провадження виконання рішення суду про встановлення побачення з дитиною або про усунення перешкод у побаченні з дитиною далі здійснюється за таким алгоритмом:

- перевірка виконання рішення (виконавець перевіряє, чи забезпечує боржник побачення стягувача з дитиною);

- заходи примусового виконання у разі невиконання рішення: - перше невиконання: виконавець складає акт, виносить постанову про накладення штрафу (100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян для фізичних осіб), вказує вимогу виконати рішення та попередження про кримінальну відповідальність; - повторне невиконання: виконавець складає акт, виносить постанову про накладення штрафу в подвійному розмірі, повідомляє органи досудового розслідування про кримінальне правопорушення, звертається до суду з поданням про обмеження боржника у праві виїзду за кордон; виносить вмотивовану постанову про встановлення тимчасового обмеження боржника у праві керування транспортними засобами (із врахуванням обмежень, передбачених ч. 10 ст. 71 цього Закону, вживає інші заходи примусового виконання; - при кожному наступному невиконанні боржником зазначеного рішення державний виконавець виносить постанову про накладення на боржника штрафу у розмірі, визначеному ч. 4 ст. 64-1 Закону.

- закінчення виконавчого провадження – при виконанні рішення – виконавець складає акт та виносить постанову про закінчення виконавчого провадження;

- відновлення виконавчого провадження – якщо боржник знову перешкоджає побаченням, стягувач подає заяву про відновлення провадження; виконавець відновлює провадження та повторно вживає наведені вище заходи; постанову про відновлення виконавчого провадження надсилається сторонам виконавчого провадження та до суду, який видав виконавчий документ, після пред'явлення виконавчого документа до виконання державний виконавець повторно здійснює заходи, передбачені ст. 64-1 Закону;

- рішення про усунення перешкод виконується аналогічно, як рішення про встановлення побачень, згідно зі ст. 63 Закону.

Наведемо приклади зі судової практики.

У рішенні ЄСПЛ у справі «Вишняков проти України» [179] Суд розглядав питання невиконання рішення суду про надання права доступу батька до його

малолітньої доньки. Заявник, пан Вишняков, за судовими рішеннями мав право бачитися з донькою. Колишня дружина заявника систематично перешкоджала виконанню цих рішень, зокрема, переїхавши з дитиною в інше місто. Державна виконавча служба не вжила достатніх заходів для забезпечення виконання судових рішень. Заявник неодноразово звертався до міліції та судів, але безрезультатно.

ЄСПЛ вказав на недоліки законодавчих та адміністративних механізмів в Україні, які не забезпечують ефективного виконання рішень у таких справах. ЄСПЛ наголосив на необхідності вжиття заходів загального характеру, зокрема, шляхом прийняття відповідного законодавства, для вирішення системних проблем, що призводять до порушень Конвенції. Також ЄСПЛ звернув увагу на необхідність залучення фахівців служб у справах дітей та сім'ї.

У справі «Бондар проти України» [177] ЄСПЛ розглядав скаргу батька, якому колишня дружина перешкоджала у побаченнях з малолітньою донькою, попри наявність відповідного судового рішення. Заявник, Андрій Бондар, розлучився з дружиною і суд визначив місце проживання їхньої доньки з матір'ю. Суд також встановив графік побачень батька з дитиною, проте мати систематично перешкоджала цим побаченням. Державні виконавці намагалися виконати рішення суду, накладаючи штрафи на матір, але це не дало результатів. Заявник неодноразово звертався до державних органів, але його права на спілкування з дитиною так і не були забезпечені. У своєму Рішенні ЄСПЛ визнав, що національні органи влади України не забезпечили ефективного виконання рішення суду, що є порушенням ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (право на повагу до приватного і сімейного життя). Суд призначив заявнику компенсацію моральної шкоди. ЄСПЛ також зазначив, що держава має позитивне зобов'язання вживати заходів для забезпечення виконання судових рішень у сімейних справах, особливо коли йдеться про права дитини. Суд наголосив на тому, що накладення штрафів не є достатнім заходом, і необхідно застосовувати більш ефективні механізми, включаючи залучення органів опіки та піклування, психологів та інших фахівців.

ЄСПЛ констатував недосконалість українського законодавства, яке не передбачає достатньо ефективних механізмів примусового виконання рішень у таких справах.

Отже, з аналізу практики ЄСПЛ випливає, що вирішальним є те, чи вжили національні органи «усі необхідні заходи», які можна обґрунтовано вимагати за конкретних обставин справи. Оперативність виконання є ключовим елементом захисту прав як стягувача, так і дитини. Затримки у виконанні рішень призводять до тривалих періодів відсутності спілкування між дитиною та членами її родини, що ускладнює поновлення родинних зв'язків. Національне законодавство України не передбачає примусового виконання рішення державним виконавцем, який здійснює лише перевірку виконання, але зобов'язаний бути присутнім під час побачення стягувача з дитиною для фіксації факту виконання чи невиконання рішення. ЄСПЛ визнає, що перевага надається добровільному виконанню, але наголошує на необхідності застосування «пропорційних примусових заходів» у випадках, коли боржник ухиляється від виконання рішення. Законодавство України передбачає такі заходи впливу, як: накладання штрафів, повідомлення про кримінальне правопорушення, тимчасове обмеження у праві виїзду за кордон тощо. Однак, як показує практика, ці заходи не завжди є ефективними. У справі «М.Р. та Д.Р. проти України» [183] (п. 61, 62 Рішення) ЄСПЛ висловив сумніви щодо примусового ефекту штрафних санкцій через їх невеликі розміри. У зв'язку з цим існує необхідність у запровадженні додаткових заходів впливу на неналежну поведінку боржника та збільшенні розміру штрафів.

У справі № 640/11833/19, розглянутій Верховним Судом у складі Касаційного адміністративного суду (ВС КАС) 08.07.2021 р. [187], встановлено, що небажання дитини спілкуватися з батьком може розглядатися як поважна причина невиконання матір'ю судового рішення про усунення перешкод у спілкуванні батька з дитиною. Так, мати звернулася до суду з вимогою скасувати штрафи, накладені державним виконавцем за невиконання судового рішення, яке зобов'язувало її не перешкоджати спілкуванню батька з дитиною. Вона стверджувала, що не створювала перешкод, а небажання спілкуватися виходило від самої дитини. Суди першої та апеляційної

інстанцій частково задовольнили позов, вважаючи, що мати не надала достатньо доказів виконання судового рішення, а посилення на небажання дитини є безпідставними. ВС КАС скасував рішення попередніх інстанцій, наголосивши на необхідності врахування думки дитини та з'ясування причин невиконання рішення. Суд вказав, що примушування дитини до спілкування може суперечити її найкращим інтересам та призвести до психологічного тиску. Накладання штрафу за невиконання рішення, що зобов'язує боржника до вчинення певних дій, є видом юридичної відповідальності боржника за невиконання покладеного на нього зобов'язання. Така настає за умови, що судові рішення не виконано без поважних причин і в строк встановлений державним виконавцем.

Отже, виконання судових рішень, що регулюють побачення з дитиною, є складним правовим явищем, яке вимагає від державного виконавця не лише формального застосування норм, але й глибокого розуміння психологічних та соціальних аспектів, що лежать в основі сімейних конфліктів, для встановлення розумного балансу між правами дитини та правами її батьків. З одного боку, необхідно враховувати конституційно- та міжнародно- гарантоване право дитини на висловлення своєї думки та її право бути почутою у питаннях, що безпосередньо її стосуються. Це включає в себе й право дитини висловлювати небажання спілкуватися з особою, визначеною судовим рішенням. З другого боку, існує не менш важливе право батьків на участь у вихованні дитини та на безперешкодне спілкування з нею. Державний виконавець, діючи в межах ст. 64-1 Закону України «Про виконавче провадження», зобов'язаний вживати всіх передбачених законодавством заходів, спрямованих на забезпечення виконання судового рішення [13].

Проаналізуємо ще одну справу. У ній ідеться про систематичне невиконання судового рішення щодо усунення перешкод у спілкуванні батька з дитиною. Батько неодноразово звертався до державної виконавчої служби, вимагаючи виконання рішення, проте виконавець обмежувався лише складанням актів та накладенням штрафів на матір дитини, яка посилалася на небажання дитини спілкуватися з

батьком. Окрім того, матір надала відеозаписи як доказ своєї позиції та заявила, що через отримані травми не може особисто бути присутньою при виконанні рішення. Попри те, що у справі було ініційовано експертизу щодо можливого психологічного впливу матері на дитину, вона так і не була проведена.

Вичерпавши усі національні засоби захисту, батько звернувся до Європейського суду з прав людини, який у справі № 12962/19 «Вихованок проти України» визнав порушення Україною ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод через бездіяльність органів Державної виконавчої служби.

На матір дитини було накладено штраф, проте реального виконання рішення так і не відбулося. Верховний Суд, розглянувши касаційну скаргу, зазначив, що державний виконавець не лише не вжив усіх необхідних заходів, передбачених законодавством, а й не забезпечив належної співпраці з органами опіки та піклування, які могли сприяти встановленню контакту між батьком і дитиною. Тому суд зобов'язав державного виконавця розробити комплексну стратегію примусового виконання рішення, яка мала передбачати не лише формальне документування порушень, але й активні заходи, спрямовані на усунення перешкод для реалізації батьківських прав [178].

З аналізу матеріалів цієї справи випливає необхідність реформування механізму виконання судових рішень у справах, що стосуються контактів батьків з дітьми. Формальне застосування санкцій до боржника не є достатньою гарантією реалізації батьківських прав і не сприяє забезпеченню найкращих інтересів дитини. Верховний Суд наголосив, що державний виконавець має не лише контролювати дотримання рішення, а й ініціювати додаткові заходи для його ефективного виконання.

Отже, ми можемо констатувати наявність системних проблем у національному законодавстві, що перешкоджають ефективному виконанню рішень про побачення з дитиною. Для їх подолання пропонуємо розширити перелік заходів впливу на боржника з метою стимулювання добровільного виконання судових рішень; враховувати, що небажання дитини спілкуватися не може бути безумовною

підставою для закриття виконавчого провадження; слід забезпечити кваліфікований психологічний аналіз конкретної ситуації для встановлення причин небажання дитини спілкуватися, зокрема, виявлення негативного психологічного впливу на дитину.

Наведемо ще один приклад зі судової практики. Так, справа стосується виконання рішення суду про встановлення порядку спілкування батька з дитиною. Суд визначив чіткий графік зустрічей батька з донькою: щосуботи або щонеділі з 12.00 до 17.00 на нейтральній території у м. Кривий Ріг у присутності матері дитини; у день народження дитини та державні свята України – протягом однієї години; оздоровлення та відпочинок – за домовленістю з матір'ю. Через війну матір разом із дитиною виїхала на проживання до Німеччини. Батько звернувся до державного виконавця зі скаргою на невиконання рішення. Державний виконавець самотійно визначив новий порядок зустрічей, передбачивши спілкування через відеозв'язок. Суди першої та апеляційної інстанцій підтримали позицію державного виконавця, проте Верховний Суд не погодився з таким підходом. Верховний Суд зазначив, що виконавець має право на власний розсуд визначати час і місце побачення з дитиною лише тоді, коли ці умови не були визначені судом. Якщо ж суд встановив конкретні умови, то державний виконавець не має права змінювати їх самотійно, оскільки це порушує принцип своєчасності та повноти виконання судового рішення. Суд врахував, що воєнний стан істотно ускладнює виконання судових рішень, особливо тих, що стосуються прав дитини. Пріоритетом є забезпечення безпеки та права на життя дитини. В умовах, що унеможливають виконання рішення, виконавець повинен звертатися до суду зі заявою про зміну способу і порядку виконання рішення, а не змінювати рішення на власний розсуд. Згідно зі ст. 435 ЦПК України та ст. 33 Закону України «Про виконавче провадження» зміна способу і порядку виконання рішення можлива лише за ухвалою суду [112].

Вважаємо за необхідне проаналізувати черговий приклад зі судової практики, який демонструє серйозні проблеми у виконанні рішень, пов'язаних із правами

дітей. Так, мати, ігноруючи судові рішення та застосовані до неї санкції, систематично перешкоджала батькові у побаченнях з дітьми. Незважаючи на неодноразові попередження та штрафи, передбачені ст. 64-1 Закону України «Про виконавче провадження», виконавець прийняв постанову про закінчення виконавчого провадження, посилаючись на п. 11 ч. 1 ст. 39 (надіслання виконавчого документа до суду, який його видав, у випадку, передбаченому ч. 3 ст. 63 цього Закону), ст. 40 цього ж Закону. Спроби батька відновити виконавче провадження та оскаржити діяння виконавця виявилися безуспішними у всіх судових інстанціях, незважаючи на те, що порушення його прав тривали.

ВС КЦС наголосив на тому, що:

- виконавче провадження щодо рішення про встановлення побачення з дитиною може бути закінчене лише за умови фактичного та повного виконання рішення боржником (п. 9 ст. 39 Закону України «Про виконавче провадження»). У разі подальших перешкод з боку боржника, виконавче провадження підлягає відновленню за заявою стягувача;

- рішення про зобов'язання боржника усунути перешкоди у побаченні з дитиною є рішенням, що зобов'язує боржника до особистих дій або утримання від них, яке виконується згідно зі ст. 63 Закону. Воно може бути закінчене за умови вжиття виконавцем усіх передбачених заходів, навіть якщо рішення не виконано (п. 11 ст. 39 Закону);

- ст. 64-1 Закону України «Про виконавче провадження» щодо відновлення виконавчого провадження у разі подальших перешкод застосовується лише тоді, коли первинне рішення було фактично виконане (Постанова ВС ОП КЦС від 12.04.2021 р. у справі № 638/12278/15-ц, яку проаналізуємо нижче);

- відновлення виконавчого провадження, закінченого на підставі п. 11 ст. 39 Закону, не передбачено. Право стягувача на побачення з дитиною забезпечується через примусове виконання рішення згідно зі ст. 64-1 Закону, включаючи усунення перешкод [125].

Ми вважаємо, що цей випадок ілюструє системну проблему правозастосування, а саме – формальний підхід до виконання рішень, стосовно до прав дітей. Верховний Суд, посилаючись на ч.ч. 2–4 ст. 64-1 Закону України «Про виконавче провадження» (через усунення перешкод з боку боржника у побаченнях стягувача з дитиною), визнав неможливість поновлення виконавчого провадження у таких справах. Це призводить до ситуації, коли, незважаючи на невиконання судового рішення та триваючі перешкоди у спілкуванні батька з дитиною, правові механізми виявляються безсильними. Такий підхід, на нашу думку, не відповідає принципам захисту прав дитини і створює «патову» ситуацію, коли формальні підстави превалюють над суттю проблеми.

Проаналізуємо Постанову ВС ОП КЦС від 12.04.2021 р. у справі № 638/12278/15-ц. Справа стосується виконання судового рішення про встановлення порядку спілкування діда з онукою. Держинським районним судом м. Харкова було ухвалене рішення, згідно з яким матері дитини заборонено чинити перешкоди для спілкування діда з онукою. Державним виконавцем відкрито виконавче провадження, проте, під час одного з побачень, попри формальну передачу дитини для спілкування, спілкування фактично не відбулось через негативне налаштування дитини її матір'ю, що й стало підставою для припинення виконавчого провадження. Дід оскаржив постанову державного виконавця про закінчення виконавчого провадження, аргументуючи, що фактично рішення суду виконано не було, а права діда на спілкування з онукою були порушені. Суди першої та апеляційної інстанцій підтримали позицію заявника, скасувавши постанову державного виконавця як неправомірну. Верховний Суд, розглядаючи касаційну скаргу боржника (матері дитини), підтвердив, що небажання дитини спілкуватися не може слугувати безумовною підставою для закінчення виконавчого провадження, особливо якщо державним виконавцем не було застосовано всіх необхідних заходів для повного та ефективного виконання рішення суду. Суд наголосив на необхідності дотримання балансу інтересів дитини та діда, враховуючи вимоги ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практику ЄСПЛ щодо права на повагу до

сімейного життя. За результатами касаційного розгляду суд підтвердив позицію попередніх судових інстанцій, визнавши постанову державного виконавця неправомірною та зазначивши, що виконавче провадження має бути продовжено задля реального забезпечення прав заявника на спілкування з онукою [141].

У контексті нашого дисертаційного дослідження актуальним є питання застосування медіації як ефективного інструменту альтернативного врегулювання спорів. Зокрема, у випадках, пов'язаних із міжнародним переміщенням дітей, що набули поширення в умовах війни з РФ, медіація є важливим механізмом для досягнення консенсусу між сторонами виконавчого провадження та мінімізації негативного впливу на психоемоційний стан дитини [88]. Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей 1980 р. [79], ратифікована Україною, передбачає можливість та необхідність використання медіації на будь-якому етапі процесу повернення дитини. Серед переваг медіації є: швидкість, гнучкість, конфіденційність та фокус на інтересах дитини. Тому її варто активно застосовувати у справах про відібрання та повернення дітей.

Отже, з метою оптимізації механізму примусового виконання судових рішень щодо забезпечення контактів дитини зі стороною, пропонуємо застосовувати процедуру медіації, запровадити обов'язкове залучення дитячого психолога, складання індивідуального плану виконання рішення з урахуванням вікових та психоемоційних особливостей дитини, глибини конфлікту між сторонами та необхідності поступового відновлення контакту з дитиною, а також посилити юридичну відповідальність за невиконання таких категорій судових рішень, зокрема, шляхом збільшення розміру штрафів.

3.2. Виконання рішення про поновлення на роботі

Конституційне право на працю, закріплене у ст. 43 Основного Закону України, є фундаментальною гарантією реалізації людського потенціалу та забезпечення

гідного рівня життя. Воно охоплює не лише можливість вільного вибору професійної діяльності, але й імперативно передбачає захист від незаконного позбавлення цього права, утворюючи конституційну основу для поновлення на роботі.

У контексті захисту трудових прав, особливе місце посідає право на судовий захист [95], що кореспондує ст. 55 Конституції України. Ця норма гарантує кожній особі право на звернення до суду за захистом своїх прав і свобод, що є визначальним елементом правової держави. Юрисдикційна компетенція судів, відповідно до ст. 124 Конституції України, поширюється на всі правові конфлікти, включаючи трудові спори, що забезпечує всеосяжний характер судового захисту.

Імперативність судового рішення, проголошена ст. 129-1 Конституції України, є ключовою гарантією ефективності судового захисту. Зобов'язання щодо виконання судового рішення, ухваленого іменем України, забезпечує реалізацію принципу правовладдя та є необхідною умовою поновлення порушених прав, зокрема права на працю.

Процесуальні аспекти розгляду трудових спорів щодо поновлення на роботі регламентовані Кодексом законів про працю України від 10.12.1971 р. № 322-VIII [73] (далі – КЗпП). Ст. 232 КЗпП визначає юрисдикційну підвідомчість таких спорів, відносячи їх до компетенції районних, районних у місті, міських чи міськрайонних судів, що забезпечує доступність судового захисту для працівників.

Особливого значення у контексті ефективного захисту порушеного права на працю набуває положення ч. 7 ст. 235 КЗпП, яке встановлює правило негайного виконання рішення про поновлення на роботі. Ця норма є втіленням принципу оперативності судового захисту та спрямована на невідкладне поновлення трудових прав працівника, незаконно звільненого або переведеного на іншу роботу. Негайне виконання рішення про поновлення на роботі має бути гарантією поновлення порушеного права працівника, важливим чинником забезпечення стабільності трудових відносин та дотримання законності у сфері праці.

Так, ми погоджуємося з І. В. Бондар, яка наголошує, що обов'язок щодо виконання рішення суду про поновлення на роботі виникає у боржника з моменту оголошення рішення в судовому засіданні, а не з моменту відкриття виконавчого провадження [14].

Як слушно зазначає О. Б. Верба [34, с. 70–75; 35, с. 8–9; 36, с. 193–198], з метою оптимізації процедури примусового виконання судових рішень, що підлягають негайному виконанню, пропонується концептуальне переосмислення темпоральних параметрів виконавчого провадження шляхом: інтенсифікації виконавчих дій, тобто запровадження скорочених строків для вчинення виконавчих дій, спрямованих на оперативне поновлення порушених прав стягувача. Це передбачає законодавче закріплення граничних термінів для кожної окремої виконавчої дії, що сприятиме підвищенню динамічності та ефективності виконавчого процесу. Також слушно запропоновано синхронізувати відкриття виконавчого провадження та початок виконавчих дій. Встановлення імперативної вимоги щодо одночасного (або максимально наближеного в часі) початку вчинення виконавчих дій з моменту відкриття виконавчого провадження дозволить мінімізувати часовий лаг між рішенням суду та його фактичним виконанням, що є особливо важливим для рішень, що підлягають негайному виконанню, таких як поновлення на роботі.

Інститут негайного виконання судового рішення у справах про поновлення на роботі ґрунтується на принципі пріоритету поновлення порушеного права над принципом стабільності судового рішення, що ще не набрало законної сили. Це означає, що ефективний захист трудових прав вимагає негайної реалізації судового припису з моменту його проголошення, незалежно від потенційного оскарження.

Критерієм належного виконання рішення про поновлення на роботі є фактичне поновлення трудових правовідносин шляхом допущення працівника до виконання попередніх трудових обов'язків на підставі відповідного розпорядчого акта суб'єкта, що ухвалив незаконне рішення про звільнення [86; 151; 202]. Тобто, зазначимо, що юридична фікція поновлення трудових правовідносин відбувається *ex tunc* (з

минулого часу), тобто з моменту незаконного звільнення працівника, що визнається судом недійсним, а не з моменту ухвалення рішення про поновлення. Це забезпечує безперервність трудового стажу та повне поновлення порушених прав працівника.

Аналізуючи ст. 65 Закону України «Про виконавче провадження» [146], яка носить назву «Виконання рішення про поновлення на роботі», звернемо увагу на аспекти негайного виконання як імперативу поновлення порушених трудових прав особи. Принцип невідкладного виконання рішення про поновлення на роботі є відображенням фундаментального принципу захисту трудових прав. Цей принцип ґрунтується на конституційному праві на працю (ст. 43 Конституції України [82]) та спрямований на максимально швидке поновлення порушених прав працівника, який був незаконно звільнений або переведений. «Невідкладність» у цьому контексті слід розуміти як необхідність вчинення виконавчих дій без зволікань, відразу після отримання виконавчого документа. Це вимагає від виконавця оперативності та чіткої організації виконавчого провадження.

Норма ч. 1 ст. 65 Закону України «Про виконавче провадження» є бланкетною, містить відсилання до ст. 63 Закону, яка встановлює загальні процедурні межі виконання рішення про поновлення на роботі, зокрема визначає загальний порядок дій виконавця, включаючи встановлення строку для добровільного виконання рішення, перевірку його виконання та застосування заходів примусового виконання у разі невиконання. Таке відсилання забезпечує єдність підходів до виконання рішень різних категорій та уникнення правової невизначеності.

Видання наказу / розпорядження про поновлення стягувача на роботі є юридичним фактом поновлення трудових відносин. Цей момент є ключовим, оскільки саме з ним пов'язується поновлення трудових відносин між працівником та роботодавцем [98; 176]. Важливо підкреслити, що виконання рішення полягає не лише у формальному виданні наказу / розпорядження роботодавцем, але й у фактичному допуску працівника до виконання своїх трудових обов'язків.

Після видання наказу / розпорядження про поновлення на роботі стягувача та внесення відповідного запису до його трудової книжки, виконавець вносить постанову про закінчення виконавчого провадження. Ця постанова є юридичним актом, що констатує факт повного виконання рішення суду та завершення виконавчого провадження. Вона є важливим документом, що підтверджує поновлення порушених трудових прав працівника.

Норма ст. 65 Закону вчергове підтверджує комплексний міжгалузевий функціональний характер правового інституту виконавчого провадження, демонструючи в цьому випадку взаємозв'язок між нормами виконавчого та трудового права. Виконавче провадження є інструментом реалізації норм трудового права, забезпечуючи примусове виконання судових рішень, спрямованих на захист трудових прав особи.

Незважаючи на формальне видання наказу / розпорядження роботодавцем, на практиці можуть виникати ситуації, коли роботодавець фактично перешкоджає працівнику у виконанні своїх трудових обов'язків [172]. У таких випадках необхідно вживати додаткових заходів виконавчого провадження, спрямованих на забезпечення реального виконання рішення суду.

З метою забезпечення ефективної реалізації судових рішень про поновлення на роботі, у контексті ст. 236 КЗпП, яка передбачає відповідальність роботодавця за затримку виконання такого рішення у вигляді виплати середнього заробітку за час затримки, пропонуємо концептуальний підхід до організації виконавчого провадження, що базується на принципах оперативності, повноти та добросовісності.

Цей підхід передбачає такі ключові елементи:

1. Активне використання інформаційно-комунікаційних технологій за допомогою забезпечення оперативного доступу до судового рішення шляхом використання системи «Електронний суд» (<https://id.court.gov.ua>) як інструменту ефективної комунікації між судом та суб'єктами виконавчого провадження. Це

сприяє мінімізації часових витрат на отримання рішення та активізації процесу його виконання.

2. Незалежно від намірів щодо оскарження судового рішення, роботодавець зобов'язаний негайно вжити заходів щодо його виконання. Це включає:

- о формалізацію факту поновлення працівника на роботі через видання відповідного наказу про скасування попереднього наказу про звільнення та поновлення на роботі.

- о забезпечення належного документування факту поновлення шляхом внесення відповідних записів до трудової книжки (за наявності) та особової справи (облікової картки) працівника;

- о фінансове забезпечення виконання рішення шляхом нарахування та виплати середнього заробітку за час вимушеного прогулу відповідно до судового рішення.

3. Забезпечення ефективної комунікації з працівником, тобто, роботодавець зобов'язаний невідкладно повідомити працівника про виконання судового рішення шляхом направлення відповідного повідомлення за місцем реєстрації (фактичного проживання) з додаванням копії наказу, а також з використанням інших доступних способів електронної комунікації, погоджених між сторонами. (З урахуванням положень ст. 7 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15.03.2022 р. № 2136-IX [157]).

4. Створення умов для ефективної реалізації трудових прав, яке полягає в тому, що роботодавець повинен гарантувати безперешкодний допуск працівника до виконання трудових обов'язків на попередній посаді відповідно до судового рішення. Окрему увагу слід приділити запобіганню будь-яким формам дискримінації, мобінгу або переслідувань працівника у зв'язку зі зверненням до суду, забезпечуючи дотримання положень ст. 141 КЗпП України щодо обов'язків роботодавця.

Проблематика виконання судових рішень про поновлення на роботі набуває особливої гостроти у контексті ліквідації суб'єкта господарювання – роботодавця.

Законодавством України (ч. 2 ст. 235, ст. 240¹ КЗпП України, абз. 3 п. 18 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами трудових спорів» від 06.11.1992 р. № 9 [159]) передбачено диференційований підхід до вирішення цього питання, залежно від стадії ліквідаційної процедури на момент ухвалення судового рішення.

У випадку *ex post* встановлення факту незаконного звільнення працівника за умови завершеної ліквідації підприємства, установи, організації, судом констатується неправомірність звільнення та покладається обов'язок з виплати компенсації за час вимушеного прогулу на ліквідаційну комісію, власника або правонаступника (за наявності). При цьому, юридична фікція поновлення на роботі стає неможливою, а трудові відносини вважаються припиненими на підставі п. 1 ст. 40 КЗпП України (ліквідація).

Натомість, у разі триваючої процедури ліквідації на момент ухвалення судового рішення про поновлення, суб'єкт господарювання, що перебуває в стані ліквідації, зобов'язаний виконати судові рішення в частині поновлення працівника на роботі та здійснити відповідні законодавчо визначені виплати.

Аналіз правозастосовної практики свідчить про наявність значних труднощів у реалізації судових рішень про поновлення на роботі, що актуалізує проблему ефективності виконавчого провадження у цій категорії справ.

Констатуємо законодавчу прогалину у визначенні чіткого механізму виконання рішень про поновлення на роботі, що підтверджується позицією Верховного Суду, висловленою у постанові від 26.02.2020 р. у справі № 702/725/17 (провадження № 61-12857св18) [114].

Дослідження механізму реалізації судових рішень про поновлення на роботі передбачає аналіз як процесуальних аспектів, так і практичних проблем, що виникають на стадії виконавчого провадження.

Згідно з положеннями ч. 1 ст. 430 Цивільного процесуального кодексу України від 18.03.2004 р. № 1618-IV [196] (далі – ЦПК України), рішення про поновлення на роботі незаконно звільненого або переведеного працівника підлягає негайному

виконанню. Це конституційне положення, спрямоване на оперативне поновлення порушених трудових прав, забезпечує пріоритетність захисту трудових прав громадян.

Правова конструкція негайного виконання передбачає можливість безпосереднього звернення стягувача (поновленого працівника) до боржника (роботодавця) з вимогою про виконання судового рішення без очікування набрання рішенням законної сили. У разі відсутності добровільного виконання, стягувач має право звернутися до виконавця з виконавчим документом.

Важливо підкреслити, що інститут апеляційного оскарження не впливає на рішення про поновлення на роботі, тобто подання апеляційної скарги не зупиняє його виконання. Натомість, касаційне оскарження передбачає можливість звернення до суду касаційної інстанції з клопотанням про зупинення виконання рішення судів попередніх інстанцій, що є проявом дискреційних повноважень суду та спрямоване на забезпечення балансу між принципами обов'язковості судового рішення та забезпеченням права на справедливий судовий розгляд.

Практика свідчить про наявність проблеми саботажу судових рішень з боку роботодавців, які вдаються до формальних прийомів ухилення від їх виконання. До таких прийомів, зокрема, належать посилення на відсутність вакантної посади, на яку поновлено працівника, або на відсутність прямої вказівки суду на допущення негайного виконання рішення. Це свідчить про необхідність подальшого вдосконалення механізму виконавчого провадження та посилення контролю за виконанням судових рішень у справах про поновлення на роботі.

На основі здійсненого нами аналізу практики виконання судових рішень про поновлення на роботі констатуємо, що існує низка дискусійних питань, що ускладнюють реалізацію конституційного права на працю та ефективний захист трудових прав. Зокрема, нами виокремлено такі проблемні аспекти.

По-перше, це недостатня визначеність предмета позову у справах про поновлення на роботі: На практиці зустрічаються випадки, коли позивачі обмежуються вимогою про скасування наказу про звільнення та поновлення на

попередній роботі, не артикулюючи окремо вимогу щодо поновлення штатної одиниці у разі її попереднього скорочення. Це створює правову невизначеність щодо обсягу обов'язку роботодавця з виконання судового рішення та породжує зловживання з боку останнього, що проявляються у штучному зволіканні виконання рішення під приводом «незнання» способу його виконання, що часто потребує додаткових судових роз'яснень. Тобто, виникає потреба у доктринальному осмисленні та законодавчому врегулюванні питання про необхідність чіткого визначення предмета позову у справах цієї категорії, включаючи, за необхідності, вимогу про відновлення штатної одиниці.

По-друге, існує колізія між виконанням рішення про поновлення на роботі та правами третіх осіб. Виконання рішення про поновлення на роботі може вступати у протиріччя з правами інших працівників, які були прийняті на цю посаду після незаконного звільнення попереднього працівника та добросовісно виконують свої трудові обов'язки. Особливої гостроти ця проблема набуває у випадках, коли такі працівники належать до категорій, що користуються додатковими гарантіями у трудових відносинах (наприклад, вагітні жінки, особи з інвалідністю). Це створює конфлікт інтересів та потребує теоретичного обґрунтування та законодавчого визначення механізму вирішення таких колізій з метою забезпечення балансу між правами поновленого працівника та правами третіх осіб, враховуючи принцип *proportionality* та гарантії захисту вразливих категорій працівників. Зокрема, потребує дослідження питання можливості звільнення працівника, який обіймав посаду незаконно звільненого працівника, на підставі п. 6 ст. 40 КЗпП України (поновлення на роботі працівника, який раніше виконував цю роботу) у випадку, коли цей працівник є особою з інвалідністю.

По-третє, це визначення моменту виконання рішення про поновлення на роботі. Законодавче визначення моменту виконання рішення про поновлення на роботі (видання наказу, ознайомлення з ним працівника, фактичний допуск до роботи) потребує додаткового аналізу з огляду на забезпечення повноти та ефективності захисту трудових прав. Необхідно уніфікувати підходи до визначення

цього моменту з метою уникнення зловживань та забезпечення реального поновлення трудових прав працівника.

Наголошуємо, що поновлення на роботі як спосіб захисту трудових прав, передбачає поновлення трудових правовідносин *ex tunc* (з моменту, коли вони були порушені), а не *ex nunc* (з моменту ухвалення судового рішення).

Відповідно до усталеної практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду (постанови від 16.09.2020 р. у справі №709/1465/19 [138], від 26.02.2020 р. у справі №702/725/17 та від 17.06.2020 р. у справі №521/1892/18 [139]), виконання судового рішення про поновлення на роботі досягає своєї мети не лише фактом формального видання наказу про поновлення, але й фактичним допуском працівника до виконання трудових обов'язків, що забезпечує реалізацію поновленого права на працю.

Тобто, можемо зробити висновок, що судова практика, інтерпретуючи положення ст. 65 Закону України «Про виконавче провадження», концептуально розширює зміст поняття «виконання рішення» у справах про поновлення на роботі, встановлюючи додаткову матеріально-правову умову для констатації факту виконання судового рішення та, відповідно, для закінчення виконавчого провадження. Ця умова полягає у фактичній реалізації працівником права на працю після видання відповідного наказу, що забезпечує реальне поновлення порушених трудових прав та відповідає принципам ефективного захисту прав людини.

Наголошуємо, що з метою забезпечення ефективної реалізації конституційного права на працю та поновлення порушених трудових прав працівників, звільнених або переведених на іншу роботу з порушенням законодавства, є нагальна потреба у вдосконаленні механізму виконання судових рішень про поновлення на роботі. Концептуальним підґрунтям такого вдосконалення є забезпечення реальної можливості для поновленого працівника фактично приступити до виконання своїх трудових обов'язків.

Вважаємо, що на законодавчому рівні необхідно закріпити імперативні норми, що гарантують не лише формальне поновлення на посаді, але й створення умов для

безперешкодного здійснення трудової функції. Це передбачає обов'язок роботодавця вчинити всі необхідні дії для забезпечення доступу до робочого місця, обладнання, інформації та інших ресурсів, необхідних для виконання трудових обов'язків.

Аналіз судової практики, зокрема позиції, викладеної у Постанові Касаційного адміністративного суду від 05.10.2023 р. у справі № 340/693/22 (адміністративне провадження № К/990/10291/23) [129], підтверджує необхідність посилення гарантій негайного виконання рішень про поновлення на роботі. Чинні положення КЗпП України (ст.ст. 235, 236) та Закону України «Про виконавче провадження» (ст.ст. 63, 76) хоча й передбачають відповідальність за невиконання рішення, недостатньо забезпечують його фактичне виконання.

Отже, із правничої доктрини та судової практики, де послідовно проводиться позиція щодо необхідності реального поновлення порушеного права, впливає не формальне поновлення на посаді, а створення фактичних умов для виконання трудових обов'язків. Аналіз практики застосування законодавства у сфері державної служби, зокрема, підкреслює системний характер поняття «посада державної служби», яка має бути визначена структурою та штатним розписом державного органу. Відсутність посади у штатному розписі виключає можливість її фактичного існування як елементу публічної служби.

На практиці був випадок так званого «імітаційного» виконання судового рішення, коли працівника формально «поновлюють» на неіснуючій посаді, що є грубим порушенням принципу обов'язковості судових рішень та свідчить про умисне ухилення від виконання судового акту з метою затягування процесу та уникнення відповідальності. Спроби легітимізувати формальне поновлення на неіснуючій посаді шляхом видання відповідного наказу та внесення запису до трудової книжки, були справедливо відхилені судами апеляційної та касаційної інстанцій, а також підтримані позицією державного виконавця. Позиція Європейського суду з прав людини, відображена у низці рішень (справи «Скордіно проти Італії», «Сіка проти Словаччини», «Ліпісвіцька проти України», «Ромашов проти України», «Шаренок проти України», «Сокур проти України», «Крищук проти

України»), полягає в тому, що виконання судового рішення входить до судового процесу. Держава несе позитивний обов'язок забезпечити ефективне виконання остаточних судових рішень, а будь-які чинники, що затримують або перешкоджають цьому, повинні бути усунені. З аналізу судової практики та законодавства випливає необхідність системного підходу до вирішення проблеми виконання рішень про поновлення на роботі. Необхідно забезпечити обов'язок роботодавця щодо вчинення активних дій зі створення необхідних для цього умов, а від судової влади – послідовної та принципової позиції щодо недопущення імітації виконання судових рішень [21].

Аналіз практики виявляє випадки недобросовісної поведінки з боку обох суб'єктів трудового спору. З одного боку, роботодавці можуть обмежуватися формальним виконанням рішення (видання наказу), не забезпечуючи фактичного допуску працівника до роботи або створюючи умови, що унеможливають її належне виконання. З другого боку, працівники, поновлені на роботі, можуть зловживати своїм правом, не з'являючись на робочому місці без поважних причин, що призводить до дестабілізації виробничого процесу та завдає збитків роботодавцю [50].

Як зазначає А. П. Місяць, проблемним є поновлення на роботі працівника, коли такі повноваження належать до компетенції колегіальних органів – загальних зборів, правління тощо [97].

Отже, підкреслюємо, що, зокрема, положення ст. 236 КЗпП, встановлюючи фінансову санкцію за затримку виконання рішення, є компенсаторним, а не превентивним заходом. Воно стимулює роботодавця до виконання рішення лише під загрозою фінансових втрат, але не гарантує безпосереднього та своєчасного поновлення трудових прав працівника.

Судова практика КАС ВС послідовно підтримує позицію про безумовність виконання рішення про поновлення на роботі, незалежно від причин невиконання з боку роботодавця. Самостійне працевлаштування працівника в період невиконання

рішення не звільняє роботодавця від відповідальності, що підкреслює імперативний характер обов'язку щодо поновлення на роботі.

З метою забезпечення ефективності виконання рішень про поновлення на роботі законодавством передбачено механізми відповідальності за невиконання судового рішення, включаючи штрафні санкції та кримінальну відповідальність (ст. 382 Кримінального кодексу України від 05.04.2001 р. № 2341-III [85] (далі – КК України) встановлює юридичну відповідальність за делікт невиконання судового рішення, що є порушенням конституційного принципу обов'язковості судових рішень та підриває основи правопорядку), а також стягнення середнього заробітку за час затримки виконання.

Отже, на підставі здійсненого нами комплексного аналізу законодавства та судової практики пропонуємо для забезпечення ефективності виконавчого провадження у справах про поновлення на роботі:

- законодавчо закріпити обов'язок роботодавця не лише формально поновити працівника на посаді, але й забезпечити йому фактичний доступ до роботи та можливість виконання трудових обов'язків;
- посилити механізми контролю за виконанням рішень про поновлення на роботі та передбачити більш дієві санкції за їх невиконання, спрямовані не лише на компенсацію збитків, але й на попередження порушень трудових прав.

3.3. Виконання рішення про виселення боржника, про вселення стягувача

У нашому науковому дискурсі, присвяченому примусовому виконанню судових рішень про виселення боржника та про вселення стягувача, ми особливу увагу звертаємо на захист прав людини, застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. [76] (далі – Конвенція) та практику Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) як джерела права, що прямо передбачено ст. 17 Закону України від 23.02.2006 р. № 3477-IV «Про

виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [148]. Будь-яке втручання у сферу реалізації цього права, зокрема через процедуру виселення, повинно мати чітке законодавче підґрунтя, виключаючи будь-які дискреційні повноваження, що суперечать принципу верховенства права. Застосування заходів, що призводять до позбавлення особи житла, має відповідати критерію пропорційності, тобто бути необхідним та мінімально достатнім для досягнення заявленої мети, з урахуванням балансу між приватними інтересами особи та публічними інтересами [64].

Видається необхідним наголосити на тому, що, незважаючи на різні життєві обставини в державі, зокрема, пандемію COVID-19, карантинних обмежень [27], воєнного стану тощо, усім органам державної влади слід ураховувати баланс між забезпеченням виконання рішень судів і захистом прав осіб (учасників виконавчого провадження) на життя та здоров'я.

У контексті виконання рішень про виселення боржника та вселення стягувача, питання права на житло набуває особливої гостроти. Право на житло, будучи фундаментальним природним та соціально-економічним правом людини, тісно пов'язане зі забезпеченням достатнього життєвого рівня, гарантованого міжнародними актами (Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. [60], Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права від 16.12.1966 р. [96]) та Конституцією України [82]. В європейському контексті це право корелює з повагою до приватного та сімейного життя та правом власності [11].

Хоча ст. 47 Конституції України проголошує право на житло як одне з основних прав, її формулювання залишає простір для різночитань. Для осіб, які не є власниками житла, право на проживання реалізується через цивільні права, що впливають з правочинів (договори найму, позички) або речових прав (сервітут). На відміну від абсолютного права власності, ці права є відносними та можуть припинятися за певних обставин, наприклад, відповідно до ст. 406 Цивільного кодексу України від 16.01.2003 р. № 435-IV [195] (далі – ЦК України), що свідчить про потенційну перевагу інтересів власника.

Саме тут виникає колізія інтересів, яка особливо актуальна у контексті виконання судових рішень про виселення та вселення. З одного боку, право власності, гарантоване Главою 28 ЦК України, захищається як і будь-яке інше право власності. З другого боку, реалізація права власності шляхом виселення може суттєво обмежити або навіть повністю позбавити особу права на житло.

Відсутність чіткого законодавчого пріоритету між правом власності та правом на житло призводить до наукових дискусій та неоднозначної судової практики. Це може мати негативні соціальні наслідки, зокрема, у випадках домашнього насильства, коли позбавлення житла стає інструментом тиску.

Тому, виконання рішень про виселення та вселення потребує збалансованого підходу, який враховує як інтереси власника, так і право особи на житло, особливо вразливих категорій громадян. Необхідно дослідити існуючі правові механізми та практику їх застосування з метою забезпечення справедливого та ефективного виконання судових рішень, не допускаючи при цьому порушення фундаментальних прав людини.

Ст. 8 Конвенції гарантовано кожній особі право на повагу до приватного і сімейного життя, житла та кореспонденції. Втручання органів державної влади у здійснення цього права допускається лише за умови, що таке втручання здійснюється згідно зі законом та є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб.

У контексті виселення, ЄСПЛ у п. 27 рішення від 17.05.2018 р. у справі «Садов'як проти України» [184] наголосив, що рішення про виселення становитиме порушення ст. 8 Конвенції, якщо воно не відповідає сукупності критеріїв: бути ухваленим «згідно зі законом», переслідувати одну з легітимних цілей, визначених у п. 2 ст. 8 Конвенції, та бути «необхідним у демократичному суспільстві». При цьому, вимога «згідно зі законом» охоплює не лише наявність національного законодавства, що регулює відповідні відносини, але й якість цього закону, зокрема, його чіткість та

передбачуваність, а також наявність ефективних засобів юридичного захисту від свавільного застосування. Крім того, особі, якій загрожує виселення, повинна бути забезпечена можливість оскарження пропорційності цього заходу в суді, з обов'язковим ретельним розглядом та належним обґрунтуванням національними судами відповідних аргументів.

Аналогічний підхід відображено у рішенні ЄСПЛ від 02.12.2010 р. у справі «Кривіцька та Кривіцький проти України» (№ 8863/06) [181], де було констатовано порушення ст. 8 Конвенції у зв'язку з відсутністю процесуальних гарантій для заявників при вирішенні питання щодо їхнього права на житло, а також ненаданням національними судами адекватного обґрунтування відхилення аргументів заявників та непроведенням оцінки пропорційності застосованого заходу виселення.

Ст. 1 Першого протоколу до Конвенції [162] гарантує кожній фізичній або юридичній особі право мирно володіти своїм майном, встановлюючи обмеження щодо позбавлення власності, яке допускається лише в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права. Водночас, ця стаття не обмежує право держави вводити в дію закони, необхідні для здійснення контролю за користуванням майном відповідно до загальних інтересів або для забезпечення сплати податків чи інших зборів або штрафів.

Усталена практика ЄСПЛ вимагає, щоб втручання держави у право власності на житло відповідало критеріям правомірного втручання у право особи на мирне володіння майном, як це визначено Конвенцією. Зокрема, у рішенні ЄСПЛ від 23.09.1982 р. у справі «Спорронг і Л'оннрот проти Швеції» [185] було сформульовано три основні умови правомірного втручання: втручання повинне здійснюватися «згідно зі законом», воно повинне мати «легітимну мету» та бути «необхідним у демократичному суспільстві». Критерій «необхідності у демократичному суспільстві» передбачає врахування конкуруючих приватних інтересів, наявність «відповідних і достатніх» причин для виправдання втручання, існування «нагальної суспільної потреби» та пропорційність втручання легітимній меті.

Принцип пропорційності, яким керується ЄСПЛ, полягає у дотриманні «справедливого балансу» між потребами суспільства та захистом фундаментальних прав особи, запобігаючи покладенню на особу непропорційного та надмірного тягара. При цьому, необхідно враховувати наявність конкуруючих інтересів, які можуть бути як публічними, так і приватними, що зумовлює наявність спору між юридично рівними суб'єктами у цивільно-правовому полі.

Втручання у право мирного володіння майном, навіть за умови його законності та наявності легітимної мети, буде визнано порушенням ст. 1 Першого протоколу, якщо не буде встановлено справедливий баланс між інтересами суспільства та інтересами особи, яка зазнає такого втручання. Отже, має існувати розумне співвідношення між метою та засобами її досягнення. Справедливий баланс вважається недотриманим, якщо особа – добросовісний набувач – внаслідок втручання у її право власності понесе індивідуальний та надмірний тягар, зокрема, у разі ненадання їй обґрунтованої компенсації чи іншого виду належного відшкодування у зв'язку з позбавленням права на майно (рішення ЄСПЛ у справах «Рисовський проти України» від 20.10.2011 р. (заява № 29979/04) [183], «Кривенький проти України» від 16.02.2017 р. (заява № 43768/07) [180]).

Узагальнюючи практику ЄСПЛ щодо застосування ст. 8 Конвенції та ст. 1 Першого протоколу, робимо висновок, що виселення особи з житла без надання іншого житлового приміщення є можливим лише за умови, що таке втручання у право на повагу до приватного життя та права на житло передбачене законом, переслідує легітимну мету, визначену п. 2 ст. 8 Конвенції, та є необхідним у демократичному суспільстві. Навіть у випадку припинення законного права на зайняття житлового приміщення, особа має право на оцінку пропорційності її виселення у контексті відповідних принципів ст. 8 Конвенції. Втрата житла розглядається ЄСПЛ як найбільш крайня форма втручання у право на повагу до житла (рішення ЄСПЛ від 13.05.2008 р. у справі «МакКанн проти Сполученого Королівства», заява № 19009/04, п. 50 [87]).

Отже, як бачимо з наведеного вище аналізу, право власності та право на житло, визнано фундаментальними цінностями як на міжнародному, так і на національному рівнях, вони відіграють ключову роль у виконавчому провадженні щодо виселення та вселення. Міжнародні акти, такі як Загальна декларація прав людини (ст.ст. 12, 17, 25) та Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (ст. 8, ст. 1 Першого протоколу), гарантують захист цих прав. В Україні Конституція (ст.ст. 41, 47, 48), ЦК України та Житловий кодекс України від 30.06.1983 р. № 5464-X [56] (далі – ЖК України) також забезпечують їх охорону.

Однак, існують певні колізії, що ускладнюють практичне застосування цих норм, особливо у контексті виконавчого провадження. Зокрема, застарілі норми ЖК України часто не відповідають сучасним реаліям, принципам ринкової економіки та різноманіттю форм власності, що може призводити до обмеження права приватної власності. Значна частина його положень є бланкетними або суперечить нормам ЦК України.

Як слушно пише С. В. Щербак, основний масив норм житлового законодавства був сформований задовго до прийняття Конституції України та потребує суттєвого осучаснення [199, с. 651].

При вирішенні спорів щодо виселення та вселення, суди повинні враховувати «соціальну» сутність житла, особливо коли йдеться про забезпечення соціального захисту. У таких випадках пріоритет надається нормам житлового законодавства. Проте, коли реалізація права на житло відбувається на приватноправових засадах, застосовуються норми ЦК України. Наприклад, відносини найму (оренди) житла у фонді спеціального призначення регулюються переважно житловим законодавством (ч. 2 ст. 810 ЦК України), тоді як відносини користування житлом у фонді загального призначення та в будинках приватного фонду регулюються цивільним законодавством (ст. 62 ЖК України зі субсидіарним застосуванням норм ЦК України).

Важливим аспектом у контексті виселення та вселення є конституційна гарантія судового порядку позбавлення житла (ст. 47 Конституції України). Це

виключає будь-які адміністративні процедури виселення, включаючи ті, що раніше передбачалися ст. 109 ЖК України. Вселення власника (співвласника) може бути реалізоване в порядку самозахисту права власності (ст. 19 ЦК України). Отже, законодавство гарантує судовий захист як права власності на житло, так і права на проживання.

Аналіз судової практики свідчить про відсутність єдиних критеріїв вирішення житлових спорів, що вимагає індивідуального підходу в кожній справі. Важливо досягати балансу між правом власності та правом на житло, враховуючи практику ЄСПЛ. Для забезпечення правової визначеності необхідно закріпити чіткі критерії такого балансу в законодавстві.

Отже, при вирішенні житлових спорів, пов'язаних із виселенням та вселенням, суди повинні забезпечувати пропорційність між метою та засобами її досягнення, враховуючи норми цивільного законодавства, договори, практику ЄСПЛ та правові висновки Верховного Суду. Для досягнення однотипності судової практики необхідно закріпити усталені підходи у законодавстві.

Як правильно зазначає В. І. Бобрик, рішення про виселення (вселення) є рішеннями немайнового характеру, їх виконання здійснюється з урахуванням загальної специфіки виконання рішень такого виду [12, с. 645–650].

С. В. Щербак наголошує, що, порівняно з радянським періодом, роль держави у цьому процесі докорінно змінилася [200, с. 651].

Здійснимо аналіз норм ст. 66 Закону України «Про виконавче провадження» [146], яка регламентує виконання рішення про виселення боржника.

Згадана ст. 66 називається «Виконання рішення про виселення боржника» та унормовує порядок виконання рішення про виселення боржника.

Так, ч. 1 ст. 66 Закону України «Про виконавче провадження» передбачено, що державний виконавець на наступний робочий день після закінчення строку, визначеного ч. 6 ст. 26 Закону України «Про виконавче провадження», здійснює перевірку факту виконання боржником рішення про його виселення. У випадку,

якщо боржник самостійно не виконав рішення про своє виселення, державний виконавець зобов'язаний виконати його примусово [146].

З комплексного аналізу положень Закону України «Про виконавче провадження» випливає, що вітчизняним законодавцем обмежено повноваження приватного виконавця у таких категоріях справ. У п. 7 ч. 2 ст. 5 Закону України «Про виконавче провадження» «Органи та особи, які здійснюють примусове виконання рішень» зазначено, що приватний виконавець здійснює примусове виконання рішень, передбачених ст. 3 цього Закону, крім рішень про виселення та вселення фізичних осіб.

Процедура виселення вимагає від виконавця не лише високої юридичної кваліфікації, але й психологічної готовності до потенційно стресових ситуацій, глибокого знання алгоритму дій, здатності прогнозувати різні сценарії розвитку подій та ефективної організації процесу примусового виконання рішення. З практики виконавці наголошують на потенційній значній тривалості процесу виселення, яка може варіюватися від кількох годин до кількох місяців, з огляду на можливий опір боржника, включаючи барикадування приміщення, залучення сторонніх осіб та звернення до правоохоронних органів, і часто виселення боржника схоже на бойовик із визволенням заручників, що підкреслює складність та конфліктність ситуації. Для успішного здійснення виселення навіть юридичних осіб недостатньо лише мати статус приватного виконавця, а й – досвід роботи, практичні навички та цілісне уявлення про процес, що дозволить ефективно завершувати такі справи. Приватні виконавці наділені повноваженням щодо виселення юридичних осіб та успішно реалізують ці повноваження на практиці.

Погоджуємося зі слушним зауваженням С. Я. Фурси, Є. І. Фурси, що стосовно юридичної особи доцільно застосовувати термін «звільнення приміщення» [191, с. 715].

Ч. 2 ст. 66 Закону України «Про виконавче провадження» унормовує процедуру підготовки до примусового виселення. Державний виконавець призначає конкретний день та час примусового виселення, про що здійснює письмове інформування

боржника. Законодавець встановлює презумпцію належного повідомлення боржника про примусове виселення у випадку, якщо повідомлення було надіслано за адресою, за якою повинно відбутися виселення, або за іншою адресою, яка була достовірно встановлена державним виконавцем. Важливо підкреслити, що відсутність боржника під час виконання рішення про виселення, за умови його належного повідомлення про день і час примусового виселення, не є юридичною перешкодою для здійснення такого виселення [146].

Наведемо приклад зі судової практики. Верховний Суд у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 03.11.2021 р. у справі № 643/18408/18, провадження № 61-1328св21, наголосив на важливості належного повідомлення боржника про примусове виселення. Зміст позиції ВС зводиться до такого. Закон України «Про виконавче провадження» (ч. 1 ст. 28 та ч.2 ст. 66) чітко встановлює обов'язок державного виконавця письмово повідомляти боржника про примусове виселення. Матеріали виконавчого провадження повинні містити належні письмові докази, що підтверджують факт саме надсилання документів боржнику в установленому законом порядку. Залишення постанови про відкриття виконавчого провадження та повідомлення про примусове виселення в дверях боржника не є належним повідомленням та не підтверджує факту отримання боржником цих документів. Верховний Суд підкреслив, що дотримання процедури належного повідомлення боржника є обов'язковою умовою законності примусового виселення. Недотримання цієї вимоги є підставою для скасування рішень судів попередніх інстанцій та повернення справи на новий розгляд [140].

Зміст примусового виселення розкриває ч. 3 ст. 66 Закону України «Про виконавче провадження», який полягає у звільненні приміщення, вказаного у виконавчому документі, від боржника, його майна та домашніх тварин, а також у встановленні заборони боржнику користуватися цим приміщенням у майбутньому. Законодавець чітко встановлює, що примусовому виселенню підлягають виключно особи, які прямо зазначені у виконавчому документі [146].

Зокрема, у судовій практиці існує рішення, в якому судом акцентовано увагу учасників виконавчого провадження на ключових аспектах виконання рішення про виселення з незаконно займаного приміщення. Так, суд у своєму рішенні підкреслив, що мета рішення (а відповідно і результат його виконання), яким задоволено позовну вимогу про захист порушених прав та охоронюваних законом інтересів позивача у формі виселення відповідача з незаконно займаного ним приміщення, з урахуванням положень ч.ч. 1–5 та 8 ст. 66 Закону України «Про виконавче провадження», полягає у досягненні таких результатів:

1) повне звільнення спірного приміщення від боржника та його майна (суд наголосив на тому, що спірне приміщення має бути реально та повністю звільнене не лише від фізичної присутності боржника, але й від будь-якого його майна. Це означає, що всі речі, предмети, матеріали та інші об'єкти, що належать боржнику та знаходяться у приміщенні, повинні бути винесені з нього);

2) повна заборона боржнику користуватися спірним майном (після звільнення приміщення, боржнику встановлюється повна та безумовна заборона на подальше користування цим майном. Це означає, що боржник втрачає будь-які права на перебування у приміщенні, зберігання там своїх речей або здійснення будь-яких інших дій, пов'язаних з користуванням цим майном);

3) повернення позивачу повної, реальної та безперешкодної можливості користування та розпоряджання своїм майном (однією з головних цілей виконання рішення про виселення є поновлення порушених прав позивача (стягувача). Суд підкреслив, що позивачу має бути повернута повна, реальна та безперешкодна можливість користування та розпоряджання своїм майном. Це означає, що позивач повинен мати фізичний доступ до приміщення, можливість використовувати його на власний розсуд та здійснювати всі правомочності власника, передбачені законодавством);

4) реальний, безсумнівний та безспірний характер звільнення та повернення (суд наголосив на тому, що звільнення приміщення від боржника та повернення його позивачу повинні носити реальний, безсумнівний та безспірний

характер. Це означає, що виконання рішення повинно бути здійснено так, щоб не залишалося сумнівів щодо факту повного звільнення приміщення та поновлення прав позивача. Виконання рішення не повинно мати формальний характер, а повинно забезпечувати фактичне поновлення порушених прав).

З аналізу цього рішення, робимо висновок, що воно акцентує увагу на матеріальному аспекті виконання рішення про виселення. Дії державного виконавця, зафіксовані в акті від 17.09.2018 р. зводяться до констатації факту відсутності майна боржника, в той час як за рішенням суду, спірне має бути реально повністю звільнене від боржника з повною заборобою боржнику користуватися таким майном; стягувачу має бути повернута повна, реальна, безперешкодна можливість користування та розпоряджання своїм майном; виселення має носити реальний, безсумнівний та безспірний характер. Виконавець не може обмежитися формальним виконанням рішення, має бути досягнутий фактичний результат – повне звільнення приміщення від боржника та поновлення прав стягувача на користування та розпорядження своїм майном. Це рішення підкреслює важливість забезпечення реального виконання судових рішень [189].

Процедура примусового виселення здійснюється у присутності понятих та за обов'язкової участі працівників поліції (ч. 4 ст. 66 Закону України «Про виконавче провадження» [146]).

Звернемося до положень Інструкції з організації примусового виконання рішень, затвердженої Наказом Міністерства юстиції України від 02.04.2012 р. № 512/5 [63]. Зокрема, розділ IX цієї Інструкції, що має назву «Виконання рішень немайнового характеру», містить п. 12, який безпосередньо стосується виконання рішень про виселення боржника, його майна та домашніх тварин. У п. 12 розділу IX Інструкції чітко встановлено, що виконання рішень про виселення здійснюється у порядку, який визначено ст. 66 Закону України «Про виконавче провадження». Окрім посилання на ст. 66 Закону, п. 12 Інструкції також імперативно визначає обов'язкову умову здійснення такого виконання – воно повинно відбуватися у присутності понятих та за обов'язкової участі працівників поліції. Отже, аналізуючи зміст п. 12

розділу IX Інструкції з організації примусового виконання рішень, можна зробити висновок, що він дублює дві ключові наведені вище нормативні вказівки.

У межах нашого наукового дослідження особливої уваги потребує вдосконалення положення проаналізованої ч. 4 ст. 66 Закону України «Про виконавче провадження» в контексті вимоги про обов'язкову участь понятих та працівників поліції під час здійснення примусового виселення. З цією метою пропонуємо внести зміни до наведеної норми, що ґрунтуються на сучасних реаліях та потребах практики.

Чинна редакція Закону передбачає обов'язкову присутність понятих під час примусового виселення. Інститут понятих, як пережиток радянського правового регулювання, має низку істотних недоліків. По-перше, поняті, як правило, є випадковими особами з побутовою правовою свідомістю, які не мають спеціальних юридичних знань та навичок. Їхня участь зводиться переважно до формального засвідчення факту проведення виконавчих дій, що не завжди гарантує об'єктивність та повноту фіксації обставин. По-друге, залучення понятих створює додаткові організаційні труднощі та може затягувати процес виконання рішення.

Враховуючи розвиток сучасних технологій, ми пропонуємо замінити інститут понятих обов'язковим фіксуванням процесу виконавчих дій щодо виселення за допомогою відеозапису. Відеозапис має низку переваг порівняно з участю понятих:

- 1) об'єктивність та повнота фіксації, оскільки відеозапис дозволяє зафіксувати всі обставини виконання рішення, включаючи дії виконавця, боржника, працівників поліції та інших присутніх осіб, що забезпечує максимальну об'єктивність та повноту доказової бази;

- 2) відсутність людського фактору, бо відеозапис усуває суб'єктивне сприйняття подій понятими та можливість їхнього впливу на процес;

- 3) зручність зберігання та використання, тому що відеозапис легко зберігається, копіюється та може бути використаний як доказ у разі виникнення спорів або оскарження діянь виконавця;

4) економія часу та ресурсів, з огляду на те, що відмова від залучення понятих дозволяє оптимізувати процес примусового виконання рішення.

Отже, пропонуємо законодавцеві України внести зміни до ч. 4 ст. 66 Закону, виклавши її в такій редакції: «Примусове виселення здійснюється за обов'язкової фіксації процесу виконавчих дій за допомогою відеозапису та за участю працівників поліції». Також в Інструкції з організації примусового виконання рішень необхідно передбачити вимоги до технічних засобів відеофіксації, порядку зберігання та використання відеозапису, а також гарантії захисту прав учасників виконавчого провадження.

Порядок взаємодії Міністерства внутрішніх справ України, Національної поліції України та органів і осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів, затверджений Наказом МВС України, Мін'юсту України від 30.01.2018 р. № 64/261/5 [101] визначає системну інтеракцію, що базується на принципах функціональної диференціації та координації зусиль. Ця інтеракція спрямована на досягнення спільної мети – забезпечення повного та своєчасного виконання судових рішень та рішень інших органів у справах про виселення/вселення. Наголосимо, що важливим є не лише формальна наявність механізму, але й його ефективне функціонування, що передбачає чіткий розподіл компетенцій, оперативний обмін інформацією та узгодженість дій. Взаємодія виконавців та поліції здійснюється на основі інформаційних систем (АСВП, ЄДРТЗ, ЄІС, ІПП), що є ключовим фактором оптимізації виконавчого процесу. Застосування сучасних інформаційно-комунікаційних технологій має бути запорукою забезпечення оперативного доступу до необхідної інформації, скорочення строків виконання рішень та підвищення ефективності контролю за виконавчим провадженням. Важливою умовою ефективної інформаційної інтеграції є забезпечення кібербезпеки та захисту інформації від несанкціонованого доступу. Порядком передбачена можливість обміну інформацією в паперовій формі як альтернативного каналу комунікації у разі технічних збоїв, що є важливим елементом забезпечення безперервності виконавчого провадження. Це відображає

принцип гарантованого доступу до інформації та забезпечує можливість виконання рішень навіть за умов тимчасових технічних обмежень. Запровадження організаційно-технічних заходів захисту інформації [68] є невід'ємною складовою гарантування правового порядку у сфері виконавчого провадження, адже захист інформації, що передається між суб'єктами виконавчого провадження, є необхідною умовою дотримання прав та законних інтересів учасників виконавчого провадження, а також запобігання зловживанням та порушенням законодавства. Через кібератаку на державні реєстри України у 2024 році особливого значення набуло чітке визначення мети використання інформації та встановлення обмежень щодо її передачі третім особам, що є відображенням принципу цільового використання інформації та гарантування захисту персональних даних. Це забезпечує дотримання конституційних прав громадян на приватність та запобігає неправомірному використанню інформації, отриманої у межах виконавчого провадження.

Залучення працівників поліції державними та приватними виконавцями є не лише формальною процедурою, а відображенням функціональної необхідності забезпечення правопорядку та безпеки під час примусового виконання рішень. Поліція є гарантом дотримання законності, запобігаючи та припиняючи правопорушення, а також забезпечуючи фізичну безпеку учасників виконавчого провадження. Перелік випадків залучення поліції (примусове проникнення, розшук транспортного засобу, виселення, вселення, усунення перешкод у користуванні) свідчить про спрямованість Порядку на вирішення потенційно конфліктних ситуацій, які можуть виникнути під час виконання рішень судів.

Нормативно також передбачено процедурні засади залучення працівників поліції. Вмотивована постанова виконавця є процедурною підставою для залучення поліцейських. Ці норми забезпечують належне обґрунтування необхідності залучення сил правопорядку та встановлюють чіткий порядок звернення виконавця до поліції. Вимога щодо зазначення часу та місця проведення виконавчих дій, а також опису та обґрунтування обставин, що зумовили необхідність залучення

поліцейських, спрямована на забезпечення ефективного планування та організації спільних дій.

Звернемо увагу, що Порядок також містить обмеження щодо залучення поліції у зв'язку із дією принципу пріоритетності публічної безпеки. Право керівника органу (підрозділу) поліції відмовити у залученні поліцейських у разі залучення особового складу до припинення групових порушень публічної безпеки, масових заходів або подолання наслідків надзвичайних ситуацій відображає згаданий принцип пріоритетності публічної безпеки. Ця норма підкреслює, що забезпечення громадського порядку та реагування на надзвичайні ситуації є першочерговим завданням поліції, що може обмежувати її участь в окремих виконавчих діях, про що слід пам'ятати суб'єктам виконавчого провадження.

Встановлення 3-денного строку для надсилання постанови виконавця є спрямованим на забезпечення належної підготовки до проведення виконавчих дій та координації зусиль. Водночас, передбачення можливості негайного залучення поліцейських у разі виникнення безпосередньої загрози життю та здоров'ю учасників виконавчого провадження є відображенням принципу оперативності та необхідності негайного реагування на екстрені ситуації. Видання наказу керівником органу (підрозділу) поліції про виділення необхідної кількості поліцейських є організаційним заходом, що забезпечує належну координацію та розподіл завдань між поліцейськими, залученими до виконавчих дій. Вимога щодо письмового повідомлення виконавця про отримання постанови та прийняте рішення (в тому числі про відмову) є проявом принципу оперативного інформування та забезпечує належну комунікацію між виконавцем та поліцією.

Працівники поліції діють виключно у межах встановлених повноважень, визначених Законом України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 р. № 580-VIII [155], що є фундаментальним принципом, який підкреслює законність дій поліції під час виконавчого провадження. Це означає, що поліцейські не можуть виходити за межі своїх повноважень, навіть за наявності постанови виконавця.

Отже, з аналізу нормативного регулювання взаємодії працівників поліції та виконавців випливає, що це не проста сукупність процедур, а складний, багатогранний механізм забезпечення правопорядку та гарантування законності під час виконання рішень про виселення / вселення. Цей механізм базується на принципах функціональної диференціації, координації зусиль, оперативності, законності та пріоритетності публічної безпеки.

Участь працівників поліції у процедурі примусового виселення є необхідною для забезпечення правопорядку та безпеки учасників виконавчого провадження. Однак, чинне законодавство не містить чіткого алгоритму дій поліцейських у випадку, коли боржник або його близькі особи чинять опір або перешкоджають виконанню рішення. Це створює неоднозначність та може призвести до зловживань або порушень прав громадян.

З метою усунення цієї прогалини, пропонуємо законодавчо закріпити детальний алгоритм дій працівників поліції під час примусового виселення. Цей алгоритм має передбачати:

- 1) попередження про застосування примусу (перед застосуванням будь-яких заходів примусу працівник поліції зобов'язаний чітко та зрозуміло попередити боржника та інших присутніх осіб про можливість застосування таких заходів у разі продовження опору);

- 2) пропорційність застосування примусу (застосування фізичної сили, спеціальних засобів або вогнепальної зброї повинно бути пропорційним характеру та ступеню опору. Забороняється застосування примусу, якщо опір припинено або особа не чинить активних дій, що загрожують життю чи здоров'ю інших осіб);

- 3) фіксація факту застосування примусу (кожен випадок застосування фізичної сили, спеціальних засобів або вогнепальної зброї повинен бути задокументований у встановленому порядку);

- 4) забезпечення медичної допомоги (у разі заподіяння тілесних ушкоджень внаслідок застосування примусу, працівник поліції зобов'язаний забезпечити надання потерпілому невідкладної медичної допомоги).

Пропонуємо законодавцеві внести відповідні зміни до ст. 66 Закону про дії працівників поліції під час виконавчого провадження.

Запропоновані нами зміни дозволять підвищити ефективність та прозорість процедури примусового виселення, забезпечити дотримання прав учасників виконавчого провадження та уникнути зловживань з боку виконавців та працівників поліції.

Ч. 5 ст. 66 Закону України «Про виконавче провадження» регулює дії державного виконавця у випадку виконання рішення про виселення боржника за відсутності боржника. У такому випадку державний виконавець зобов'язаний провести опис майна, що знаходиться у приміщенні. Описане майно підлягає передачі для відповідального зберігання стягувачу або іншій особі, яка визначається державним виконавцем.

Абз. 2 п. 12 розділу IX Інструкції з організації примусового виконання рішень передбачено, що опис та передача майна на відповідальне зберігання проводяться виключно в разі відсутності боржника або його представника під час виселення, а також, додатково, порівняно з нормою Закону, – в разі, коли боржник відмовляється звільнити приміщення від свого майна [63].

Законодавцем встановлено відповідальність боржника за перешкоджання виконанню рішення про його виселення. У такому випадку державний виконавець має право накласти на боржника штраф у порядку, встановленому цим Законом (ч. 6 ст. 66 Закону України «Про виконавче провадження» [146]). У випадку встановлення факту невиконання рішення без поважних причин, виконавець виносить постанову про накладення штрафу. Розмір штрафу диференціюється залежно від статусу боржника: для боржника – фізичної особи розмір штрафу становить 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, для посадових осіб розмір штрафу становить 200 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, для боржника – юридичної особи розмір штрафу становить 300 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (ч. 1 ст. 75 Закону України «Про виконавче провадження» [146]).

Вітчизняним законодавцем розроблено порядок повернення майна боржнику, яке було передане на зберігання, в ході виселення. Повернення майна здійснюється державним виконавцем на підставі відповідного акта після відшкодування боржником витрат, пов'язаних зі зберіганням цього майна. У випадку відмови боржника відшкодувати зазначені витрати, вони компенсуються за рахунок реалізації майна боржника або його частини. Законодавець встановлює строк зберігання майна, який не може перевищувати 2 місяців з дня передачі на зберігання. Після закінчення цього строку невитребуване майно підлягає реалізації в порядку, визначеному цим Законом. Отримані від реалізації майна кошти, за вирахуванням понесених витрат, перераховуються боржнику. У випадку, якщо майно не було реалізовано, розпорядження ним здійснюється в порядку, встановленому для розпорядження безхазяйним майном (ч. 7 ст. 66 Закону України «Про виконавче провадження» [146]).

Ч. 8 ст. 66 Закону України «Про виконавче провадження» встановлено обов'язок державного виконавця скласти акт про виконання рішення про виселення боржника, який має бути підписано всіма особами, що брали участь у виконанні рішення про примусове виселення [146].

Акт у виконавчому провадженні за п. 8 Розділу I «Загальні положення» Інструкції з організації примусового виконання рішень розглядається як документ, що підтверджує певні встановлені факти або події, які відбулися в ході здійснення виконавчих дій. Текст акта, згідно з Інструкцією, складається з реквізитів виконавчого документа, де зазначається зміст проведених дій. У випадку зведеного виконавчого провадження, акт повинен містити повне найменування (прізвище, ім'я та по батькові) боржника, а також дату об'єднання виконавчих проваджень у зведене. Крім цього, структура акта включає вступну та констатуючу частини. У вступній частині акта зазначаються такі відомості: назва акта, дата та місце його складання, посада, прізвище, ім'я та по батькові виконавця, яким складено акт, підстава для складання акта, інформація про осіб, які були присутні під час складання акта, з обов'язковим зазначенням їхнього статусу у виконавчому

провадженні (наприклад, стягувач, боржник, представник), місця проживання (або місцезнаходження), посад та інших наявних даних, кількість аркушів, на яких складено акт. Констатуюча частина акта містить таку інформацію: мета та завдання складання акта, суть та характер проведених виконавчих дій, встановлені факти та події, що відбулися в ході виконавчих дій. За потреби, констатуюча частина може містити висновки та пропозиції. У кінці акта, безпосередньо перед підписами, зазначаються відомості про кількість складених примірників акта та кому саме вони надаються або надсилаються. Акт обов'язково підписується всіма особами, які брали участь у його складанні. У випадку відмови будь-якої з присутніх осіб від підписання акта, про цей факт робиться відповідна відмітка в самому акті. Відмітка «від підпису відмовився» проставляється навпроти прізвища особи, яка відмовилася від підпису, та обов'язково засвідчується підписами інших осіб, які були присутніми під час складання акта. Насамкінець, до акта можуть вноситись також інші відомості, які визначені Законом України «Про виконавче провадження», Інструкцією та іншими нормативно-правовими актами, що регулюють сферу виконавчого провадження. Тобто, перелік відомостей, що містяться в акті, не є вичерпним та може бути доповнений, залежно від конкретних обставин виконавчого провадження та вимог законодавства [63].

Ч. 9 ст. 66 Закону України «Про виконавче провадження» регулює ситуацію, коли особі, що підлягає виселенню, повинно бути надано інше житлове приміщення. У такому випадку державний виконавець надсилає відповідному органу, який згідно з судовим рішенням зобов'язаний надати боржнику інше житлове приміщення, повідомлення про строк виконання рішення про надання такого приміщення. У разі ненадання іншого житлового приміщення у визначений строк, державний виконавець складає відповідний акт та звертається до суду з поданням про встановлення порядку подальшого виконання рішення. Законодавець встановлює заборону на проведення виконавчих дій до вирішення судом зазначеного питання [146].

На практиці можливі ситуації повторного самостійного вселення особи у приміщення, з якого вона була примусово виселена. У такому випадку повторне виселення може бути здійснено державним виконавцем на підставі ухвали суду, який прийняв рішення про виселення. Виконавче провадження у такому випадку підлягає відновленню за постановою державного виконавця (ч. 10 ст. 66 Закону України «Про виконавче провадження» [146]).

У контексті нашого наукового дослідження, присвяченого виконанню рішень про виселення боржника та вселення стягувача, зазначимо, що положення п. 5-2 Перехідних положень Закону України «Про іпотеку» від 05.06.2003 р. № 898-IV [152] потребують глибокого теоретичного переосмислення, особливо з огляду на їх тимчасовий характер та вплив на баланс інтересів сторін іпотечних правовідносин. Законодавець, вводячи п. 5-2 Перехідних положень, фактично запровадив тимчасовий мораторій на реалізацію окремих способів звернення стягнення на іпотечне майно, що належить фізичним особам за споживчими кредитами. Цей мораторій є вимушеним заходом, зумовленим необхідністю захисту найбільш вразливих категорій громадян в умовах воєнного стану, коли економічна та соціальна стабільність суспільства зазнає значних потрясінь. З теоретичного огляду, запроваджене обмеження можна розглядати як спробу досягнення балансу інтересів між іпотекодержателем та іпотекодавцем в умовах форс-мажорних обставин. З одного боку, воно тимчасово обмежує права іпотекодержателя на швидке та ефективне задоволення своїх вимог за рахунок іпотечного майна. З іншого боку, воно забезпечує іпотекодавцю, який опинився у складній життєвій ситуації, захист від втрати житла та створює умови для відновлення його платоспроможності після стабілізації ситуації. З аналізу юридичної природи цього обмеження, можемо зробити висновок, що воно не є повним позбавленням іпотекодержателя його прав. Воно є тимчасовим призупиненням реалізації окремих способів звернення стягнення, а саме: набуття права власності на предмет іпотеки (ст. 37) (законодавець тимчасово унеможлиблює позасудове звернення стягнення шляхом переходу права власності до іпотекодержателя); продаж предмета іпотеки (ст. 38) (тимчасово

блокується можливість реалізації іпотечного майна шляхом його продажу без рішення суду); виселення мешканців (ст. 40) (забороняється виселення мешканців з іпотечного житла на підставі рішення суду про звернення стягнення. Це положення є особливо важливим з огляду на захист прав людини на житло); реалізація предмета іпотеки на електронних торгах (ст. 41, 47) (тимчасово припиняється можливість реалізації іпотечного майна через електронні торги). Законодавець передбачив винятки з дії тимчасового мораторію, які стосуються іпотечних договорів, укладених або змінених після набрання чинності відповідним законом. Це пояснюється такими міркуваннями: договори, укладені після введення воєнного стану (сторони, укладаючи договір в умовах воєнного стану, усвідомлюють існуючі ризики та добровільно беруть на себе відповідні зобов'язання. Тому, застосування до них тимчасового мораторію було б необґрунтованим втручанням у свободу договору); договори, до яких внесено зміни (аналогічна логіка застосовується і до договорів, до яких після початку воєнного стану було внесено зміни щодо строків виконання зобов'язань та / або зменшення розміру процентів / штрафних санкцій. Внесення таких змін свідчить про досягнення сторонами компромісу та їхню готовність до врегулювання відносин з урахуванням існуючої ситуації).

З огляду на виконання рішень про виселення / вселення, п. 5-2 має безпосередній вплив на застосування ст. 40 Закону «Про іпотеку». Тимчасова заборона на виселення мешканців з іпотечного житла ускладнює виконання таких рішень та потребує пошуку альтернативних шляхів врегулювання конфлікту, наприклад, шляхом досягнення домовленості між сторонами або застосування інших заходів, не пов'язаних з виселенням. Отже, норми, які містить п. 5-2 Перехідних положень Закону «Про іпотеку», є тимчасовим заходом, спрямованим на захист прав іпотекодавців в умовах воєнного стану. Він відображає прагнення законодавця до збалансування інтересів сторін іпотечних правовідносин та потребує врахування при виконанні рішень про виселення / вселення.

Наведемо приклад. Проаналізуємо Постанову Верховного Суду від 29.06.2022 р. у справі № 201/9754/17, провадження № 61-11497св21 з огляду на конституційні

гарантії права на житло та їх реалізацію у контексті іпотечних правовідносин. Конституція України, закріплюючи право на житло (ст. 47), встановлює й умови його обмеження – виключно на підставі закону та за рішенням суду. У контексті іпотечних правовідносин це означає, що звернення стягнення на іпотечне житло та подальше виселення боржника є легітимним лише за умови дотримання встановленої законом процедури та наявності відповідного судового рішення. Верховним Судом підкреслено, що обмеження права на житло має бути пропорційним та обґрунтованим, не порушуючи сутності цього права. Також Верховним судом наголошено, що розгляд справ про виселення з іпотечного житла вимагає забезпечення балансу між правом кредитора на задоволення своїх вимог та правом боржника на житло. Необхідно враховувати соціальні аспекти, зокрема, забезпечення особи, що виселяється, іншим постійним житлом.

Верховним Судом акцентовано, що ст. 109 ЖК України встановлює загальне правило про необхідність одночасного надання іншого постійного житла при виселенні. Проте, законодавець передбачив виняток для випадків звернення стягнення на житло, придбане за кредитні кошти, повернення яких забезпечене іпотекою.

Верховний Суд в аналізованій нами постанові звертає увагу на тлумачення поняття «житлове приміщення, придбане за кредитні кошти». Важливим є те, що виняток застосовується лише тоді, коли саме іпотечне житло було придбане за кредитні кошти. Якщо ж за кредит було придбано інший об'єкт (наприклад, частку у праві спільної власності), а в іпотеку передано інше житло, загальне правило про надання іншого житла залишається чинним. Таке тлумачення спрямоване на захист прав боржників у випадках, коли зв'язок між кредитом та іпотечним житлом є непрямим. Стосовно застосування ст. 109 ЖК України у контексті Закону України «Про іпотеку» Суд підтверджує, що при зверненні стягнення на іпотечне майно, придбане не за кредитні кошти, застосовуються як положення Закону «Про іпотеку», так і положення ст. 109 ЖК України. Це означає, що суд повинен враховувати обидва нормативні акти та забезпечувати дотримання прав усіх сторін.

Верховний Суд зазначає про зупинення виконання рішень на період воєнного стану. Так, Закон України № 2120-IX, прийнятий у зв'язку з воєнною агресією РФ, вніс зміни до Закону «Про іпотеку», зупинивши дію ст. 40 (у частині виселення) на період дії воєнного стану та протягом 30 днів після його припинення або скасування. Це рішення є виправданим з огляду на надзвичайні обставини та необхідність забезпечення соціальної стабільності [149]. Забезпечення балансу між правами кредиторів та боржників в умовах воєнного стану полягає в тому, що зупинення виконання рішень про виселення є тимчасовим заходом, спрямованим на захист прав боржників в умовах воєнного стану. Проте, важливо забезпечити баланс між цим захистом та правами кредиторів, які також зазнають збитків внаслідок воєнних дій [115].

Продовжуючи наше наукового дослідження, присвячене аналізу процедури виконання судових рішень про вселення стягувача, детально проаналізуємо положення ст. 67 Закону України «Про виконавче провадження», яка безпосередньо регулює це питання. Ст. 67 Закону має назву «Виконання рішення про вселення стягувача», складається з шести частин, кожна з яких регламентує окремі аспекти цієї процедури.

С. В. Щербак звертає увагу на певну суперечливість положень ст. 67 Закону України «Про виконавче провадження» щодо початку примусового виконання з різними юридичними фактами [198, с. 668].

Законодавець встановлює обов'язок державного виконавця наступного робочого дня після закінчення строку, визначеного ч. 6 ст. 26 Закону України «Про виконавче провадження», перевірити виконання боржником рішення про вселення стягувача. У випадку, якщо боржник самостійно не виконав рішення про вселення стягувача, державний виконавець зобов'язаний виконати його примусово (ч. 1 ст. 67 Закону України «Про виконавче провадження» [146]).

Аналізуючи проблематику примусового виконання рішень про вселення стягувача, вважаємо, що одним із ключових аспектів, що потребує наукового осмислення, є норма, яка наділяє цим повноваженням лише державного виконавця.

Однак, у контексті реформування системи виконання судових рішень та запровадження інституту приватних виконавців, на нашу думку, виникає потреба у переосмисленні розподілу повноважень між державними та приватними виконавцями, зокрема щодо виконання рішень про вселення. З огляду на це, пропонуємо такі наші аргументи на користь розширення повноважень приватних виконавців у цій сфері: підвищення ефективності виконання рішень; зменшення навантаження на державних виконавців; відповідність європейським стандартам.

Зміст примусового вселення стягувача (ч. 2 ст. 67 Закону України «Про виконавче провадження» [146]) полягає у забезпеченні державним виконавцем безперешкодного входження стягувача у приміщення, яке зазначене у виконавчому документі, та його проживання (або перебування) в ньому.

Аналізуючи норму ч. 2 ст. 67 Закону, яка визначає зміст примусового вселення стягувача, ми вважаємо, що необхідно внести зміни до неї для більш чіткого врегулювання питання заміни замків та забезпечення безперешкодного доступу стягувача до житла в подальшому, оскільки чинна редакція норми обмежується загальними не конкретними формулюваннями. Пропонуємо встановити прямий обов'язок державного (або приватного, у разі розширення їх повноважень, як пропонувалося вище) виконавця забезпечити заміну замків у входніх дверях приміщення, в яке здійснюється вселення стягувача. Також вважаємо, що слід чітко визначити, хто несе витрати на заміну замків. Вважаємо, що логічно покласти ці витрати на боржника, який своїми діями призвів до необхідності примусового виконання рішення суду. У випадку відмови боржника від оплати, передбачити можливість стягнення цих витрат у порядку, встановленому законом для стягнення витрат виконавчого провадження. Зафіксувати обов'язок виконавця передати комплект нових ключів від приміщення стягувачу після заміни замків. Отже, ми пропонуємо ч. 2 ст. 67 Закону України «Про виконавче провадження» викласти у такій редакції: «Зміст примусового вселення стягувача полягає у забезпеченні державним (приватним) виконавцем безперешкодного входження стягувача у приміщення, яке зазначене у виконавчому документі, його проживання (або

перебування) в ньому, а також у забезпеченні заміни замків у входних дверях цього приміщення. Витрати на заміну замків покладаються на боржника та стягуються з нього у порядку, встановленому цим Законом для стягнення витрат виконавчого провадження. Після заміни замків виконавець зобов'язаний передати комплект нових ключів від приміщення стягувачу».

Відповідно до ч. 3 ст. 67 Закону України «Про виконавче провадження» встановлено обов'язок державного виконавця письмово повідомити як боржника, так і стягувача про день і час примусового вселення. При цьому, боржник вважається належно повідомленим про примусове вселення стягувача, якщо відповідне повідомлення було надіслано йому за адресою, за якою має здійснюватися вселення, або за іншою адресою, яка була достовірно встановлена державним виконавцем. Важливо зазначити, що відсутність боржника, який був належно повідомлений про день і час примусового вселення, під час виконання рішення про вселення не є перешкодою для вселення стягувача [146].

Аналізуючи судову практику щодо виконання рішень про вселення, наведемо приклад. За рішенням Богунського районного суду м. Житомира від 09.09.2016 р. у справі № 295/13367/15-ц було задоволено вимогу про вселення особи у квартиру для постійного проживання, на підставі чого 14.12.2016 р. було видано відповідний виконавчий лист. Державний виконавець Богунського відділу ДВС м. Житомир ГТУЮ у Житомирській області Л. В. Ткачук постановою від 26.12.2016 р. відкрив виконавче провадження. Головним державним виконавцем Богунського відділу ДВС м. Житомир ГТУЮ у Житомирській області О. С. Янчинською 17.07.2019 р. було надіслано вимогу боржнику щодо забезпечення вселення стягувача 30.07.2019 р. об 11:00. Аналіз матеріалів виконавчого провадження засвідчує наявність викликів боржника до державного виконавця, починаючи з лютого 2017 р. Зафіксовано неодноразові виходи державного виконавця за адресою, зокрема 21.02.2017 р., 06.11.2017 р., 21.03.2018 р., 24.10.2018 р., 30.07.2019 р. та 12.08.2019 р., про що складено відповідні акти, які констатують факт невідкриття дверей квартири. Водночас, серед матеріалів виконавчого провадження немає належних доказів

надсилання боржнику копії постанови про відкриття виконавчого провадження, а також достатніх письмових доказів, що підтверджували б належне повідомлення боржника про виклики до державного виконавця. Крім того, встановлено відсутність доказів надсилання боржнику повідомлення про день і час примусового вселення стягувача, як це передбачено ст. 67 Закону України «Про виконавче провадження». Зазначені обставини стали підставою для висновку суду про недотримання державним виконавцем порядку виконання рішення про вселення стягувача, встановленого ст. 67 Закону України «Про виконавче провадження». Як наслідок – визнання судом бездіяльності державного виконавця неправомірною та покладання на нього обов'язку вжити заходів примусового виконання рішення відповідно до вимог Закону. Суд відповідно до роз'яснень, що містяться у п. 18 постанови пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про практику розгляду судами скарг на рішення, дії або бездіяльність державного виконавця чи іншої посадової особи державної виконавчої служби під час виконання судових рішень у цивільних справах» від 07.02.2014 р. № 6 [158], у разі обґрунтованості скарги, суд визнає оскаржувані рішення, дії чи бездіяльність неправомірними та зобов'язує державного виконавця або іншу посадову особу ДВС задовольнити вимогу заявника та усунути допущені порушення або іншим шляхом поновити його порушені права чи свободи. Суд наголосив на обов'язку державного виконавця вжити всіх передбачених Законом України «Про виконавче провадження» заходів, спрямованих на примусове виконання рішення, діючи неупереджено, ефективно, своєчасно та в повному обсязі, здійснюючи необхідні виконавчі дії [188].

Згідно з ч. 4 ст. 67 Закону України «Про виконавче провадження» врегульовано дії державного виконавця у випадку, коли боржник перешкоджає виконанню рішення про вселення стягувача. У такому випадку, державний виконавець має право накладати на боржника штраф та вжити інших заходів примусового виконання рішення, які передбачені цим Законом. Примусове вселення стягувача в такому випадку здійснюється обов'язково у присутності понятих та за участю працівників поліції [146].

Ч. 5 ст. 67 Закону України «Про виконавче провадження» встановлює обов'язок державного виконавця скласти акт про примусове вселення стягувача. Цей акт підписується всіма особами, які брали участь у виконанні рішення про примусове вселення [146].

У ч. 6 ст. 67 Закону України «Про виконавче провадження» унормовано ситуацію подальшого перешкоджання боржником проживанню (або перебуванню) стягувача у приміщенні, в яке його було вселено. У такому випадку, стягувач має право звернутися до державного виконавця зі заявою про відновлення виконавчого провадження. У разі відновлення виконавчого провадження, державний виконавець має право повторно здійснити примусове вселення стягувача та накласти на боржника штраф у подвійному розмірі відповідно до ст. 75 цього Закону. При цьому, виконавче провадження не відновлюється та повторне примусове вселення стягувача не здійснюється, якщо особа, яка перешкоджає його проживанню (або перебуванню), не є боржником. У такому разі, питання про вселення стягувача вирішується в судовому порядку [146].

Аналізуючи практику виконання судових рішень про вселення стягувача, вважаємо, що необхідно запровадити судовий контроль за виконанням таких рішень боржником. Це дозволить забезпечити ефективність виконання судових рішень та захистити права стягувача. Наразі, після примусового вселення стягувача, контроль за подальшим виконанням рішення боржником фактично відсутній. Боржник може знову створювати перешкоди для проживання стягувача, що призведе до повторних звернень до виконавця та додаткових витрат часу та ресурсів. Існуючі механізми, такі як накладення штрафів, не завжди є ефективними та не гарантують ефективного виконання рішення суду.

С. В. Щербак також наголошує на потребі нового наукового бачення категорії судового контролю за виконанням судових рішень, зокрема, у справах про вселення [201, с. 677].

Пропонуємо такий механізм судового контролю за виконанням рішення про вселення:

1) обов'язок боржника повідомити суд про виконання ним рішення (після примусового вселення стягувача, боржник повинен у встановлений судом строк повідомити суд про повне виконання рішення. У повідомленні боржник має надати докази, що підтверджують відсутність перешкод для проживання стягувача);

2) право стягувача на оскарження (стягувач має право оскаржити повідомлення боржника про виконання рішення, якщо вважає, що рішення виконано не в повному обсязі або боржник продовжує створювати перешкоди для проживання);

3) судові засідання (у разі оскарження повідомлення боржника, суд призначає судові засідання, на якому заслуховує пояснення сторін та досліджує докази);

4) постановлення судом ухвали (за результатами розгляду справи, суд постановляє ухвалу про визнання рішення виконаним або про необхідність вжиття додаткових заходів для забезпечення його виконання).

Отже, ефективне виконання рішень про виселення / вселення вимагає комплексного підходу, що поєднує чітке нормативне регулювання, ефективну міжвідомчу координацію, застосування сучасних технологій та врахування конституційних гарантій прав людини.

Висновки до Розділу 3

1. З огляду на аналіз чинного законодавства, судової практики, зокрема, рішень ЄСПЛ, констатуємо, що існує потреба в удосконаленні механізму примусового виконання судових рішень у справах про відібрання дитини. Так, ми пропонуємо замість загального формулювання у ч. 1 ст. 64 Закону України «Про виконавче провадження» «зі залученням представників органів опіки і піклування» законодавцеві визначити необхідність участі у виконавчих діях: дитячого психолога, соціального працівника, педагога, що забезпечить комплексний підхід до виконання рішення про відібрання дитини, враховуючи психологічний та соціальний аспекти.

Пропонуємо на законодавчому рівні закріпити обов'язок державного виконавця залучати експерта-психолога на етапі підготовки до виконання рішення, а також для участі у виконавчих діях, пов'язаних із відібранням дитини, з метою мінімізації психологічної травми дитини та надання їй необхідної підтримки у складній ситуації. Потрібно також встановити, що державний виконавець не може виконувати рішення про відібрання дитини без оцінки психологічного стану дитини, а також перед початком виконавчих дій виконавець повинен скласти індивідуальний план виконання, що враховує: вік та психоемоційний стан дитини; прив'язаність дитини до батьків; умови проживання дитини; думку дитини (з урахуванням її віку та зрілості); план має передбачати методи психологічної підтримки та заходи з мінімізації стресу для дитини.

Уважаємо необхідним запровадити спеціалізовану підготовку (підвищення кваліфікації, стажування, тренінги тощо) для державних виконавців, які займаються виконанням рішень про відібрання дитини.

Слід передбачити на рівні закону процедуру адаптації дитини до нових умов проживання, що включає також і психологічну підтримку як дитини, так і її законних представників.

Закон України «Про виконавче провадження» (ч. 2 ст. 64) та Інструкція використовують термін «за необхідності» / «за потреби» вирішувати питання влаштування дитини до дитячого або лікувального закладу, що є оцінковими поняттями та що, відповідно, може призводити до різночитання на практиці. Натомість, ми пропонуємо встановити невичерпний перелік підстав для звернення до суду з таким клопотанням, наприклад: безпосередня загроза життю або здоров'ю дитини; відсутність можливості негайної передачі дитини стягувачу; необхідність проведення медичного або психологічного обстеження дитини; тривалість часу, необхідного для фактичного виконання рішення; наявність згоди дитини (з урахуванням її віку та зрілості). Також слід закріпити необхідність надання доказів таких обставин у суді.

Модель, яка існує за чинним законодавством, що передбачає виключне право державного виконавця на звернення до суду з поданням про тимчасове влаштування дитини до дитячого або лікувального закладу (ст. 437 ЦПК України) є надмірно бюрократизованою. Обмеження кола суб'єктів звернення до суду лише державним виконавцем створює потенційні ризики порушення прав дитини. Тому на законодавчому рівні потрібно закріпити право на безпосереднє звернення до суду зі заявою про тимчасове влаштування дитини до дитячого або лікувального закладу за широким колом суб'єктів, які діють в інтересах дитини (батьки (один із батьків), інші родичі, опікуни, піклувальники, представники органів опіки та піклування). Це дозволить забезпечити оперативність та ефективність судового захисту прав дитини.

Ст. 437 ЦПК України встановлює 10-денний строк для розгляду судом питання про тимчасове влаштування дитини. З огляду на потенційну складність психоемоційного стану дитини та можливу необхідність негайного надання медичної допомоги, такий строк є надмірно тривалим. Тому ми пропонуємо законодавцеві скоротити строк розгляду цього питання до мінімуму (не пізніше наступного робочого дня з дня отримання заяви), забезпечивши при цьому обов'язкову участь представників органів опіки та піклування.

З метою забезпечення процесуальної визначеності необхідно закріпити на рівні ЦПК України положення про підсудність справ про тимчасове влаштування дитини. Доцільним є встановлення альтернативної підсудності: суд, який ухвалив рішення про відібрання дитини, або суд за місцем виконання рішення.

Потребують додаткового врегулювання такі питання перебування дитини у дитячому або лікувальному закладі, зокрема:

- встановлення строків перебування дитини у тимчасовому закладі (наприклад, не більше 30 днів із можливістю продовження лише за рішенням суду);
- забезпечення права дитини на спілкування з батьками (або іншими законними представниками), якщо це не суперечить її інтересам;
- забезпечення медичного та психологічного супроводу дитини;

- контроль за умовами перебування дитини у такому закладі (зобов'язати державного виконавця здійснювати моніторинг стану дитини та подавати до суду звіти про результати тимчасового влаштування).

Ми пропонуємо законодавчо закріпити обов'язок державного виконавця документально фіксувати вжиті заходи та їх результати, що сприятиме запобіганню безпідставному оголошенню розшуку та захисту прав боржника.

Необхідно удосконалити механізм взаємодії між державними виконавцями та органами Національної поліції у справах про розшук дитини, передбачивши строки та порядок обміну інформацією, а також використання сучасних цифрових технологій для оперативного встановлення місцезнаходження дитини.

Запровадження медіації між сторонами перед і під час примусового виконання рішення суду про відібрання дитини є доцільним з огляду на зниження рівня конфліктності між батьками, захист психічного здоров'я дитини шляхом створення безпечного середовища для вирішення спору, економію державних ресурсів, оскільки добровільне виконання рішень значно зменшує навантаження на виконавця та суд, виконання міжнародних зобов'язань України, які вимагають застосування альтернативних способів вирішення спорів.

Для удосконалення механізму виконання рішень про встановлення побачення та про усунення перешкод у побаченні з дитиною пропонуємо запровадити проходження процедури медіації за участю сертифікованого сімейного медіатора, а державний виконавець відкладає виконавче провадження на строк до 30 днів для спроби досягнення консенсусу між сторонами.

На законодавчому рівні слід закріпити обов'язковість участі дитячого психолога у виконавчих діях, пов'язаних зі забезпеченням контактів дитини зі стороною.

Позаяк, чинне законодавство не містить алгоритму диференційованого підходу до виконання рішень у справах про встановлення побачення та про усунення перешкод у побаченні з дитиною, ми пропонуємо, аби виконавець розробляв індивідуальний план виконання рішення у кожному випадку з урахуванням віку

дитини, її психоемоційного стану, глибини конфлікту між сторонами виконавчого провадження, необхідності поступового відновлення контакту.

Пропонуємо посилити відповідальність (зокрема, збільшити розмір штрафів) за невиконання рішень про встановлення побачення та про усунення перешкод у побаченні з дитиною.

2. На основі проведеного дослідження теоретичних та практичних аспектів примусового виконання рішень про поновлення на роботі, нами зроблено такі висновки.

Право на працю, гарантоване ст. 43 Конституції України, є невід'ємним елементом соціальної правової держави та передбачає не лише можливість вільного вибору праці, але й ефективний захист від незаконного звільнення. Право на поновлення на роботі, що кореспондує ст. 55 Конституції України (право на судовий захист) та ст. 129-1 (обов'язковість судового рішення), є конституційною гарантією поновлення порушеного трудового права та відображає принцип *restitutio in integrum* у сфері трудових відносин.

Негайне виконання є імперативом захисту трудових прав особи. Норми ч. 7 ст. 235 КЗпП України та ст. 430 ЦПК України щодо негайного виконання рішення про поновлення на роботі є втіленням принципу оперативності судового захисту та мають конституційну природу. Воно спрямоване на мінімізацію негативних наслідків незаконного звільнення та забезпечення безперервності трудових правовідносин. Інститут негайного виконання ґрунтується на пріоритеті поновлення порушеного права над принципом стабільності судового рішення, яке не набрало законної сили, що є виправданим, з огляду на захист фундаментальних трудових прав особи.

Виокремлено основні критерії належного виконання рішення про поновлення на роботі. Фактичне допущення працівника до виконання попередньо виконуваних ним трудових обов'язків є ключовим критерієм належного виконання рішення про поновлення на роботі. Юридична фікція поновлення трудових правовідносин *ex tunc* (з моменту незаконного звільнення) забезпечує безперервність трудового стажу та

повне поновлення порушених прав. Формальне видання наказу / розпорядження про поновлення без фактичного допуску до роботи є імітацією виконання судового рішення та порушенням принципу обов'язковості судових рішень.

Для підвищення ефективності виконання рішень про поновлення на роботі нами запропоновано:

- чітко визначати предмет позову, включаючи, за необхідності, вимогу про відновлення штатної одиниці;
- вирішити колізії між правами поновленого працівника та правами третіх осіб, з урахуванням принципу пропорційності та гарантій захисту вразливих категорій працівників;
- визначити момент виконання рішення, тобто необхідна уніфікація підходів до визначення моменту виконання рішення (видання наказу, ознайомлення, фактичний допуск до роботи) з метою уникнення зловживань.

Виконавче провадження у справах про поновлення на роботі слід організовувати на основі принципів оперативності, повноти та добросовісності, що передбачає: активне використання ІКТ для оперативного доступу до судового рішення та комунікації між суб'єктами виконавчого провадження; обов'язок роботодавця негайно вжити заходів щодо виконання рішення, незалежно від намірів щодо його оскарження; забезпечення ефективної комунікації з працівником щодо виконання судового рішення; створення умов для ефективної реалізації трудових прав, що включає безперешкодний допуск до роботи та запобігання дискримінації.

З огляду на відповідальність за невиконання рішення про поновлення на роботі, доведено, що ст. 236 КЗпП України встановлено компенсаторний, а не превентивний захід. Тому запропоновано посилити механізми контролю за виконанням рішень та передбачити більш дієві санкції за їх невиконання, спрямовані не лише на компенсацію збитків, але й на попередження порушень трудових прав, включаючи кримінальну відповідальність за ст. 382 КК України.

Виконання судових рішень про поновлення на роботі потребує системного підходу, що передбачає узгоджену взаємодію всіх суб'єктів виконавчих

процесуальних правовідносин, включаючи суд, виконавця та роботодавця. Важливим є забезпечення не формального, а фактичного виконання рішення, що гарантує реальне поновлення трудових прав працівника та утвердження принципу правовладдя.

3. На основі здійсненого нами дослідження проблематики виконання судових рішень про виселення боржника та вселення стягувача, з урахуванням практики Європейського Суду з прав людини та національного законодавства, робимо такі висновки.

Виконання рішень про виселення боржника та вселення стягувача є складним правовим явищем, що знаходиться на перетині виконавчого, цивільного, житлового та конституційного права, яке потребує забезпечення справедливого балансу між конституційно гарантованим правом власності та фундаментальним правом людини на житло. Цей баланс має ґрунтуватися на принципах пропорційності, законності та необхідності в демократичному суспільстві, як це визначено Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод та практикою ЄСПЛ. У контексті виконання рішень про виселення / вселення захист прав людини, зокрема права на повагу до приватного і сімейного життя та житла є бути пріоритетними. Будь-яке втручання у ці права, навіть з метою виконання судового рішення, повинні відповідати критеріям законності, легітимності мети та необхідності у демократичному суспільстві. Втрата житла є крайнім заходом, що застосовується лише за наявності вагомих підстав та з дотриманням усіх процесуальних гарантій. Суди повинні враховувати «соціальну» сутність житла, особливо у випадках, коли йдеться про забезпечення соціального захисту найбільш вразливих, найменш соціально захищених категорій громадян. Існуючі колізії між нормами цивільного та житлового законодавства, а також застарілі положення ЖК України створюють перешкоди для ефективного та справедливого виконання рішень про виселення / вселення.

Дотримання процедури належного повідомлення боржника про примусове виселення є обов'язковою умовою законності виконавчих дій. Недотримання цієї вимоги є грубим порушенням прав людини. Судова практика, зокрема правові

позиції Верховного Суду, підкреслюють необхідність наявності належних письмових доказів, що підтверджують факт отримання боржником повідомлення про виселення.

Законодавче обмеження повноважень приватних виконавців у справах про виселення та вселення фізичних осіб є необґрунтованим. Надання приватним виконавцям цих повноважень є доцільним та сприяло би підвищенню ефективності механізму примусового виконання рішень в Україні.

Із виконанням рішення суду про виселення / вселення матеріалізується принцип правовладдя. З аналізу судової практики випливає необхідність досягнення матеріального, а не формального виконання, що передбачає повне звільнення приміщення від боржника та його майна, встановлення безумовної заборони користування, повернення стягувачу можливості безперешкодного розпорядження майном та фіксацію цього факту у спосіб, що не викликає сумнівів.

Нами запропоновано заміну інституту понять обов'язковою відеофіксацією, що є відображенням тенденції до цифровізації виконавчого процесу та спрямована на підвищення рівня доказовості, усунення суб'єктивного фактору та оптимізацію витрат.

Обов'язкова участь працівників поліції та фіксація процесу виконавчих дій є процесуальними гарантіями законності та об'єктивності виконавчого провадження.

Запровадження чіткого алгоритму дій працівників поліції під час примусового виселення / вселення є необхідним для забезпечення пропорційності застосування примусу та захисту прав усіх учасників виконавчого провадження.

Міжвідомча координація (МЮ та МВС) є серед умов ефективного виконання судових рішень. Взаємодія працівників поліції та виконавців є ключовим фактором ефективного виконання рішень про виселення боржника / вселення стягувача. Ця взаємодія має базуватися на принципах функціональної диференціації, координації зусиль, оперативності, законності та пріоритетності публічної безпеки. Інформаційна інтеграція з використанням сучасних цифрових технологій, штучного інтелекту є необхідною умовою оперативного доступу до інформації, скорочення

строків виконання рішень та підвищення ефективності контролю. Забезпечення кібербезпеки та захисту інформації є імперативом в умовах цифровізації виконавчого провадження.

Виконання рішень про виселення / вселення відбувається у контексті конституційних гарантій права на житло (ст. 47 Конституції України) і, з огляду на це, застосування положень Закону України «Про іпотеку» та ЖК України вимагає забезпечення балансу між правом кредитора на задоволення своїх вимог та правом боржника на житло, а тому тимчасові обмеження, запроваджені п. 5-2 Перехідних положень Закону України «Про іпотеку», є спробою досягнення цього балансу в умовах воєнного стану, відображаючи прагнення законодавця до захисту найбільш вразливих категорій громадян. З аналізу практики Верховного Суду випливає важливість врахування принципу пропорційності при застосуванні норм, що регулюють виконання рішень про виселення / вселення. Тлумачення поняття «житлове приміщення, придбане за кредитні кошти», та застосування ст. 109 ЖК України у контексті Закону «Про іпотеку» є прикладом збалансованого підходу, спрямованого на захист прав усіх сторін. Тому мораторій на період воєнного стану є виправданим.

Здійснений нами аналіз ч. 1 ст. 67 Закону України «Про виконавче провадження» виявляє діалектичний зв'язок між добровільним та примусовим виконанням рішення про вселення. Законодавець, встановлюючи обов'язок виконавця перевірити виконання рішення наступного дня після закінчення строку для добровільного виконання (ч. 6 ст. 26 Закону), підкреслює пріоритетність добровільного виконання як найбільш ефективного та найменш конфліктного способу поновлення порушених прав. Водночас, норма ч. 1 ст. 67 Закону імперативно визначає обов'язок примусового виконання у разі невиконання рішення боржником у добровільному порядку, що є гарантією реалізації судового рішення.

Необхідно розширити повноваження приватного виконавця щодо виконавчого провадження у справах про вселення, замість існуючої зараз монополії державного виконавця у цій категорії проваджень. У контексті реформи виконавчого

провадження та запровадження інституту приватних виконавців доцільним є концептуальне переосмислення розподілу повноважень між ними. Розширення компетенції приватних виконавців, зокрема, на виконання рішень про вселення відповідає тенденціям європейської практики, сприяє підвищенню ефективності виконавчого провадження, зменшенню навантаження на державних виконавців та стимулює конкуренцію у сфері виконання судових рішень.

Зміст примусового вселення, визначений у ч. 2 ст. 67 Закону України «Про виконавче провадження», потребує концептуального уточнення, тому нами запропоновано розглядати примусове вселення не лише як забезпечення фізичного доступу стягувача до житла, але й як комплекс заходів, спрямованих на фактичне поновлення його права на проживання. До цього комплексу слід відносити, зокрема, заміну замків, що гарантує безперешкодний доступ стягувача у подальшому. Встановлення законодавчого обов'язку щодо заміни замків та визначення порядку розподілу витрат на це є важливим кроком до забезпечення реального виконання рішення. Процесуальні гарантії належного повідомлення сторін є елементом забезпечення законності виконавчого провадження (норма ч. 3 ст. 67 Закону України «Про виконавче провадження») і необхідною умовою для забезпечення можливості сторін реалізувати свої процесуальні права та запобігання порушенням законності під час виконавчого провадження. Запропоновано забезпечити ефективність виконання рішень про вселення шляхом запровадження судового контролю. Нами розроблено концепцію судового контролю за виконанням рішень про вселення після фактичного вселення стягувача, що включає обов'язок боржника повідомити суд про виконання рішення, право стягувача на оскарження.

ВИСНОВКИ

У нашому дисертаційному дослідженні наведене теоретичне узагальнення та розв'язання актуальної наукової проблеми, яка полягає у комплексному дослідженні сутності та особливостей механізму виконання судових рішень немайнового характеру, що має істотне значення для науки цивільного процесуального права.

Основними науковими результатами роботи є такі.

1. За сутністю поділ судових рішень на рішення немайнового характеру, майнові рішення та рішення зобов'язального характеру не є жорстким чи абсолютним. Цей поділ є умовним й застосовується для зручності здійснення теоретико-правового аналізу, регулювання порядку виконання та визначення правових наслідків виконання (зокрема, примусового) судових актів різних видів. Умовність віднесення рішення суду до тієї чи іншої категорії зумовлена відсутністю законодавчих визначень цих понять та критеріїв, взаємопроникненням правових вимог, залежністю від мети класифікації, складністю, а подекуди і неможливістю розмежування матеріального та нематеріального, а також еволюцією правової доктрини та судової практики. У правозастосовній діяльності слід враховувати цю умовність та підходити до кваліфікації судових рішень диференційовано, з урахуванням їхньої фактичної сутності та правових наслідків, характеру зобов'язання та можливості його виконання з чи без безпосередньої участі боржника, а не лише формальних ознак.

Для віднесення рішення суду до тієї чи іншої категорії (майнових, немайнових, навіть якщо вони мають зобов'язальний характер) слід визначити його правову природу з урахуванням таких основних критеріїв: сутності спірних правовідносин, способу захисту прав, характеру блага, що є об'єктом спору, та безпосереднього впливу рішення на майновий стан сторін: позивача – відповідача, стягувача – боржника, відповідно.

Сутність судових рішень немайнового характеру полягає в тому, що вони спрямовані на поновлення прав та інтересів особи, об'єктом яких, передусім, є

блага, що за своєю онтологічною природою не піддаються прямій економічній оцінці та не мають безпосереднього вартісного вираження. Такі рішення, переважно, стосуються благ, прав, діянь, які тісно пов'язані з особою. Виконання так званого немайнового рішення, як правило, не призводить до прямого збільшення або зменшення майнових активів сторін (за винятком можливих супутніх майнових стягнень, наприклад, відшкодування моральної шкоди, яке є похідним від порушення немайнового права). Законодавство передбачає особливий порядок примусового виконання немайнових рішень.

Судові рішення майнового характеру є актами судової влади стосовно благ, які мають економічну цінність, піддаються грошовій оцінці, мають встановлену або об'єктивно визначену ринкову вартість. Ці рішення безпосередньо впливають на майновий стан сторін, передбачаючи передання майна, стягнення грошових коштів, визнання права власності або інших речових прав, а також інші дії, які мають прямий вартісний вимір. Виконання майнового рішення призводить до прямого збільшення або зменшення майнових активів сторін. Майнові спори характеризуються ціною позову, яка визначається, виходячи із вартості об'єкта спору.

За судовими рішеннями зобов'язального характеру на боржника покладається обов'язок вчинити певні дії на користь стягувача (наприклад, передати майно, демонтувати споруду, поновити на роботі тощо) або утриматися від їх вчинення (наприклад, не чинити перешкод у користуванні майном, у спілкуванні з дитиною тощо). У резолютивній частині судових рішень зобов'язального характеру вказано обов'язок боржника вчинити певні дії або утриматися від їх учинення. Рішення зобов'язального характеру можуть бути як майновими, так і немайновими.

2. Здійснено класифікацію судових рішень немайнового характеру з метою створення цілісного теоретико-практичного підґрунтя для уніфікації, диференціації та оптимізації судової та виконавчої практик у сфері примусового виконання таких категорій судових рішень. Поділ рішень немайнового характеру на види за певними критеріями дає можливість:

- по-перше, концептуалізувати правову природу рішень немайнового характеру, зокрема, систематизувати їхні ознаки, змістовне наповнення для забезпечення доктринальної визначеності та послідовності у тлумаченні й застосуванні відповідних правових норм;

- по-друге, розмежувати й уточнити механізми виконання, тобто, класифікація допомагає виокремити різні типи рішень, залежно від їхньої виконуваності (боржником особисто чи іншими особами), що має безпосередній вплив на вибір способу примусового виконання, межі повноважень виконавця, а також – санкції за невиконання рішення суду;

- по-третє, забезпечити нормативну узгодженість матеріальних та процесуальних норм, бо класифікація є підґрунтям для удосконалення законодавчої моделі системи примусового виконання рішень судів та інших юрисдикційних органів в Україні, оскільки особливості виконання рішень певного виду мають відповідати правовій природі матеріальних правовідносин, із яких вони виникають;

- по-четверте, підвищити ефективність виконавчого провадження. Через виокремлення типологічних груп рішень можна належно планувати діяльність виконавця, мінімізувати ризики неефективного виконання, запровадити спеціалізовані інструменти (до прикладу, превентивні, сурогатне виконання, диференційовані строки примусу, цифро візувати, автоматизувати рутинні процеси виконавчого провадження тощо);

- по-п'яте, гарантувати права та свободи сторін виконавчого провадження – стягувача і боржника, оскільки класифікація сприяє точнішому врахуванню балансу інтересів кожної зі сторін, особливо у випадках, коли рішення стосується особистих прав (сімейні, трудові, житлові тощо);

- по-шосте, сформувати практичні орієнтири, передусім, для суддів та виконавців, бо класифікація є аналітичним інструментом, який допомагає обґрунтовано ухвалювати рішення у ході судочинства, так і під час відкриття виконавчого провадження і його здійснення.

Судові рішення немайнового характеру прокласифіковано нами за такими різними критеріями.

1. За характером юридичного обов'язку, покладеного на боржника (за правовою природою дій) судові рішення немайнового характеру поділяємо на:

а) рішення суду про вчинення дій, якими боржника зобов'язано здійснити конкретні позитивні дії, що не мають майнового характеру (наприклад, передання дитини стягувачеві, виконання будівельних робіт, вибачення тощо):

- одноразова дія (спростування недостовірної інформації, передання дитини стягувачеві);

- сукупність дій (виконання комплексу дій під час поновлення на посаді незаконно звільненого працівника);

- періодичні дії (повторення дій до настання певного результату, події...);

б) рішення суду про утримання від дій, які встановлюють обов'язок боржника не чинити так або інакше (про пасивну поведінку боржника (бездіяльність)) (наприклад, не перешкоджати у побаченні з дитиною, не поширювати недостовірну інформацію, припинити порушення права, не перешкоджати користуванню сервітутом тощо).

2. За бажаним результатом виконавчого провадження (за цільовим спрямуванням) судові рішення немайнового характеру поділяємо на:

а) рішення суду, спрямовані на досягнення уречевленого результату (матеріального) (наприклад, зведення будівлі або здійснення ремонтних, реставраційних тощо робіт, створення або відновлення певного об'єкта, реконструкція, знищення конкретного предмета і т. ін.);

б) рішення суду, спрямовані на досягнення поведінкового або процедурного результату (як приклад – публічне вибачення, спростування недостовірної інформації, вчинення юридично значимої дії (до прикладу, підписання акта, публічне визнання, вибачення, відновлення правового статусу, припинення порушення права, повернення дитини, надання доступу до об'єкта, усунення перешкод тощо).

3. За предметом правовідносин, з яких випливає обов'язок боржника (за галузевою належністю правовідносин) судові рішення немайнового характеру поділяємо на:

а) рішення суду, які ґрунтуються на цивільних правовідносинах (право власності, зобов'язальне право, захист честі, гідності, припинення порушення авторських прав);

б) рішення суду, ухвалені у межах сімейних правовідносин (визначення місця проживання дитини, порядок спілкування з дитиною, відібрання дитини);

в) рішення суду, які впливають із трудових правовідносин (поновлення на роботі, видача трудової книжки);

г) рішення суду, ухвалені за житловими, адміністративними та іншими видами правовідносин (виселення боржника, вселення стягувача, визнання дій посадової особи протиправними).

4. За ступенем зв'язку з особою боржника (за персоналізацією обов'язку) судові рішення немайнового характеру поділяємо на:

а) індивідуалізовані рішення судів, які можуть бути виконані виключно особисто боржником (наприклад, вибачення, усунення перешкод у спілкуванні з дитиною, надання інформації, особиста присутність у визначеному місці, участь у процесі виховання дитини, припинення перешкод у користуванні сервітутом, виселення боржника);

б) рішення судів, які допускають виконання через іншу особу (так зване «сурогатне виконання», «альтернативне виконання») (наприклад, роботи, виконані за договором, знесення будівлі, огорожі, здійснення ремонтних робіт тощо).

5. За функціональним взаємозв'язком із рішеннями майнового характеру (за складністю предмета спору) судові рішення немайнового характеру поділяємо на:

а) автономні рішення немайнового характеру, які не супроводжуються вимогами про передання майна (наприклад, поновлення на роботі);

б) комплексні (змішані) рішення судів, які містять поєднання майнових та немайнових вимог (наприклад, рішення суду про спростування інформації та

відшкодування моральної шкоди; рішення суду про визначення місця проживання дитини та стягнення аліментів; рішення суду про припинення правопорушення та вилучення контрафактних об'єктів інтелектуальної власності, рішення суду про припинення порушення права та вилучення майна (контрафакту) тощо). Такі вимоги мають єдину підставу виникнення, функціональну нероздільність і часто вимагають одночасної реалізації для досягнення поновлення порушеного права.

6. За темпоральним критерієм (за тривалістю виконання обов'язку) судові рішення немайнового характеру поділяємо на:

а) рішення суду щодо виконання короткострокових обов'язків (одноразове вибачення, знищення контрафактної продукції, опублікування спростування недостовірної інформації, демонтаж);

б) рішення суду щодо довготривалого або періодичного виконання обов'язків (періодичний супровід і привезення дитини для зустрічей, забезпечення доступу до об'єкта, невчинення перешкод у користуванні річчю протягом визначеного строку або на постійній основі).

7. За процесуальною формою забезпечення виконання (регулятивний критерій) судові рішення немайнового характеру поділяємо на:

а) виконання рішення суду здійснюється під контролем виконавця (безпосереднє спостереження та документування дій боржника) (наприклад, при побаченнях із дитиною одним із батьків чи інших родичів);

б) виконання рішення суду здійснюється за посередництвом третіх осіб (спеціалізованої організації, стягувача).

3. Незважаючи на міжнародні стандарти, зокрема вимоги практики Європейського Суду з прав людини щодо забезпечення виконання судових рішень як невід'ємної частини права на справедливий суд, конституційну гарантію права на судовий захист та обов'язковість виконання судових рішень, механізм примусового виконання рішень немайнового характеру, який зараз існує в Україні, є неефективним.

Інститут кримінальної відповідальності за невиконання судових рішень, передбачений у ст. 382 КК України, реалізується судами надзвичайно обмежено та фрагментарно. Переважає судова практика виправдувальних вироків через нездатність органів досудового розслідування довести наявність усіх елементів складу злочину, насамперед, прямого умислу. При цьому, Верховним Судом наголошується на необхідності встановлення реальної можливості виконання рішення як обов'язкової передумови кримінальної відповідальності.

Серед проблем, пов'язаних із невиконанням рішень немайнового характеру такі: пасивне невиконання, практична неможливість виконання без участі боржника або за його власний рахунок, а також активне невиконання, включаючи імітацію виконання. Суди під час розгляду справ про невиконання рішень немайнового характеру приділяють значну увагу встановленню не лише факту невиконання, а й наявності у боржника реальної можливості виконати рішення та його умислу на ухилення від виконання. Пріоритетом є забезпечення ефективного, своєчасного та повного виконання судових рішень, а не покарання боржника. Тому недоцільно акцентувати на кримінально-правових санкціях, які мають високий поріг доказування та не гарантують поновлення права особи за рішенням суду.

Передбачені вітчизняним законодавством санкції у формі штрафів не виконують превентивної чи репресивної функції, оскільки їх розмір є незначним.

У контексті підвищення ефективності виконання рішень немайнового характеру заслуговує на увагу досвід зарубіжних країн, зокрема Німеччини, у законодавстві якої передбачені більш дієві механізми примусу, такі як значно вищі, аніж в Україні, суми штрафів та арешт. Запозичення подібних санкцій позитивно вплинуло б на рівень виконання судових рішень такої категорії в Україні.

4. Верховний Суд неодноразово підкреслює необхідність реального, а не формального виконання рішень судів, вказуючи на обов'язок виконавців вживати усі можливі заходи впливу, включаючи примусове вилучення майна або вчинення дій через третіх осіб. Правова фікція неможливості виконання рішення суду без участі боржника підриває ідею правовладдя, дозволяючи боржнику фактично уникати

виконання судового рішення під приводом формальної відсутності технічної можливості. Така практика суперечить позиціям ЄСПЛ. Відсутність у законодавстві чітких критеріїв для розмежування рішень, які можуть бути виконані без участі боржника, і тих, які вимагають його особистої участі, породжує неоднозначну виконавчу та судову практику. Обґрунтовано пропозицію про закріплення у процесуальному законодавстві повноваження суду ухвалювати альтернативні рішення, що дозволяли б змінити спосіб або порядок виконання судового акта в разі його фактичної невиконуваності. Наділення виконавця повноваженням звертати стягнення на грошові кошти або майно боржника у разі його ухилення від виконання зобов'язання передати їх стягувачеві є нагальною необхідністю, оскільки такі дії не є новим способом виконання, а засобом досягнення результату для стягувача, передбаченого рішенням суду.

Запропоновано включення до ЦПК України та ГПК України положення про судову неустойку (астрент) як засіб забезпечення виконання рішень немайнового характеру; надання судові права обирати між попередньою й остаточною формою астренту, залежно від поведінки боржника; визначення підстав припинення астренту (наприклад, об'єктивна неможливість виконання зобов'язання); встановлення можливості стягнення суми астренту на користь стягувача, як безпосередньо заінтересованої особи, а також – урегулювання дискреції суду щодо обсягу та строку застосування астренту, враховуючи обставини справи. Астрент доцільно застосовувати у таких категоріях справ: виконання зобов'язань у натурі; виселення боржника / вселення стягувача; повернення речі (рухомого майна); усунення перешкод у користуванні майном; інші обов'язки боржника, виконання яких залежить виключно від його волі. Доцільно імплементувати механізм стягнення астренту на користь стягувача, як передбачено у законодавстві Франції; можливість вчинення дій замість боржника (за прикладом Молдови, Естонії) під контролем виконавця та за рахунок боржника; передбачити в законодавстві критерії, за яких дії можуть бути виконані без участі боржника, зокрема за участю підрядних організацій тощо.

5. З огляду на аналіз чинного законодавства, судової практики, зокрема, рішень ЄСПЛ, констатуємо, що існує потреба в удосконаленні механізму примусового виконання судових рішень у справах про відібрання дитини. Так, ми пропонуємо замість загального формулювання у ч. 1 ст. 64 Закону України «Про виконавче провадження» «зі залученням представників органів опіки і піклування» законодавцеві визначити необхідність участі у виконавчих діях: дитячого психолога, соціального працівника, педагога, що забезпечить комплексний підхід до виконання рішення про відібрання дитини, враховуючи психологічний та соціальний аспекти.

Пропонуємо на законодавчому рівні закріпити обов'язок державного виконавця залучати експерта-психолога на етапі підготовки до виконання рішення, а також для участі у виконавчих діях, пов'язаних із відібранням дитини, з метою мінімізації психологічної травми дитини та надання їй необхідної підтримки у складній ситуації. Потрібно також встановити, що державний виконавець не може виконувати рішення про відібрання дитини без оцінки психологічного стану дитини, а також перед початком виконавчих дій виконавець повинен скласти індивідуальний план виконання, що враховує: вік та психоемоційний стан дитини; прив'язаність дитини до батьків; умови проживання дитини; думку дитини (з урахуванням її віку та зрілості); план має передбачати методи психологічної підтримки та заходи з мінімізації стресу для дитини.

Уважаємо необхідним запровадити спеціалізовану підготовку (підвищення кваліфікації, стажування, тренінги тощо) для державних виконавців, які займаються виконанням рішень про відібрання дитини.

Слід передбачити на рівні закону процедуру адаптації дитини до нових умов проживання, що включає також і психологічну підтримку як дитини, так і її законних представників.

Закон України «Про виконавче провадження» (ч. 2 ст. 64) та Інструкція використовують термін «за необхідності» / «за потреби» вирішувати питання влаштування дитини до дитячого або лікувального закладу, що є оцінковими поняттями та що, відповідно, може призводити до різночитання на практиці.

Натомість, ми пропонуємо встановити невичерпний перелік підстав для звернення до суду з таким клопотанням, наприклад: безпосередня загроза життю або здоров'ю дитини; відсутність можливості негайної передачі дитини стягувачу; необхідність проведення медичного або психологічного обстеження дитини; тривалість часу, необхідного для фактичного виконання рішення; наявність згоди дитини (з урахуванням її віку та зрілості). Також слід закріпити необхідність надання доказів таких обставин у суді.

Модель, яка існує за чинним законодавством, що передбачає виключне право державного виконавця на звернення до суду з поданням про тимчасове влаштування дитини до дитячого або лікувального закладу (ст. 437 ЦПК України) є надмірно бюрократизованою. Обмеження кола суб'єктів звернення до суду лише державним виконавцем створює потенційні ризики порушення прав дитини. Тому на законодавчому рівні потрібно закріпити право на безпосереднє звернення до суду зі заявою про тимчасове влаштування дитини до дитячого або лікувального закладу за широким колом суб'єктів, які діють в інтересах дитини (батьки (один із батьків), інші родичі, опікуни, піклувальники, представники органів опіки та піклування). Це дозволить забезпечити оперативність та ефективність судового захисту прав дитини.

Ст. 437 ЦПК України встановлює 10-денний строк для розгляду судом питання про тимчасове влаштування дитини. З огляду на потенційну складність психоемоційного стану дитини та можливу необхідність негайного надання медичної допомоги, такий строк є надмірно тривалим. Тому ми пропонуємо законодавцеві скоротити строк розгляду цього питання до мінімуму (не пізніше наступного робочого дня з дня отримання заяви), забезпечивши при цьому обов'язкову участь представників органів опіки та піклування.

З метою забезпечення процесуальної визначеності необхідно закріпити на рівні ЦПК України положення про підсудність справ про тимчасове влаштування дитини. Доцільним є встановлення альтернативної підсудності: суд, який ухвалив рішення про відібрання дитини, або суд за місцем виконання рішення.

Потребують додаткового врегулювання такі питання перебування дитини у дитячому або лікувальному закладі, зокрема:

- встановлення строків перебування дитини у тимчасовому закладі (наприклад, не більше 30 днів із можливістю продовження лише за рішенням суду);
- забезпечення права дитини на спілкування з батьками (або іншими законними представниками), якщо це не суперечить її інтересам;
- забезпечення медичного та психологічного супроводу дитини;
- контроль за умовами перебування дитини у такому закладі (зобов'язати державного виконавця здійснювати моніторинг стану дитини та подавати до суду звіти про результати тимчасового влаштування).

Ми пропонуємо законодавчо закріпити обов'язок державного виконавця документально фіксувати вжиті заходи та їх результати, що сприятиме запобіганню безпідставному оголошенню розшуку та захисту прав боржника.

Необхідно удосконалити механізм взаємодії між державними виконавцями та органами Національної поліції у справах про розшук дитини, передбачивши строки та порядок обміну інформацією, а також використання сучасних цифрових технологій для оперативного встановлення місцезнаходження дитини.

Запровадження медіації між сторонами перед і під час примусового виконання рішення суду про відібрання дитини є доцільним з огляду на зниження рівня конфліктності між батьками, захист психічного здоров'я дитини шляхом створення безпечного середовища для вирішення спору, економію державних ресурсів, оскільки добровільне виконання рішень значно зменшує навантаження на виконавця та суд, виконання міжнародних зобов'язань України, які вимагають застосування альтернативних способів вирішення спорів.

Для удосконалення механізму виконання рішень про встановлення побачення та про усунення перешкод у побаченні з дитиною пропонуємо запровадити проходження процедури медіації за участю сертифікованого сімейного медіатора, а державний виконавець відкладає виконавче провадження на строк до 30 днів для спроби досягнення консенсусу між сторонами.

На законодавчому рівні слід закріпити обов'язковість участі дитячого психолога у виконавчих діях, пов'язаних зі забезпеченням контактів дитини зі стороною.

Позаяк, чинне законодавство не містить алгоритму диференційованого підходу до виконання рішень у справах про встановлення побачення та про усунення перешкод у побаченні з дитиною, ми пропонуємо, аби виконавець розробляв індивідуальний план виконання рішення у кожному випадку з урахуванням віку дитини, її психоемоційного стану, глибини конфлікту між сторонами виконавчого провадження, необхідності поступового відновлення контакту.

Пропонуємо посилити відповідальність (зокрема, збільшити розмір штрафів) за невиконання рішень про встановлення побачення та про усунення перешкод у побаченні з дитиною.

6. На основі проведеного дослідження теоретичних та практичних аспектів примусового виконання рішень про поновлення на роботі, нами зроблено такі висновки.

Право на працю, гарантоване ст. 43 Конституції України, є невід'ємним елементом соціальної правової держави та передбачає не лише можливість вільного вибору праці, але й ефективний захист від незаконного звільнення. Право на поновлення на роботі, що кореспондує ст. 55 Конституції України (право на судовий захист) та ст. 129-1 (обов'язковість судового рішення), є конституційною гарантією поновлення порушеного трудового права та відображає принцип *restitutio in integrum* у сфері трудових відносин.

Негайне виконання є імперативом захисту трудових прав особи. Норми ч. 7 ст. 235 КЗпП України та ст. 430 ЦПК України щодо негайного виконання рішення про поновлення на роботі є втіленням принципу оперативності судового захисту та мають конституційну природу. Воно спрямоване на мінімізацію негативних наслідків незаконного звільнення та забезпечення безперервності трудових правовідносин. Інститут негайного виконання ґрунтується на пріоритеті поновлення порушеного права над принципом стабільності судового рішення, яке не набрало

законної сили, що є виправданим, з огляду на захист фундаментальних трудових прав особи.

Виокремлено основні критерії належного виконання рішення про поновлення на роботі. Фактичне допущення працівника до виконання попередньо виконуваних ним трудових обов'язків є ключовим критерієм належного виконання рішення про поновлення на роботі. Юридична фікція поновлення трудових правовідносин *ex tunc* (з моменту незаконного звільнення) забезпечує безперервність трудового стажу та повне поновлення порушених прав. Формальне видання наказу / розпорядження про поновлення без фактичного допуску до роботи є імітацією виконання судового рішення та порушенням принципу обов'язковості судових рішень.

Для підвищення ефективності виконання рішень про поновлення на роботі нами запропоновано:

- чітко визначати предмет позову, включаючи, за необхідності, вимогу про відновлення штатної одиниці;
- вирішити колізії між правами поновленого працівника та правами третіх осіб, з урахуванням принципу пропорційності та гарантій захисту вразливих категорій працівників;
- визначити момент виконання рішення, тобто необхідна уніфікація підходів до визначення моменту виконання рішення (видання наказу, ознайомлення, фактичний допуск до роботи) з метою уникнення зловживань.

Виконавче провадження у справах про поновлення на роботі слід організовувати на основі принципів оперативності, повноти та добросовісності, що передбачає: активне використання ІКТ для оперативного доступу до судового рішення та комунікації між суб'єктами виконавчого провадження; обов'язок роботодавця негайно вжити заходів щодо виконання рішення, незалежно від намірів щодо його оскарження; забезпечення ефективної комунікації з працівником щодо виконання судового рішення; створення умов для ефективної реалізації трудових прав, що включає безперешкодний допуск до роботи та запобігання дискримінації.

З огляду на відповідальність за невиконання рішення про поновлення на роботі, доведено, що ст. 236 КЗпП України встановлено компенсаторний, а не превентивний захід. Тому запропоновано посилити механізми контролю за виконанням рішень та передбачити більш дієві санкції за їх невиконання, спрямовані не лише на компенсацію збитків, але й на попередження порушень трудових прав, включаючи кримінальну відповідальність за ст. 382 КК України.

Виконання судових рішень про поновлення на роботі потребує системного підходу, що передбачає узгоджену взаємодію всіх суб'єктів виконавчих процесуальних правовідносин, включаючи суд, виконавця та роботодавця. Важливим є забезпечення не формального, а фактичного виконання рішення, що гарантує реальне поновлення трудових прав працівника та утвердження принципу правовладдя.

7. На основі здійсненого нами дослідження проблематики виконання судових рішень про виселення боржника та вселення стягувача, з урахуванням практики Європейського Суду з прав людини та національного законодавства, робимо такі висновки.

Виконання рішень про виселення боржника та вселення стягувача є складним правовим явищем, що знаходиться на перетині виконавчого, цивільного, житлового та конституційного права, яке потребує забезпечення справедливого балансу між конституційно гарантованим правом власності та фундаментальним правом людини на житло. Цей баланс має ґрунтуватися на принципах пропорційності, законності та необхідності в демократичному суспільстві, як це визначено Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод та практикою ЄСПЛ. У контексті виконання рішень про виселення / вселення захист прав людини, зокрема права на повагу до приватного і сімейного життя та житла є бути пріоритетними. Будь-яке втручання у ці права, навіть з метою виконання судового рішення, повинні відповідати критеріям законності, легітимності мети та необхідності у демократичному суспільстві. Втрата житла є крайнім заходом, що застосовується лише за наявності вагомих підстав та з дотриманням усіх процесуальних гарантій. Суди повинні враховувати «соціальну»

сутність житла, особливо у випадках, коли йдеться про забезпечення соціального захисту найбільш вразливих, найменш соціально захищених категорій громадян. Існуючі колізії між нормами цивільного та житлового законодавства, а також застарілі положення ЖК України створюють перешкоди для ефективного та справедливого виконання рішень про виселення / вселення.

Дотримання процедури належного повідомлення боржника про примусове виселення є обов'язковою умовою законності виконавчих дій. Недотримання цієї вимоги є грубим порушенням прав людини. Судова практика, зокрема правові позиції Верховного Суду, підкреслюють необхідність наявності належних письмових доказів, що підтверджують факт отримання боржником повідомлення про виселення.

Законодавче обмеження повноважень приватних виконавців у справах про виселення та вселення фізичних осіб є необґрунтованим. Надання приватним виконавцям цих повноважень є доцільним та сприяло би підвищенню ефективності механізму примусового виконання рішень в Україні.

Із виконанням рішення суду про виселення / вселення матеріалізується принцип правовладдя. З аналізу судової практики випливає необхідність досягнення матеріального, а не формального виконання, що передбачає повне звільнення приміщення від боржника та його майна, встановлення безумовної заборони користування, повернення стягувачу можливості безперешкодного розпорядження майном та фіксацію цього факту у спосіб, що не викликає сумнівів.

Нами запропоновано заміну інституту понять обов'язковою відеофіксацією, що є відображенням тенденції до цифровізації виконавчого процесу та спрямована на підвищення рівня доказовості, усунення суб'єктивного фактору та оптимізацію витрат.

Обов'язкова участь працівників поліції та фіксація процесу виконавчих дій є процесуальними гарантіями законності та об'єктивності виконавчого провадження.

Запровадження чіткого алгоритму дій працівників поліції під час примусового виселення / вселення є необхідним для забезпечення пропорційності застосування примусу та захисту прав усіх учасників виконавчого провадження.

Міжвідомча координація (МІО та МВС) є серед умов ефективного виконання судових рішень. Взаємодія працівників поліції та виконавців є ключовим фактором ефективного виконання рішень про виселення боржника / вселення стягувача. Ця взаємодія має базуватися на принципах функціональної диференціації, координації зусиль, оперативності, законності та пріоритетності публічної безпеки. Інформаційна інтеграція з використанням сучасних цифрових технологій, штучного інтелекту є необхідною умовою оперативного доступу до інформації, скорочення строків виконання рішень та підвищення ефективності контролю. Забезпечення кібербезпеки та захисту інформації є імперативом в умовах цифровізації виконавчого провадження.

Виконання рішень про виселення / вселення відбувається у контексті конституційних гарантій права на житло (ст. 47 Конституції України) і, з огляду на це, застосування положень Закону України «Про іпотеку» та ЖК України вимагає забезпечення балансу між правом кредитора на задоволення своїх вимог та правом боржника на житло, а тому тимчасові обмеження, запроваджені п. 5-2 Перехідних положень Закону України «Про іпотеку», є спробою досягнення цього балансу в умовах воєнного стану, відображаючи прагнення законодавця до захисту найбільш вразливих категорій громадян. З аналізу практики Верховного Суду випливає важливість врахування принципу пропорційності при застосуванні норм, що регулюють виконання рішень про виселення / вселення. Тлумачення поняття «житлове приміщення, придбане за кредитні кошти», та застосування ст. 109 ЖК України у контексті Закону «Про іпотеку» є прикладом збалансованого підходу, спрямованого на захист прав усіх сторін. Тому мораторій на період воєнного стану є виправданим.

Здійснений нами аналіз ч. 1 ст. 67 Закону України «Про виконавче провадження» виявляє діалектичний зв'язок між добровільним та примусовим

виконанням рішення про вселення. Законодавець, встановлюючи обов'язок виконавця перевірити виконання рішення наступного дня після закінчення строку для добровільного виконання (ч. 6 ст. 26 Закону), підкреслює пріоритетність добровільного виконання як найбільш ефективного та найменш конфліктного способу поновлення порушених прав. Водночас, норма ч. 1 ст. 67 Закону імперативно визначає обов'язок примусового виконання у разі невиконання рішення боржником у добровільному порядку, що є гарантією реалізації судового рішення.

Необхідно розширити повноваження приватного виконавця щодо виконавчого провадження у справах про вселення, замість існуючої зараз монополії державного виконавця у цій категорії проваджень. У контексті реформи виконавчого провадження та запровадження інституту приватних виконавців доцільним є концептуальне переосмислення розподілу повноважень між ними. Розширення компетенції приватних виконавців, зокрема, на виконання рішень про вселення відповідає тенденціям європейської практики, сприяє підвищенню ефективності виконавчого провадження, зменшенню навантаження на державних виконавців та стимулює конкуренцію у сфері виконання судових рішень.

Зміст примусового вселення, визначений у ч. 2 ст. 67 Закону України «Про виконавче провадження», потребує концептуального уточнення, тому нами запропоновано розглядати примусове вселення не лише як забезпечення фізичного доступу стягувача до житла, але й як комплекс заходів, спрямованих на фактичне поновлення його права на проживання. До цього комплексу слід відносити, зокрема, заміну замків, що гарантує безперешкодний доступ стягувача у подальшому. Встановлення законодавчого обов'язку щодо заміни замків та визначення порядку розподілу витрат на це є важливим кроком до забезпечення реального виконання рішення. Процесуальні гарантії належного повідомлення сторін є елементом забезпечення законності виконавчого провадження (норма ч. 3 ст. 67 Закону України «Про виконавче провадження») і необхідною умовою для забезпечення можливості сторін реалізувати свої процесуальні права та запобігання порушенням законності під час виконавчого провадження. Запропоновано забезпечити ефективність

виконання рішень про вселення шляхом запровадження судового контролю. Нами розроблено концепцію судового контролю за виконанням рішень про вселення після фактичного вселення стягувача, що включає обов'язок боржника повідомити суд про виконання рішення, право стягувача на оскарження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Августенюк М. В. Особливості виконання рішень суду про відібрання дитини від батьків, позбавлених батьківських прав. Проблеми теорії і практики виконання рішень судів та інших органів : зб. наук. пр. за ред. Ю. В. Білоусова. Хмельницький : ФОП Мельник А. А., 2019. 300 с. С. 210–214.
2. Авторгов А. М. Астрентом по боржниках. 06.04.2021. URL : <https://www.avtorgov.com/%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%BE%D0%BC-%D0%BF%D0%BE-%D0%B1%D0%BE%D1%80%D0%B6%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D1%85/>.
3. Авторгов А. М. Зоряний шлях. Перспективи реформування виконавчого провадження та інститутів примусового виконання. Юридична газета. №4-5 (658-659). 29.01.2019. URL : <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/zoryaniy-shlyah.html>.
4. Авторгов А. М. Особливості розгляду, ухвалення та виконання судових рішень зобов'язального характеру. Цивільний та виконавчий процес : міжгалузеві зв'язки. Особливості розгляду судами певних категорії справ та виконання судових рішень. Монографія / за заг. ред. Фурси С. Я. та ін. Київ : Алерта, 2024. 926 с. С. 199–230.
5. Авторгов А. М. Про запровадження астренту. 01.08.2023. URL : <https://www.avtorgov.com/%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D1%80%D1%96%D0%B9-%D0%B0%D0%B2%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B3%D0%BE%D0%B2-%D0%BF%D1%80%D0%BE-%D0%B7%D0%B0%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D0%B0%D1%81/>.
6. Авторгов А. М. Проблемні питання виконання судових рішень зобов'язального характеру. Судово-юридична газета. 07.02.2020. URL :

<https://sud.ua/ru/news/blog/160592-problemni-pitannya-vikonannya-sudovikh-rishen-zobovyazalnogo-kharakteru>.

7. Авторгов А. М. Як змусити боржника виконати своє зобов'язання. Нарахування астренту може бути припинено у випадку об'єктивної неможливості виконання боржником своїх зобов'язань. Borg.expert. 24.03.2021. URL : <https://borgexpert.com/news/iak-zmusyty-borzhnyka-vykonaty-svoie-zobov-iazannia-ekspert>.

8. Барабаш О. О. Цифровізація виконавчого провадження: нові виклики для України в умовах примусового виконання судових рішень. Право і суспільство. Науковий журнал. 2025. № 1. С. 424–430. URL : http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2025/1_2025/64.pdf. DOI : <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.1.62>.

9. Бичкова С. С. Виконання рішень у справах про позбавлення батьківських прав: психолого-правові проблеми. Проблеми теорії і практики виконання рішень судів та інших органів : зб. наук. пр. за ред. Ю. В. Білоусова. Хмельницький : ФОП Мельник А. А., 2019. 300 с. С. 200–204.

10. Бичкова С. С. Специфіка розгляду цивільних справ з питань виховання дитини та особливості виконання судових рішень у таких справах. Цивільний та виконавчий процес : міжгалузеві зв'язки. Особливості розгляду судами певних категорії справ та виконання судових рішень. Монографія / за заг. ред. Фурси С. Я. та ін. Київ : Алерта, 2024. 926 с. С. 309–343.

11. Бобрик В. І. Взаємозв'язок між правом на житло та правом приватної власності на житло: пошук балансу інтересів. Право і суспільство. Актуальні питання юридичної науки. 2024. № 1. Т. 2 С. 507–514. URL : http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2024/1_2024/part_2/80.pdf.

12. Бобрик В. І. Особливості виконання рішень про виселення (вселення). Цивільний та виконавчий процес : міжгалузеві зв'язки. Особливості розгляду судами певних категорії справ та виконання судових рішень. Монографія / за заг. ред. Фурси С. Я. та ін. Київ : Алерта, 2024. 926 с. С. 645–650.

13. Боднар І. В. Проблеми виконання рішень про встановлення побачень з дитиною: практика Європейського Суду з прав людини. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2022. № 1 (120). С. 22–25. <http://visnyk.law.knu.ua/images/articles/4-120.pdf>.

14. Бондар І. В. Виконання рішення про поновлення на роботі (на матеріалах практики). Проблеми теорії і практики виконання рішень судів та інших органів : збірник наукових праць за результатами Четвертої міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 18–19 жовтня 2013 року). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2014. 314 с. С. 252–257.

15. Бондар І. В. Проблемні аспекти примусового виконання рішення суду про відібрання дитини та передання її на виховання іншим особам (органам). Актуальні проблеми виконавчого процесу України: теорія і практика (IV Міжнародна науково-практична конференція, 6 грудня 2019 року, м. Київ). Збірник наукових статей / За заг. ред. д.ю.н., проф. Фурси С. Я. К.: Видавець Позднішев, 2019. 204 с. С. 117–119.

16. Бондар І. В. Теоретичні основи особистих немайнових правовідносин в цивільністичному процесі : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03 / Бондар Ірина Вадимівна ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2020. 465 с.

17. Бондаренко-Зелінська Н. Л. Особливості взаємодії із сторонами виконавчого провадження при виконанні рішень суду про усунення перешкод у побаченні з дитиною. Проблеми теорії і практики виконання рішень судів та інших органів : зб. наук. пр. за ред. Ю. В. Білоусова. Хмельницький : ФОП Мельник А. А., 2019. 300 с. С. 214–219.

18. Бордюг Т. О. Усиновлення у найкращих інтересах дитини: судовий розгляд справ та виконання рішень (на прикладі України та Швейцарії). Цивільний та виконавчий процес : міжгалузеві зв'язки. Особливості розгляду судами певних категорії справ та виконання судових рішень. Монографія / за заг. ред. Фурси С. Я. та ін. Київ : Алерта, 2024. 926 с. С. 531–557.

19. Бордюг Т. Правовий статус дітей у виконавчому процесі. Актуальні проблеми виконавчого процесу України: теорія і практика (IV Міжнародна науково-практична конференція, 6 грудня 2019 року, м. Київ). Збірник наукових статей / За заг. ред. д.ю.н., проф. Фурси С. Я. К.: Видавець Позднишев, 2019. 204 с. С. 181–184.

20. Бориславська М. В. Особливості виконання рішень суду в сімейних спорах. Проблеми теорії і практики виконання рішень судів та інших органів : зб. наук. пр. за ред. Ю. В. Білоусова. Хмельницький : ФОП Мельник А. А., 2019. 300 с. С. 220–228.

21. Браїловська К. Як виконати рішення суду про поновлення на посаді, якщо роботодавець тривалий час імітує його виконання. Юридична практика. 05.08.2022. URL : <https://pravo.ua/iak-vykonaty-rishennia-sudu-pro-ponovlennia-na-posadi-iakshcho-robotodavets-tryvalyi-chas-imituie-ioho-vykonannia/>.

22. Бутько В. С. До питання сутності вимог немайнового характеру. Наукові перспективи. Серія «Право». 2024. № 7 (49). 1370 с. С. 962–971. URL : <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/13587/13653>. DOI : [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-7\(49\)-962-971](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-7(49)-962-971).

23. Бутько В. С. Заходи підвищення ефективності примусового виконання рішень немайнового характеру. Наукові інновації та передові технології. Серія «Право». 2024. № 8 (36). 1711 с. С. 485–495. URL : <http://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/article/view/13782/13848>. DOI : [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-8\(36\)-485-495](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-8(36)-485-495).

24. Бутько В. С. Особливості вимог немайнового характеру, які підлягають примусовому виконанню. Актуальні проблеми приватного права в умовах євроінтеграційних процесів в Україні: збірник тез доповідей учасників науково-практичного семінару (11 листопада 2022 року) / за заг. ред. М. С. Долинської, І. В. Красницького, Ю. М. Юркевича. Львів: ЛьвДУВС, 2022. 201 с. С. 13–15. URL : <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/5085/1/%d0%97%d0%b1%d1%96%d1%80%d0%bd%d0%b8%d0%ba%20%d0%a6%d0%9f%d0%94%20%d1%96%20%d0%93%d0%9f%d0%94.2022.pdf>.

25. Будько В. С. Особливості порядку виконання рішень, за якими боржник зобов'язаний вчинити певні дії або утриматися від їх вчинення. Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні : матеріали VII Всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Львів, 08 грудня 2023 р.) / за заг. ред. І. В. Красницького. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. 636 с. С. 388–391. URL : <https://www.lvduvs.edu.ua/uk/library/materialy-naukovykh-konferentsii.html?fbclid=IwAR06xepj7t5odljVH5pHoE3glhMZC5Jj2woNvLsJlkr-nngltKVJlPgUtHkg>.

26. Будько В. С. Особливості примусового виконання рішень немайнового характеру. Успіхи і досягнення у науці. Серія «Право». 2024. № 5 (5). 843 с. С. 48–57. URL : <http://perspectives.pp.ua/index.php/sas/article/view/13355/13418>. DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-5\(5\)-48-57](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-5(5)-48-57).

27. Будько В. С. Примусове виконання судових рішень про виселення, вселення у період пандемії коронавірусу. Актуальні проблеми приватного права в умовах євроінтеграційних процесів в Україні: збірник тез доповідей учасників науково-практичного семінару (13 листопада 2020 року) / за заг. ред. М. С. Долинської, І. В. Красницького, Ю. М. Юркевича. Львів: ЛьвДУВС, 2020. С. 16–18. URL : https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3306/1/13_11_2020.pdf.

28. Будько В. С. Сутність вимог немайнового характеру. Актуальні проблеми приватного права в умовах євроінтеграційних процесів в Україні: збірник тез доповідей учасників науково-практичного семінару (10 листопада 2023 року) / за заг. ред. І. В. Красницького, Х. В. Майкут. Львів: ЛьвДУВС, 2023. 190 с. С. 12–15. URL : <https://www.lvduvs.edu.ua/uk/library/materialy-naukovykh-konferentsii.html?fbclid=IwAR06xepj7t5odljVH5pHoE3glhMZC5Jj2woNvLsJlkr-nngltKVJlPgUtHkg>.

29. Верба О. Б. Ефективність механізму виконавчого провадження – гарантія національної безпеки України. Посилення спроможностей СБ України та взаємодія зі складовими сектору безпеки і оборони (27 вересня 2024 року) : зб. матер.

міжвідомч. наук.-практ. конф. : у 2-х ч. Ч. 1. Київ : НА СБ України. 2024. 279 с. С. 33–36.

30. Верба О. Б. Колізійне регулювання правовідносин між подружжям і дітьми та іншими родичами. Сімейне право України: підручник / за ред. А. О. Дутко. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2018. 480 с. URL : <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/2605/1/simeine%20pr.pdf>.

31. Верба О. Б. Штучний інтелект і забезпечення прав учасників виконавчого провадження: етичні та правові аспекти. Штучний інтелект у правовій практиці: межі та можливості: збірник тез круглого столу (14 березня 2025 р.). / упор. О. О. Барабаш. Львів : ЛьвДУВС, 2025. 238 с. С. 49–51.

32. Верба О. Б. Вирішення судом питань про розшук боржника або дитини як реалізація функції попереднього захисту на стадії виконавчого провадження. Юриспруденція: теорія і практика. 2009. № 12 (62). С. 21–28.

33. Верба О. Б. Повноваження суду щодо захисту прав дитини на стадії виконавчого провадження. Права людини у філософському, політологічному, соціологічному та правовому вимірах. Тези Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2008. 277 с. С. 91–94.

34. Верба-Сидор О. Б. Правосуб'єктність суду у виконавчому провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Верба-Сидор Ольга Богданівна ; Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2012. 244 с.

35. Верба-Сидор О. Б. Правосуб'єктність суду у виконавчому провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Верба-Сидор Ольга Богданівна ; Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2013. 20 с. URL : <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/7145/1/%d0%92%d0%b5%d1%80%d0%b1%d0%b0.pdf>.

36. Верба-Сидор О. Б. Компетенція суду щодо допуску рішень у цивільних справах до негайного виконання. Проблеми теорії і практики виконання рішень судів та інших органів : збірник наукових праць за результатами Третьої міжнародної

науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 14–15 червня 2012 року). Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2012. 368 с. С. 193–198.

37. Виконавче провадження : навч.-практ. посіб. / В. В. Комаров, В. В. Баранкова, В. А. Бігун та ін. ; за заг. ред. В. В. Комарова. Харків : Право, 2014. 704 с.

38. Виконавче провадження : підручник / за ред. Н. Ю. Голубевої. Одеса : Фенікс, 2020. 460 с.

39. Виконавче провадження : теорія та практика : монографія / [Р. Ф. Ханова, С. О. Кравцов, І. О. Азарова та ін.] ; за заг. ред. Р. Ф. Ханової, С. О. Кравцова. Харків : Право, 2021. 672 с.

40. Виконавчий процес : теорія і практика. Концепції вчених з удосконалення законодавства про виконавче провадження. Монографія. / за заг. ред. докторки юридичних наук, професорки, заслуженої юристки України Фурси С. Я. Київ : Алерта, 2023. 448 с.

41. Виконання рішення українського суду про встановлення порядку та способу спілкування (контакт, доступ) з дитиною одного з батьків (інших законних представників) за кордоном. Міністерство юстиції України. 25.02.2025. URL : https://minjust.gov.ua/news/ministry/vikonannya-rishennya-ukrainskogo-sudu-pro-vstanovlennya-poryadku-ta-sposobu-spilkuvannya-kontakt-dostup-z-ditinoyu-odnogo-z-batkiv-inshih-zakonnih-predstavnikov-za-kordonom?fbclid=IwY2xjawIwGGRleHRuA2FlbQIxMAABHDXDcyO00SBLuNiX_YmO_EEQN7aIvjEYOUmuK1rzGRzwPENyDm9E4ab_Zrw_aem_HqDGQbxMawRLMEOTw_oETw.

42. Вирок Берегівського районного суду Закарпатської області від 27.05.2015 р. у справі № 297/518/15-к. URL : https://protocol.ua/ua/vipravduvalniy_virok_vidsutnist_u_borgnika_moglivostey_dlya_vikonannya_nemaynovogo_rishennya_sudu_viklyuchae_kriminalnu_vidpovidalnist_za_st_38_2_kk_ukraini/.

43. Вирок Голосіївського районного суду м. Києва від 05.04.2021 р. у справі № 752/13360/19. URL : [https://protocol.ua/ua/virok_zh_nevikonannya_rishennya_sudu_abo_yak_otrimati_sudimist_zh_uhilennya_vid_znesennya_samovilnogo_budivnitstva_\(golosiivskiy_rayonniy_sud_m_kieva_u_spravi_752_13360_19_vid_05_04_2021\)/](https://protocol.ua/ua/virok_zh_nevikonannya_rishennya_sudu_abo_yak_otrimati_sudimist_zh_uhilennya_vid_znesennya_samovilnogo_budivnitstva_(golosiivskiy_rayonniy_sud_m_kieva_u_spravi_752_13360_19_vid_05_04_2021)/).

44. Вирок Орджонікідзевського районного суду міста Харкова від 04.10.2018 р. у справі № 644/4979/17, провадження № 1-кп/644/156/18. URL : [https://protocol.ua/ua/sud_viznav_vinnim_u_vchinenni_zlochynu_peredbachenogo_ch_1_st_382_kk_ukraini_osobu_yaka_umisno_ne_vikonala_rishennya_sudu_u_tsivilniy_sprava_ta_priznachiv_pokarannya_u_vidi_pozbavlennya_voli_\(ordgonikidzevskiy_rayonniy_sud_644_4979_17_04_10_18\)/](https://protocol.ua/ua/sud_viznav_vinnim_u_vchinenni_zlochynu_peredbachenogo_ch_1_st_382_kk_ukraini_osobu_yaka_umisno_ne_vikonala_rishennya_sudu_u_tsivilniy_sprava_ta_priznachiv_pokarannya_u_vidi_pozbavlennya_voli_(ordgonikidzevskiy_rayonniy_sud_644_4979_17_04_10_18)/).

45. Волкова Н. В. Захист сімейних прав та інтересів дитини у цивільному судочинстві : дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.03 / Волкова Наталія Василівна. Одеса, 2022. 444 с. URL : <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4fcfe324-d93f-4a7f-9659-af4abe691b19/content>.

46. Волкова Н. В. Процесуальні особливості розгляду справ про позбавлення батьківських прав та порядок виконання рішень у цих справах. Цивільний та виконавчий процес : міжгалузеві зв'язки. Особливості розгляду судами певних категорії справ та виконання судових рішень. Монографія / за заг. ред. Фурси С. Я. та ін. Київ : Алерта, 2024. 926 с. С. 496–530.

47. Гретченко Л. Найкращі інтереси дитини: актуальні питання судової практики. 10.06.2020. (за матеріалом Методичних рекомендацій «Найкращі інтереси дитини у цивільному провадженні», підготовлених Комітетом з сімейного права НААУ, 2020 р.). URL : <https://www.hsa.org.ua/blog/najkrashhi-interesy-dytyny-aktualni-pytannya-sudovoyi-praktyky>.

48. Декларація прав дитини : ООН; Декларація, Міжнародний документ від 20.11.1959 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384#Text.

49. Діденко Л. В. Особливості розгляду та виконання рішень щодо визначення місця проживання дитини та встановлення порядку побачення з

дитиною. Цивільний та виконавчий процес : міжгалузеві зв'язки. Особливості розгляду судами певних категорії справ та виконання судових рішень. Монографія / за заг. ред. Фурси С. Я. та ін. Київ : Алерта, 2024. 926 с. С. 344–377.

50. Дума О. О. Деякі актуальні проблеми виконання судового рішення про поновлення працівника на роботі. Напрями розвитку науки трудового права та права соціального забезпечення. 2017. С. 173–175. URL : https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/03_11_2017/pdf/49.pdf.

51. Дутко А. О. Відповідальне батьківство: правовий аспект. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. 2024. № 1. С. 136–142. URL : <http://journals.lvduvs.lviv.ua/index.php/law/article/view/850/830>.

52. Дутко А. О. Право на відкладене батьківство / материнство: деякі питання правового регулювання. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право. Випуск 81: частина 1. С. 191–195. URL : <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/300651/292865>.

53. Дутко А. О., Шукалович Б. В. Застосування інформаційних технологій в цивільному процесі України. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 7. С. 118–120. URL: http://www.lsej.org.ua/7_2022/24.pdf.

54. Європейська конвенція про визнання та виконання рішень стосовно опіки над дітьми та про поновлення опіки над дітьми : Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ від 20.05.1980 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_327#Text.

55. Європейська конвенція про здійснення прав дітей : Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ від 25.01.1996 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_135#Text.

56. Житловий Кодекс України : Кодекс України; Закон, Кодекс від 30.06.1983 р. № 5464-X. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5464-10#Text>.

57. Забзалюк Д. Є. Банк як суб'єкт виконавчого провадження. Наука і техніка сьогодні. Серія «Право». 2023. № 11 (25). С. 43–55. URL :

<http://perspectives.pp.ua/index.php/nts/article/view/6552/6586>. DOI :
[https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-11\(25\)-43-55](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-11(25)-43-55).

58. Забзалюк Д. Є. Виконання судового рішення як окрема форма реалізації акта юрисдикційного органу. Наукові перспективи. Серія «Право». 2023. № 7 (37). С. 442–452. URL : <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/5675/5707>. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-7\(37\)-442-452](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-7(37)-442-452).

59. Забзалюк Д. Є. Заходи примусового виконання рішень у зарубіжних країнах. Наука і техніка сьогодні. Серія «Право». 2023. № 10 (24). С. 51–60. URL : <http://perspectives.pp.ua/index.php/nts/article/view/5994/6027>. DOI : [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-10\(24\)-51-60](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-10(24)-51-60).

60. Загальна декларація прав людини : ООН; Декларація, Міжнародний документ від 10.12.1948 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.

61. Загальний коментар № 14 (2013) щодо права дитини на приділення першочергової уваги найкращим інтересам дитини (пункт 1 статті 3). URL : <https://www.refworld.org/sites/default/files/attachments/64e4da0e4.pdf>.

62. Ієвіня О. В. Деякі аспекти виконання рішень про відібрання дитини без позбавлення батьківських прав. Проблеми теорії і практики виконання рішень судів та інших органів : збірник наукових праць за результатами Другої науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 4 березня 2011 року). Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2011. 348 с. С. 275–279.

63. Інструкція з організації примусового виконання рішень, затверджена Наказом Міністерства юстиції України від 02.04.2012 р. № 512/5. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0489-12#Text>.

64. Кальова А. Практика виселення особи з житла: позиції ЄСПЛ та Верховного Суду. Судово-юридична газета. 06.06.2020. URL : <https://sud.ua/ru/news/publication/170637-praktika-viselennya-osobi-z-zhitla-pozitsiyi-yespl-ta-verkhovnogo-sudu-9408e7>.

65. Касянюк Р. М. Виконання рішень зобв'язального характеру. Проблеми теорії і практики виконання рішень судів та інших органів : збірник наукових праць

за результатами Третьої міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 14–15 червня 2012 року). Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2012. 368 с. С. 237–241.

66. Касянюк Р. М. Теоретичні засади та практика виконання рішень немайнового характеру. Проблеми теорії і практики виконання рішень судів та інших органів : збірник наукових праць за результатами Другої науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 4 березня 2011 року). Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2011. 348 с. С. 268–275.

67. Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей прийняті Комітетом міністрів Ради Європи 17.11.2010 р. і пояснювальна записка. URL : <https://rm.coe.int/16804c2188>.

68. Кібератака на державні реєстри України (2024). URL : [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D1%96%D0%B1%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B0%D0%BA%D0%B0_%D0%BD%D0%B0_%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D1%96_%D1%80%D0%B5%D1%94%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B8_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8_\(2024\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D1%96%D0%B1%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B0%D0%BA%D0%B0_%D0%BD%D0%B0_%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D1%96_%D1%80%D0%B5%D1%94%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B8_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8_(2024)).

69. Ковалів М. В. Умови правомірного виконання судового рішення приватним виконавцем за боржника. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. 2024. № 41. С. 501–506. URL : <https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/view/1367/1217>. DOI : <https://doi.org/10.5281/zenodo.13846778>.

70. Ковалів М. В., Боровікова В. С. Суб'єкти відповідальності у виконавчому провадженні. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. 2024. Вип. 2. С. 22–29.

71. Ковалів М. В., Сидор М. Я. Концептуальні засади імплементації штучного інтелекту в судочинство та виконавче провадження. Академічні візії. 2024. Випуск 38. С. 1–8.

72. Ковалів М. В., Сидор М. Я. Цифрова трансформація виконавчого провадження: виклики правового регулювання і перспективи застосування штучного інтелекту. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія юридична. 2024. № 43. С. 333–340.

73. Кодекс законів про працю України : Кодекс від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>.

74. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Кодекс України; Закон, Кодекс від 07.12.1984 р. № 8073-X. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.

75. Конвенція про захист дітей та співробітництво в галузі міждержавного усиновлення : ООН; Конвенція, Міжнародний документ від 29.05.1993 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_365#Text.

76. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ від 04.11.1950 р., ратифікована Законом України № 475/97-ВР від 17.07.1997 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

77. Конвенція про контакт з дітьми (ETS N 192) : Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ від 15.05.2003 р. № ETSN192. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_659#Text.

78. Конвенція про права дитини : ООН; Конвенція, Міжнародний документ від 20.11.1989 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.

79. Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей : Гаазька конференція з МПП; Конвенція, Міжнародний документ від 25.10.1980 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_188#Text.

80. Конвенція про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей : Гаазька конференція з МПП; Конвенція, Міжнародний документ від 19.10.1996 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973_002#Text.

81. Кондрат'єва Л. А. Особливості судового розгляду цивільних справ про відібрання дитини без позбавлення батьківських прав та позбавлення батьківських прав і примусове виконання рішень по даних справах. Цивільний та виконавчий процес : міжгалузеві зв'язки. Особливості розгляду судами певних категорії справ та виконання судових рішень. Монографія / за заг. ред. Фурси С. Я. та ін. Київ : Алерта, 2024. 926 с. С. 460–495.

82. Конституція України : Верховна Рада України; Конституція України, Конституція, Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

83. Кошман А., Попов К., Михалюк О. Аналітичний звіт про стан виконання судових рішень зобов'язального характеру проти держави. Право-Justice. Квітень 2023. URL : <https://www.pravojustice.eu/storage/app/uploads/public/649/411/698/6494116987067711322061.pdf>.

84. Красицька Л. В. Особливості виконання судових рішень про відібрання дитини. Проблеми теорії і практики виконання рішень судів та інших органів : збірник наукових праць за результатами Третьої міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 14–15 червня 2012 року). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2012. 368 с. С. 241–247.

85. Кримінальний кодекс України : Кодекс від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

86. Лист Мінекономіки від 26.05.2021 р. № 4712-03/29293-01 [Щодо законодавства про працю]. URL : <https://document.vobu.ua/doc/18870>.

87. Маккан та інші проти Сполученого Королівства. URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B0%D0%BA%D0%BA%D0%B0%D0%BD_%D1%82%D0%B0_%D1%96%D0%BD%D1%88%D1%96_%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B8_%D0%A1%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%83%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D0%9A%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BB%D1%96%D0%B2%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B0.

88. Медіація у справах про повернення дитини: ефективний інструмент позасудового врегулювання. Міністерство юстиції України. Новини. 29.03.2025. URL : https://minjust.gov.ua/news/ministry/mediatsiya-u-spravah-pro-povernennya-ditini-efektivniy-instrument-pozasudovogo-vregulyuvannya?fbclid=IwY2xjawJVTvZleHRuA2FlbQIxMAABHWjwnP-DQMsbwKoOL-kjxOvuHrE4eVuHj1tNxtL9IwnAHCFzHMA-olbLkw_aem_VxFrCFDbTKH5Di4O-Fe_dQ.

89. Мезенцова Н. Примусово забирають дитину з родини: коли це законно? Адвокація. Українська Гельсінська спілка з прав людини. 10.05.2024. URL : <https://www.helsinki.org.ua/informatsiya/>.

90. Мелех Л. В. Законна сила ухвал суду у цивільному та господарському процесі України, як умова виконання судового акта. Актуальні питання у сучасній науці. Серія «Право». 2023. № 8 (14). С. 502–516. URL : <http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/5820/5853>. DOI : [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-8\(14\)-502-515](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-8(14)-502-515).

91. Мелех Л. В. Правосуб'єктність учасників цивільних та господарських правовідносин на стадії виконавчого провадження. Наукові перспективи. Серія «Право». 2023. Випуск № 7 (37). С. 467–481. URL : <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/5677/5709>. DOI : [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-7\(37\)-467-480](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-7(37)-467-480).

92. Мелех Л. В. Юридична природа правовідносин на стадії виконавчого провадження у цивільному та господарському процесі України. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 7. С. 134–137. URL : http://lsey.org.ua/7_2023/29.pdf. DOI : <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-7/29>.

93. Мелех Л. В., Сидор М. Я. Етико-правові детермінанти запровадження штучного інтелекту у сферу виконавчого провадження: між технологічною ефективністю та правовладдям. Академічні візії. 2025. № 39. С. 1–9.

94. Мелех. Л. В., Мелех Б. В. Мирова угода у виконавчому провадженні: теоретичні та практичні аспекти. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. 2024. № 43. С. 341–348.

95. Мельник Я. Я. Особливості доказування у цивільному процесі негативних заходів впливу та створення загроз порушення трудових прав працівника роботодавцем. Цивільний та виконавчий процес : міжгалузеві зв'язки. Особливості розгляду судами певних категорії справ та виконання судових рішень. Монографія / за заг. ред. Фурси С. Я. та ін. Київ : Алерта, 2024. 926 с. С. 263–284. С. 263.

96. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права : ООН; Пакт, Міжнародний документ від 16.12.1966 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text.

97. Місяць А. П. Особливості виконання рішень судів та інших органів стосовно трудових спорів. Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. Спеціальний випуск № 3 : збірник наукових статей за матеріалами науково-практичної конференції «Проблеми теорії і практики виконання рішень судів та інших органів» (Хмельницький, 13 липня 200 року). Хмельницький : Хмельницький інститут регіонального управління та права, 2000. 70 с. С. 40–44.

98. Непочатих В. О. Процесуальні особливості виконання рішень суду по справах, що виникають з трудових спорів. Проблеми теорії і практики виконання рішень судів та інших органів : збірник наукових праць за результатами Третьої міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 14–15 червня 2012 року). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2012. 368 с. С. 230–236.

99. Парфьонов Г. В. Складнощі виконання рішень немайнового характеру. Вісник Асоціації приватних виконавців України / гол. редкол. О. Верба. Київ: АПВУ, 2024. № 2 (3). 136 с. С. 106–107.

100. Податковий кодекс України : Кодекс України; Закон, Кодекс від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.

101. Порядок взаємодії Міністерства внутрішніх справ України, Національної поліції України та органів і осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів : МВС України, Мін'юст України; Наказ, Порядок від 30.01.2018 р. № 64/261/5. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0140-18#Text>.

102. Порядок примусового виконання рішень про відібрання дитини : Мін'юст України; Роз'яснення від 08.07.2013 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0011323-13#Text>.

103. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 04.07.2018 р. у справі № 712/10623/17 (провадження № 14-244цс18). URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/75266002>.

104. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 16.11.2022 р. у справі № 910/7310/20, провадження № 12-23гс22. URL : https://verdictum.ligazakon.net/document/108086904?utm_source=jurliga.ligazakon.ua&utm_medium=news&utm_content=jl03.

105. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 17.10.2018 р. у справі № 402/428/16-ц (провадження № 14-327цс18). URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77361954>.

106. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 25.08.2020 р. у справі № 910/13737/19. URL : https://verdictum.ligazakon.net/document/91314538?utm_source=jurliga.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=jl01.

107. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 25.08.2020 р. у справі № 910/13737/19. URL : https://verdictum.ligazakon.net/document/91314538?utm_source=jurliga.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=jl01.

108. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 26.02.2019 р. у справі № 907/9/17. URL : <https://verdictum.ligazakon.net/document/80522389>.

109. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 29.05.2019 р. у справі № 357/17852/15-ц (провадження № 14-199цс19). URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82636307>.

110. Постанова Великої Палати Верховного Суду України від 14.11.2018 р. у справі № 183/1617/16, провадження № 14-208 цс 18. URL : <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/81574015>.

111. Постанова Верховного Суду від 03.10.2018 р. у справі № 562/500/17 (провадження № 61-36302св18). URL : <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=77009136&red=100003e53dc5f557e3450fca2a9f2c32626d4c&d=5>.

112. Постанова Верховного Суду від 05.04.2023 р. у справі № 210/529/19 (провадження № 61-10424св22). URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110208050>.

113. Постанова Верховного Суду від 25.09.2020 р. у справі № 924/315/17. URL : https://verdictum.ligazakon.net/document/91786495?ca_q=%D0%A3%D0%BB%D1%8C%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%81%D0%B5%D1%80%D0%B2%D1%96%D1%81.

114. Постанова Верховного Суду від 26.02.2020 р. у справі № 702/725/17 (провадження № 61-12857св18). URL : https://protocol.ua/ua/postanova_ktss_vp_vid_26_02_2020_roku_u_spravi_702_725_17/.

115. Постанова Верховного Суду від 29.06.2022 р. у справі № 201/9754/17, провадження № 61-11497св21. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105110284>.

116. Постанова Верховного Суду від 30.06.2021 р. у справі № 201/12569/16, провадження № 61-2627св21. URL : <https://verdictum.ligazakon.net/document/98170467>.

117. Постанова Верховного Суду колегією суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду від 13.07.2021р. у справі № 664/2551/18, провадження № 51-678 км 21. URL : https://protocol.ua/ua/nevikonannya_sudovogo_akta_tse_bezdiyalnist_osobi_yaka_zobov_

yazana_i_mae_realnu_moglivist_vikonati_sudoviy_akt_(vs_kks_u_spravi_664_2551_18_vid_13_07_2021)/.

118. Постанова Верховного Суду колегією суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду від 14.05.2019 р. у справі №319/841/16-к, провадження №51-819км18. URL : [https://protocol.ua/ua/vs_kks_zlochin_peredbacheny_ch_1_st_382_kk_ukraini_e_trivayu_chim_zlochinom_oskilki_osoba_buduchi_zobov_yazanoyu_rishennyam_sudu_shcho_nabrало_zakonnoi_sili_vchiniti_pevni_dii_umisno_utrimuetsya_vid_ih_uchinennya_\(vs_kks_319_841_16_k_14_05_19\)/](https://protocol.ua/ua/vs_kks_zlochin_peredbacheny_ch_1_st_382_kk_ukraini_e_trivayu_chim_zlochinom_oskilki_osoba_buduchi_zobov_yazanoyu_rishennyam_sudu_shcho_nabrало_zakonnoi_sili_vchiniti_pevni_dii_umisno_utrimuetsya_vid_ih_uchinennya_(vs_kks_319_841_16_k_14_05_19)/).

119. Постанова Верховного Суду колегією суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду від 28.06.2023 р. у справі № 210/4031/17, провадження № 51-2818 км 22. URL : [https://protocol.ua/ua/nevikonannya_sudovogo_rishennya_tse_bezdiyalnist_shcho_polygae_v_nezastosuvanni_zahodiv_neobhidnih_dlya_yogo_vikonannya_za_umovi_yakshcho_sub_ekt_buv_zobov_yazaniy_i_mav_realnu_moglivist_yogo_vikonati_\(vs_kks_210_4031_17_vid_28_06_2023_r_\)/](https://protocol.ua/ua/nevikonannya_sudovogo_rishennya_tse_bezdiyalnist_shcho_polygae_v_nezastosuvanni_zahodiv_neobhidnih_dlya_yogo_vikonannya_za_umovi_yakshcho_sub_ekt_buv_zobov_yazaniy_i_mav_realnu_moglivist_yogo_vikonati_(vs_kks_210_4031_17_vid_28_06_2023_r_)/).

120. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 22.06.2022 р. у справі № 607/2547/20, провадження № 61-19363св21. URL : <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=104942320&red=100003c6c021325e2a7327ad2154a864470bf2&d=5>.

121. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 18.03.2019 р. у справі № 215/4452/16-ц (провадження № 61-1145св19). URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80521632>.

122. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 03.05.2018 р. у справі № 214/1048/15-ц (провадження № 61-8218св18). URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73896655>.

123. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 24.04.2019 р. у справі № 300/908/17 (провадження № 61-44369св18). URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81394213>.

124. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 12.06.2023 р. у справі № 461/2084/20 (провадження № 61-3547св23). URL : https://protocol.ua/ua/postanova_ktss_vp_vid_12_06_2023_roku_u_spravi_461_2084_20_1/.

125. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 15.09.2023 р. у справі № 551/920/22, провадження № 61-5125св23. URL : <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=113527364&red=1000039bb2f53e4e1cbf6a5aaaaa7fdae755b7&d=5>.

126. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 04.03.2020 р. у справі № 750/11948/17, провадження № К/9901/48968/18. URL : <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/88027511>.

127. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 04.12.2019 р. у справі № 552/3995/17, провадження № К/9901/21385/18. URL : <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=86103042&red=1000035142d7d82905c80978ce21c9106f91a6&d=5>.

128. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 24.01.2023 р. у справі № 360/3668/18 (провадження № К/9901/12907/19). URL : https://verdictum.ligazakon.net/document/108594040?utm_source=jurliga.ligazakon.ua&utm_medium=news&utm_content=jl03.

129. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 05.10.2023 р. у справі № 340/693/22 (адміністративне провадження № К/990/10291/23). URL :

<http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=113994864&red=10000366a807efbb8954b78534d20ef5a919b6&d=5>.

130. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 21.12.2020 р. у справі № 905/98/20. URL : <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=93701373&red=1000038456f1b389900a75dd07d199d8041ee1&d=5>.

131. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 17.04.2018 р. у справі № 916/1392/13. URL : https://protocol.ua/ua/postanova_kgs_vp_vid_17_04_2018_roku_u_spravi_916_1392_13/.

132. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 30.08.2018 р. у справі № 916/4106/14. URL : <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/76156163>.

133. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 16.12.2020 р. у справі № 442/2633/19, провадження № 61-2402св20. URL : <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=93879587&red=100003f7f01b2181fe0032c6fc8ad704749e52&d=5>.

134. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 28.12.2020 р. у справі № 487/2001/19-ц (провадження № 61-12667св20). URL : <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/93879757>.

135. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 03.05.2022 р. у справі № 308/12188/18 (провадження № 61-19974 св 21). URL : https://verdictum.ligazakon.net/document/104178341?utm_source=jurliga.ligazakon.ua&utm_medium=news&utm_content=jl03.

136. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 07.04.2021 р. у справі № 759/2328/16-ц, провадження № 61-22847св19. URL :

<http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=96207874&red=10000394a1a7f57963cba5c7b85d6677115aee&d=5>.

137. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 06.06.2019 р. у справі № 495/2106/17 (провадження № 61-592 св 19). URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82264465>.

138. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 16.09.2020 р. у справі № 709/1465/19. URL : <https://verdictum.ligazakon.net/document/91680645>.

139. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 17.06.2020 р. у справі № 521/1892/18. URL : <https://verdictum.ligazakon.net/document/90111466>.

140. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 03.11.2021 р. у справі № 643/18408/18, провадження № 61-1328св21. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100918818>.

141. Постанова Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 12.04.2021 р. у справі № 638/12278/15-ц, провадження № 61-14491св20. URL :

[https://protocol.ua/ua/did_mae_pravo_na_osobiste_spilkuvannya_z_ditinoyu_ta_brati_uchast_u_ii_vihovanni_a_toy_iz_batkiv_z_kim_progivae_ditina_ne_mae_pereshkodgati_yom_u_\(op_ktss_vs_u_spravi_638_12278_15_ts_vid_12_04_2021\)/](https://protocol.ua/ua/did_mae_pravo_na_osobiste_spilkuvannya_z_ditinoyu_ta_brati_uchast_u_ii_vihovanni_a_toy_iz_batkiv_z_kim_progivae_ditina_ne_mae_pereshkodgati_yom_u_(op_ktss_vs_u_spravi_638_12278_15_ts_vid_12_04_2021)/)

142. Постанова об'єднаної палати Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 02.12.2020 р. у справі № 905/105/20. URL : <https://verdictum.ligazakon.net/document/93296139>.

143. Притика Ю. Д. Виконавче провадження в зарубіжних країнах. Наукові перспективи. 2023. № 7 (37) С. 535–547. URL : <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/5682/5714/>. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-7\(37\)-535-547](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-7(37)-535-547).

144. Притика Ю. Д. До питання відповідальності приватного виконавця. Наука і техніка сьогодні. Серія «Право». 2023. № 11 (25). С. 177–192. URL :

<http://perspectives.pp.ua/index.php/nts/article/view/6564/6598>. DOI :
[https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-11\(25\)-177-192](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-11(25)-177-192).

145. Притика Ю. Д. Медіація у виконавчому провадженні з огляду на закордонний досвід. Актуальні питання у сучасній науці. Серія «Право». 2023. № 8 (14). С. 607–617. URL : <http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/5828/5861>. DOI : [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-8\(14\)-607-617](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-8(14)-607-617).

146. Про виконавче провадження : Закон України від 02.06.2016 р. № 1404-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#n617>.

147. Про виконавче провадження : Закон України від 21.04.1999 р. № 606-XIV. (Закон втратив чинність на підставі Закону від 02.06.2016 р. № 1404-VIII (1404-19), ВВР, 2016, № 30, ст. 542). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/606-14#o678>.

148. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>.

149. Про вирішення іпотечних спорів під час дії воєнного стану – КЦС ВС. URL : <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1296334/>.

150. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення положень про судовий контроль за виконанням судових рішень : Закон України від 21.11.2024 р. № 4094-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4094-20#Text>.

151. Про затвердження Інструкції про порядок ведення трудових книжок працівників : Мінпраці України (до 1997 р.), Мін'юст України, Мінсоцзахист; Наказ, Інструкція від 29.07.1993 р. № 58. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/z0110-93#Text>.

152. Про іпотеку : Закон України від 05.06.2003 р. № 898-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-15#n436>.

153. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005 р. № 2709-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>.

154. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

155. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>.

156. Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів : Закон України від 02.06.2016 р. № 1403-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1403-19#Text>.

157. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 р. № 2136-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>.

158. Про практику розгляду судами скарг на рішення, дії або бездіяльність державного виконавця чи іншої посадової особи державної виконавчої служби під час виконання судових рішень у цивільних справах: Постанова пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 07.02.2014 р. № 6. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0006740-14#Text>.

159. Про практику розгляду судами трудових спорів : Постанова Верховного суду України від 06.11.1992 р. № 9. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-92#Text>.

160. Про примусове виконання рішень : Проект Закону № 5660 від 14.06.2021, прийнятий в першому читанні 14.07.2021 р. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72223.

161. Про судовий збір : Закон України від 08.07.2011 р. № 3674-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-17#Text>.

162. Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод : Рада Європи; Протокол, Міжнародний документ від 20.03.1952 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text.

163. Рабінович П. М. Основи теорії та філософії права: навч. посібник. Львів : Видавництво ЛОБФ «Медицина і право», 2021. 256 с. URL :

https://fpk.in.ua/images/biblioteka/3fmb_finan/Rabinovych-theory_philosophy_prava_posibnik_2021.pdf.

164. Рішення Другого сенату Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Хліпальської Віри Василівни щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 26 Закону України «Про виконавче провадження» (щодо забезпечення державою виконання судового рішення) : Рішення Конституційного суду України від 15.05.2019 р. № 2-р(П)/2019 (Справа № 3-368/2018(5259/18)). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-19#Text>.

165. Рогач Л. Способи захисту порушеного права. Ефективність способів захисту порушеного права. URL : https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2022_present/Rogach_prezent_2022_06_10.pdf.

166. Савчин Н. М. Судовий розгляд і вирішення спорів про права батьківства та примусове виконання рішень у даних категоріях справ. Цивільний та виконавчий процес : міжгалузеві зв'язки. Особливості розгляду судами певних категорії справ та виконання судових рішень. Монографія / за заг. ред. Фурси С. Я. та ін. Київ : Алерта, 2024. 926 с. С. 378–414.

167. Сенік С. В. Виконавчість як ознака законної сили судових актів у цивільному процесі України у контексті застосування статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (на матеріалах практики Європейського суду з прав людини). Часопис Київського університету права. 2020. № 1 (3). С. 175–181. URL : <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/view/495>.

168. Сенік С. В. Законність як основна вимога до судових актів в цивільному судочинстві. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Право». 2022. Випуск 69. С. 156–163. URL : <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/254618/251829>. DOI : <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.69.27>.

169. Сенік С. В. Право на справедливий суд як концептуальна засада для ухвалення законних судових актів у цивільному судочинстві. Науково-практичний журнал «Європейські перспективи». 2021. № 3. С. 182–189. URL : https://ep.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/2022/02/ER_2021_3-14.pdf. DOI : 10.32782/EP.2021.3.27.

170. Сенік С. В. Цивільне судочинство як форма здійснення правосуддя у цивільних справах. Аналітично-порівняльне правознавство. Електронне наукове видання. 2021. № 4. С. 80–90. URL : <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/254310/251544>.

171. Сердечна І. Л. Особливості виконання рішень суду про відібрання дитини. Проблеми теорії і практики виконання рішень судів та інших органів : зб. наук. пр. за ред. Ю. В. Білоусова. Хмельницький : ФОП Мельник А. А., 2019. 300 с. С. 205–209.

172. Ситницька О. А. Виконання рішень суду про поновлення на роботі. Проблеми теорії і практики виконання рішень судів та інших органів : збірник наукових праць за результатами Другої науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 4 березня 2011 року). Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2011. 348 с. С. 279–283.

173. Сімейний кодекс України : Кодекс України; Кодекс, Закон від 10.01.2002 р. № 2947-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>.

174. Снідевич О. С. Процедура виконання рішень немайнового характеру, які не можуть бути виконані без участі боржника: сучасний стан та напрямки удосконалення. Проблеми теорії і практики виконання рішень судів та інших органів : зб. наук. пр. за ред. Ю. В. Білоусова. Хмельницький : ФОП Мельник А. А., 2019. 300 с. С. 239–246.

175. Сопільник Р. Л., Ковалів М. В. Право приватних виконавців на виконання судових актів у системі правового захисту. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. 2024. № 42. С. 56-61. URL :

<https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/view/1368/1216>. DOI :
<https://doi.org/10.5281/zenodo.13846824>.

176. Спосіб І. О. Особливості виконання рішень по трудових спорах. Проблеми теорії і практики виконання рішень судів та інших органів : збірник наукових праць за результатами Другої науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 4 березня 2011 року). Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2011. 348 с. С. 283–288.

177. Справа «Бондар проти України» (Заява № 7097/18) : Європейський суд з прав людини, Міжнародні суди; Рішення, Справа, Заява від 17.12.2019 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_e64#Text.

178. Справа «Вихованок проти України» (Заява № 12962/19) : Європейський суд з прав людини, Міжнародні суди; Рішення, Справа, Заява від 07.10.2021 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_g89#Text.

179. Справа «Вишняков проти України» (Заява № 25612/12) : Європейський суд з прав людини, Міжнародні суди; Рішення, Справа, Заява від 24.07.2018. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d01#Text.

180. Справа «Кривенький проти України» (Заява № 43768/07) : Європейський суд з прав людини, Міжнародні суди; Рішення, Справа, Заява від 16.02.2017 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d48#Text.

181. Справа «Кривіцька та Кривіцький проти України» (Заява № 30856/03) : Європейський суд з прав людини, Міжнародні суди; Рішення від 02.03.2011 р. URL : <https://ips.ligazakon.net/document/SOO00167>.

182. Справа «М.Р. та Д.Р. проти України» (Заява № 63551/13) : Європейський суд з прав людини, Міжнародні суди; Рішення, Справа, Заява від 22.05.2018 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c87#Text.

183. Справа «Рисовський проти України» (Заява № 29979/04) : Європейський суд з прав людини, Міжнародні суди; Рішення, Справа, Заява від 20.10.2011 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_854#Text.

184. Справа «Садов'як проти України» (Заява № 17365/14) : Європейський суд з прав людини, Міжнародні суди; Рішення, Справа, Заява від 17.05.2018 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c59#Text.

185. Справа «Спорронг і Лоннрот проти Швеції» (Case of Sporrong and Lonnroth v. Sweden) : Рада Європи, Європейський суд з прав людини, Міжнародні суди; Справа, Рішення від 23.09.1982 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_098#Text.

186. Ступак О. В. Принцип «найкращі інтереси дитини» у цивільному судочинстві України : дис. ... д-ра філос. : 081 «Право» / Ступак Ольга В'ячеславівна ; Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України. Київ, 2025. 267 с. С. 206. URL : <https://repository.ndippp.gov.ua/bitstream/handle/765432198/1044/%D0%A1%D1%82%D1%83%D0%BF%D0%B0%D0%BA%20%D0%9E.%D0%92.%2025.03.2025%20--.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

187. Трофіменко І. В. Небажання дитини спілкуватися з батьком, може бути поважною причиною невиконання матір'ю рішення суду про усунення перешкод в участі батька у вихованні та спілкуванні з дитиною (ВС КАС справа № 640/11833/19 від 08.07.2021 р.). Протокол.UA. 07.12.2021. URL : [https://protocol.ua/ua/nebagannya_ditini_spilkuvatisya_z_batkom_moge_buti_povagnoyu_prichinoyu_nevikonannya_matir_yu_rishennya_sudu_pro_usunennya_pereshkod_v_uchasti_batka_u_vihovanni_ta_spilkuvanni_z_ditinoyu_\(vs_kas_sprava_640_11833_19_vid_08_07_2021_r_\)/](https://protocol.ua/ua/nebagannya_ditini_spilkuvatisya_z_batkom_moge_buti_povagnoyu_prichinoyu_nevikonannya_matir_yu_rishennya_sudu_pro_usunennya_pereshkod_v_uchasti_batka_u_vihovanni_ta_spilkuvanni_z_ditinoyu_(vs_kas_sprava_640_11833_19_vid_08_07_2021_r_)/).

188. Ухвала Богунського районного суду м. Житомира від 17.02.2020 р. у справі № 295/13367/15-ц. URL : <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/87764119>.

189. Ухвала Господарського суду Чернівецької області від 28.12.2018 р. у справі № 926/1475/17. URL : <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/78983369>.

190. Фесик М. О. Проблема виконання немайнових рішень в Україні. Вісник Асоціації приватних виконавців України / гол. редкол. О. Верба. Київ: АПВУ, 2024. № 1 (2). 208 с. С. 179–180.

191. Фурса С. Я., Фурса Є. І., Щербак С. В. Закони України “Про державну виконавчу службу”, “Про виконавче провадження”, “Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини”: Науково-практичний коментар. К.: Видавець Фурса С. Я.: КНТ, 2008. 1172 с.

192. Цебенко С. Б. Виконавче провадження в Німеччині (як досвід для України). Наукові перспективи. 2023. № 8 (38). С. 590–599. URL : <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/6078/6112>. DOI : [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-8\(38\)-590-599](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-8(38)-590-599).

193. Цебенко С. Б. Контроль за діяльністю приватних виконавців під час дії воєнного стану в Україні: загальна характеристика. Наука і техніка сьогодні. 2023. № 10 (24). С. 90–102. URL : <http://perspectives.pp.ua/index.php/nts/article/view/5998/6031>. DOI : [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-10\(24\)-90-102](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-10(24)-90-102).

194. Цебенко С. Б. Обов’язковість виконання рішення суду: теорія і практика в умовах війни. Актуальні питання у сучасній науці. 2023. № 8 (14). С. 661–674. URL : <http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/5833/5866>. DOI : [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-8\(14\)-661-674](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-8(14)-661-674).

195. Цивільний кодекс України : Кодекс України; Закон, Кодекс від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n97>.

196. Цивільний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.

197. Чурпіта Г. В. Виконання судових рішень, ухвалених за результатами розгляду справ окремого провадження, які виникають із сімейних правовідносин. Проблеми теорії і практики виконання рішень судів та інших органів : збірник наукових праць за результатами Третьої міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 14–15 червня 2012 року). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2012. 368 с. С. 218–223.

198. Щербак С. В. Методика здійснення виконавчого провадження за виконавчими листами про вселення. Цивільний та виконавчий процес : міжгалузеві зв'язки. Особливості розгляду судами певних категорії справ та виконання судових рішень. Монографія / за заг. ред. Фурси С. Я. та ін. Київ : Алерта, 2024. 926 с. С. 663–684.

199. Щербак С. В. Особливості судового розгляду цивільних справ про вселення та примусове виконання судових рішень за ними. Цивільний та виконавчий процес : міжгалузеві зв'язки. Особливості розгляду судами певних категорії справ та виконання судових рішень. Монографія / за заг. ред. Фурси С. Я. та ін. Київ : Алерта, 2024. 926 с. С. 651–684.

200. Щербак С. В. Процесуальний порядок розгляду судами цивільних справ про вселення. Цивільний та виконавчий процес : міжгалузеві зв'язки. Особливості розгляду судами певних категорії справ та виконання судових рішень. Монографія / за заг. ред. Фурси С. Я. та ін. Київ : Алерта, 2024. 926 с. С. 651–684.

201. Щербак С. В. Судовий контроль за виконанням рішень суду про вселення. Цивільний та виконавчий процес : міжгалузеві зв'язки. Цивільний та виконавчий процес : міжгалузеві зв'язки. Особливості розгляду судами певних категорії справ та виконання судових рішень. Монографія / за заг. ред. Фурси С. Я. та ін. Київ : Алерта, 2024. 926 с. С. 677–684.

202. Щодо порядку поновлення працівника на роботі та звільнення працівника за власним бажанням : Мінпраці України; Лист, Витяг від 07.08.2007 р. № 205/06/187-07. URL : https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v205_203-07#Text.

203. Balynska, O., Barabash, O., Zabzaliuk, D., Shehavgtsov, R., Stetsyiik, N. Introduction of Artificial Intelligence in the Justice System: International Experience. *Revista de Direito, Estado e Telecomunicacoes*, 2023, 15 (1), p. 58–69. URL : <https://periodicos.unb.br/index.php/RDET/article/view/43439/36770>. DOI : <https://doi.org/10.26512/lstr.v15i1.43439>.

204. Izarova I., Uhrynovska O., Khotynska-Nor O., Prytyka Yu., Bediukh O., Alendar Yu. 'Advancing Sustainable Justice through AI-Based Case Law Analysis' (2024)

1(22) Access to Justice in Eastern Europe. Published online 20 Dec 2023. <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-7.1-a000123>. URL : https://ajee-journal.com/upload/attaches/att_1703013721.pdf.

205. Prytyka Yu., Maliarchuk L. The path to the introduction of automated funds seizure in Ukraine: international experience and prospects for its implementation. *International Comparative Jurisprudence*. 2022. Volume 8. Issue 2. P. 209–220. URL : <https://ojs.mruni.eu/ojs/international-comparative-jurisprudence/article/view/7419>. DOI : <http://dx.doi.org/10.13165/j.icj.2022.12.007>.

206. Senyk S., Churpita H., Borovska I., Kucher T., Petrovskyi A. The problems of defining the legal nature of the court judgement. *Amazonia Investiga*. 2022. 11(56), P. 48–55. URL : <https://amazoniainvestiga.info/index.php/amazonia/article/view/2111/2908>. DOI : <https://doi.org/10.34069/AI/2022.56.08.5>

207. Zivilprozessordnung (in der Fassung vom 31. August 2013) / Code of Civil Procedure. URL : <https://www.wipo.int/wipolex/en/text/475762>.

ДОДАТКИ

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ,

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Бudyко В. С. Заходи підвищення ефективності примусового виконання рішень немайнового характеру. Наукові інновації та передові технології. Серія «Право». 2024. № 8 (36). 1711 с. С. 485–495. URL : <http://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/article/view/13782/13848>. DOI : [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-8\(36\)-485-495](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-8(36)-485-495).

2. Бudyко В. С. До питання сутності вимог немайнового характеру. Наукові перспективи. Серія «Право». 2024. № 7 (49). 1370 с. С. 962–971. URL : <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/13587/13653>. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-7\(49\)-962-971](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-7(49)-962-971).

3. Бudyко В. С. Особливості примусового виконання рішень немайнового характеру. Успіхи і досягнення у науці. Серія «Право». 2024. № 5 (5). 843 с. С. 48–57. URL : <http://perspectives.pp.ua/index.php/sas/article/view/13355/13418>. DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-5\(5\)-48-57](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-5(5)-48-57).

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

4. Бudyко В. С. Примусове виконання судових рішень про виселення, вселення у період пандемії коронавірусу. Актуальні проблеми приватного права в умовах євроінтеграційних процесів в Україні: збірник тез доповідей учасників науково-практичного семінару (13 листопада 2020 року) / за заг. ред. М. С. Долинської, І. В. Красницького, Ю. М. Юркевича. Львів: ЛьвДУВС, 2020. С. 16–18. URL : https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3306/1/13_11_2020.pdf.

5. Будько В. С. Особливості вимог немайнового характеру, які підлягають примусовому виконанню. Актуальні проблеми приватного права в умовах євроінтеграційних процесів в Україні: збірник тез доповідей учасників науково-практичного семінару (11 листопада 2022 року) / за заг. ред. М. С. Долинської, І. В. Красницького, Ю. М. Юркевича. Львів: ЛьвДУВС, 2022. 201 с. С. 13–15. URL : <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/5085/1/%d0%97%d0%b1%d1%96%d1%80%d0%bd%d0%b8%d0%ba%20%d0%a6%d0%9f%d0%94%20%d1%96%20%d0%93%d0%9f%d0%94.2022.pdf>.

6. Будько В. С. Сутність вимог немайнового характеру. Актуальні проблеми приватного права в умовах євроінтеграційних процесів в Україні: збірник тез доповідей учасників науково-практичного семінару (10 листопада 2023 року) / за заг. ред. І. В. Красницького, Х. В. Майкут. Львів: ЛьвДУВС, 2023. 190 с. С. 12–15. URL : <https://www.lvduvs.edu.ua/uk/library/materialy-naukovykh-konferentsii.html?fbclid=IwAR06xepj7t5odljVH5pHoE3glhMZC5Jj2woNvLsJlkr-nngltKVJlPgUtHkg>.

7. Будько В. С. Особливості порядку виконання рішень, за якими боржник зобов'язаний вчинити певні дії або утриматися від їх вчинення. Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні : матеріали VII Всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Львів, 08 грудня 2023 р.) / за заг. ред. І. В. Красницького. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. 636 с. С. 388–391. URL : <https://www.lvduvs.edu.ua/uk/library/materialy-naukovykh-konferentsii.html?fbclid=IwAR06xepj7t5odljVH5pHoE3glhMZC5Jj2woNvLsJlkr-nngltKVJlPgUtHkg>.

НАРОДНИЙ ДЕПУТАТ УКРАЇНИ

вул. М. Грушевського, 5, м. Київ, 01008, www.rada.gov.ua

вих. № 322-1/08/11/2024

від 08 листопада 2024 р.

Аспіранту кафедри
цивільно-правових дисциплін
Інституту права Львівського державного
університету внутрішніх справ

БУДЬКУ В. С.

03039, м. Київ, вул. Деміївська, 13, кв. 202,
+38 (067) 673 41 01
V.S.Budko@gmail.com

Шановний Валентине Степановичу!

У відповідь на Ваше звернення щодо впровадження результатів дисертаційного дослідження на тему: "Виконання судових рішень немайнового характеру" (вих. № 322/30/10/2024 від 30 жовтня 2024 року) повідомляю наступне.

Керуючись частиною другою статті 7 та пунктом 13 частини першої статті 24 Закону України "Про статус народного депутата України" мною розглянуто результати Ваших наукових праць та дисертаційного дослідження.

За результатами розгляду, вважаю, що подані Вами пропозиції, отримані у ході проведення наукових досліджень, мають необхідний теоретичний і методологічний рівень, практичну значимість й будуть враховані при підготовці та внесенні змін до чинного законодавства України, що визначає, зокрема, умови й порядок виконання судових рішень.

Додаток: на 1 арк. (у двох примірниках)

З повагою

Народний депутат України

Орест САЛАМАХА

НАРОДНИЙ ДЕПУТАТ УКРАЇНИ

вул. М. Грушевського, 5, м. Київ, 01008, www.rada.gov.ua

вих. № 322-2/08/11/2024

від 08 листопада 2024 р.

Д О В І Д К А

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Будька Валентина Степановича

на здобуття наукового ступеня доктор філософії
за спеціальністю 081 – "Право"

У ході дисертаційного дослідження Будька Валентина Степановича за темою: "Виконання судових рішень немайнового характеру" здійснено ґрунтовний аналіз окресленої проблематики із застосуванням значного переліку загальнонаукових методів досліджень та на основі вивчення положень правової доктрини, норм чинного законодавства та судової практики запропоновані шляхи вирішення наявних проблем правозастосування, зокрема й шляхом внесення змін до чинного законодавства України.

Вважаю, що подані пропозиції, отримані за результатами проведеного дослідження, мають необхідний теоретичний та методологічний рівень, практичну значимість й будуть враховані при підготовці та внесенні змін до чинного законодавства України, що визначає, зокрема, умови й порядок виконання судових рішень.

Народний депутат України

Орест САЛАМАХА

**Всеукраїнська професійна спілка
«Національна спілка приватних виконавців»**

код юридичної особи 44052917; адреса: 03039, місто Київ, вул. Фрометівська, будинок 2;
тел.: +38(067)-574-09-81; email: crimeconsult@ukr.net

м. Київ

06 листопада 2024 року

ДОВІДКА

**Про впровадження результатів дисертаційної роботи
Будька Валентина Степановича на тему
«Виконання судових рішень немайнового
характеру» в законотворчій процес**

Президія Всеукраїнської професійної спілки «Національної спілки приватних виконавців» дослідила основні положення і результати дисертаційного дослідження аспіранта кафедри цивільно-правових дисциплін Інституту права ЛьвДУВС Будька Валентина Степановича на тему «Виконання судових рішень немайнового характеру», поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі права зі спеціальності 081 «Право» та наукові публікації за темою роботи.

На основі проведеного аналізу та емпіричних досліджень Президія зробила висновок, щодо наукової праці Будька В.С.

Здобувачем представлено теоретико-правові та методико-прикладні підходи до врегулювання проблем у виконанні судових рішень немайнового характеру. Автор провів аналіз сучасних тенденцій у досліджуваній галузі та визначив напрямки вдосконалення виконання судових рішень немайнового характеру. Будько В.С. вирішив ряд важливих науково-практичних завдань, орієнтованих на вдосконалення нормативної бази у здійсненні виконавчого провадження.

Результати дослідження Будька В.С. використані для розробки та впровадження нових підходів до захисту прав та законних інтересів учасників виконавчого провадження в разі виконання судових рішень немайнового характеру. Ця робота створила можливість впровадження новизни проекту в законотворчу діяльність в Україні, шляхом звернення до Кабінету Міністрів України із законодавчою ініціативою по внесенню змін у відповідні нормативні акти України. До Верховної ради України буде скеровано відповідні пропозиції через постійного представника Федерації профспілок України в Кабінеті Міністрів України.

Голова

  Сергій Лисенко

*Направлено копію
оригіналу електронного
документа*

МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ
ЦЕНТРАЛЬНЕ МІЖРЕГІОНАЛЬНЕ УПРАВЛІННЯ
МІНІСТЕРСТВА ЮСТИЦІЇ (М. КИЇВ)
ЦМУ МЮ (м. Київ)

УПРАВЛІННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИМУСОВОГО ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ
У МІСТІ КИЄВІ ТА КИЇВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

вул. Олексія Тихого 32, м. Київ, 03056, тел. (044) 401-00-35

E-mail: dvs_kiev@ki.miniust.gov.ua, сайт: <https://centraljust.gov.ua>, код згідно з ЄДРПОУ 43315602

20 № _____

На № _____ від _____ 20 _____

Валентину БУДЬКО
вул. Деміївська, 13, кв. 20
м. Київ
V.S.Budko@gmail.com

Управлінням забезпечення примусового виконання рішень у місті Києві та Київській області Центрального міжрегіонального управління Міністерства юстиції (м. Київ) розглянуто Ваш лист, який надійшов на нашу адресу 22.10.2024 за вхід. № 58371/3-24 щодо провадження результатів дисертаційного дослідження.

Відповідно до частини п'ятої статті 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», якою визначено, що висновки щодо застосування норм права, викладені у постановках Верховного Суду, є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права.

Так, з огляду на різний підхід до виконання рішень немайнового характеру, з метою напрацювання єдиної практики виконання рішень даної категорії з врахуванням висновків зроблених колегією суддів Верховного суду, Управлінням направлено на адреси підпорядкованих відділів державної виконавчої служби м. Києва та Київської області для врахування в роботі надані Вами наукові матеріали.

Керівниками відділів державної виконавчої служби м. Києва та Київської області доведено до відома підпорядкованим працівникам висновки зроблені колегією суддів Верховного суду у немайнових категоріях справ, які наведені у Ваших наукових роботах, для практичного їх застосування під час примусового виконання рішень судів по аналогічних категоріях справ.

Заступник начальника
міжрегіонального управління –
начальник Управління забезпечення
примусового виконання рішень
у місті Києві та Київській області
Центрального міжрегіонального
Управління Міністерства юстиції (м. Київ)
Яна Плющ 4010355

*Ізгідно з оригіналом
гол. списку. Водилому орган.
та контролю за викон.
рішенням УЗРМЮ та Київської
та Львівської обл.*

Михайло СУВАЛО

ДОКУМЕНТ СЕД АСКОД

Сертифікат 382367105294AF970400|00063AF0500F1B21302
Підписувач Сувало Михайло Степанович
Дійсний з 07.03.2024 15:37:51 по 07.03.2025 15:37:51

№ 58587/3.2-24/вх.58371/3-24 від 22.11.2024

МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ
ПРИВАТНИЙ ВИКОНАВЕЦЬ
ВИКОНАВЧОГО ОКРУГУ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ
ПИЦЬ АНДРІЙ АНДРІЙОВИЧ

79053, м. Львів, вул. Янева, 13, під'їзд 1, офіс 1, тел.: (093) 08-95-678, E-mail: 5027@ukr.net

АКТ
впровадження результатів дисертації
Валентина Степановича БУДЬКА
на тему
«Виконання судових рішень немайнового характеру»
у практичну діяльність

Я, Андрій Андрійович ПИЦЬ, приватний виконавець Виконавчого округу Львівської області, засвідчую, що ознайомився з дисертаційним дослідженням Валентина Степановича БУДЬКА на тему «Виконання судових рішень немайнового характеру», поданим на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі права зі спеціальності 081 «Право», та стверджую, що ці результати можуть використовуватися мною у практичній діяльності.

Дисертантом на основі аналізу правових позицій ВС розмежовано рішення, які можуть бути виконані без участі боржника, та рішення, які можуть бути примусово виконані лише особисто боржником, виокремлено такі критерії: нерозривний зв'язок між дією, яку боржник зобов'язаний виконати, та його особою; спрямованість дії на створення нового об'єкта матеріальних прав, а не на відшкодування збитків; наявність у боржника матеріальних засобів для виконання рішення тощо. Актуальною є пропозиція Валентина БУДЬКА запровадити у вітчизняне законодавство про виконавче провадження астрент у немайнових спорах за аналогією зі законодавством Франції, відповідно до якого, якщо судові рішення немайнового характеру не виконуються, суд стягує з відповідача штраф – певну суму за кожен день невиконання такого рішення.

Отримані автором наукові результати є надзвичайно цінними для підвищення ефективності здійснення виконавчих проваджень. Розроблені автором алгоритми дій у цих категоріях проваджень дають можливість оптимізувати роботу. Запропоновані дисертантом рекомендації щодо вдосконалення процесуального законодавства та законодавства про виконавче провадження дозволять більш ефективно виконувати судові рішення немайнового характеру.

Приватний виконавець
Виконавчого округу
Львівської області

Андрій ПИЦЬ

ЗАТВЕРДЖУЮ:

Голова Київського окружного
адміністративного суду Олег Басай

А К Т

впровадження результатів дисертаційного дослідження на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук Будька Валентина Степановича на тему «Виконання судових рішень немайнового характеру» у практичну діяльність апарату Київського окружного адміністративного суду

м.Київ

«11» 10. 2024 р.

Комісія у складі судді Київського окружного адміністративного суду Віталія Щавінського, судді Київського окружного адміністративного суду Анії Шевченко, судді Київського окружного адміністративного суду Олега Головенка. розглянула та дослідила матеріали дисертаційного дослідження Будька В.С. на тему «Виконання судових рішень немайнового характеру» щодо їх впровадження у практичну діяльність Київського окружного адміністративного суду.

У дисертації здобувачем обґрунтовано вказано на проблеми, які заважають належному виконанню судових рішень та остаточному відновленню порушених прав особи.

На основі чинного законодавства, аналізу судової практики, запропоновано ефективні, на думку комісії, заходи судового контролю за виконанням рішень немайнового характеру виконавцями та учасниками виконавчого провадження. Також апаратом суду можуть бути враховані пропозиції Будька В.С. щодо видачі та оформлення виконавчих документів секретарями суду.

Пропозиції дисертанта зроблені на підставі аналізу судової практики розгляду судових спорів у справах з приводу рішень, дій або бездіяльності

органу державної виконавчої служби, приватного виконавця можуть бути доведені суддям на оперативних нарадах з метою підвищення ефективності розгляду даної категорії справ.

Зважаючи на викладене комісія констатувала, що окремі положення дисертації «Виконання судових рішень немайнового характеру» можуть бути враховані у практичній діяльності суддів та апарату Київського окружного адміністративного суду.

Висновок: Вважати окремі положення дисертації Будька В.С. на тему «Виконання судових рішень немайнового характеру» впровадженими у практичну діяльність суддів та апарату Київського окружного адміністративного суду.

Суддя Київського окружного
адміністративного суду,
доктор юридичних наук

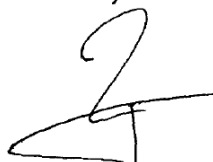
Віталій Щавінський

Суддя Київського окружного
адміністративного суду,
доктор юридичних наук

Анна Шевченко

Суддя Київського окружного
адміністративного суду,
кандидат юридичних наук

Олег Головенко

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор

Львівського державного університету

внутрішніх справ

кандидат юридичних наук, професор

полковник поліції

Тарас СОЗАНСЬКИЙ

2024

АКТ17.10. 2024

Львів

№ 57

**Про впровадження результатів дисертації
Будька Валентина Степановича на тему
«Виконання судових рішень немайнового
характеру» в освітній процес ЛьвДУВС**

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи у складі:

- начальника відділу забезпечення якості освіти та методичної роботи кандидата юридичних наук, доцента Руслана СТРОЦЬКОГО;
- начальника відділу організації наукової роботи кандидата юридичних наук майора поліції Людмили ПАВЛИК;
- директора Інституту права ЛьвДУВС кандидата юридичних наук, професора Івана КРАСНИЦЬКОГО;
- завідувача кафедри цивільно-правових дисциплін Інституту права ЛьвДУВС кандидата юридичних наук, доцента Христини МАЙКУТ;
- директора загальної бібліотеки Ірини КРАВЕЦЬ.

Комісія відповідно до Положення про порядок впровадження результатів наукових робіт в освітній процес, наукову, практичну, законотворчу діяльність та їх облікування у ЛьвДУВС, затвердженого наказом ЛьвДУВС від 16.08.2023 року № 270, розглянула основні положення і результати дисертації аспіранта кафедри цивільно-правових дисциплін Інституту права ЛьвДУВС Будька Валентина Степановича на тему «Виконання судових рішень немайнового характеру», поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі права зі спеціальності 081 «Право» та наукові публікації за темою роботи.

Проаналізовано наукові праці Будька В. С., в яких опубліковані основні теоретичні положення дисертації:

1. Будько В. С. Заходи підвищення ефективності примусового виконання рішень немайнового характеру. *Наукові інновації та передові технології. Серія «Право»*. 2024. № 8 (36). 1711 с. С. 485–495. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/article/view/13782/13848>. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-8\(36\)-485-495](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-8(36)-485-495).

2. Будько В. С. До питання сутності вимог немайнового характеру. *Наукові перспективи. Серія «Право»*. 2024. № 7 (49). 1370 с. С. 962–971. URL : <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/13587/13653>.

DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-7\(49\)-962-971](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-7(49)-962-971).

3. Будько В. С. Особливості примусового виконання рішень немайнового характеру. *Успіхи і досягнення в науці. Серія «Право»*. 2024. № 5 (5). 843 с. С. 48–57. URL : <http://perspectives.pp.ua/index.php/sas/article/view/13355/13418>.

DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-5\(5\)-48-57](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-5(5)-48-57).

4. Будько В. С. Примусове виконання судових рішень про виселення, вселення у період пандемії коронавірусу. *Актуальні проблеми приватного права в умовах євроінтеграційних процесів в Україні*: збірник тез доповідей учасників науково-практичного семінару (13 листопада 2020 року) / за заг. ред. М. С. Долинської, І. В. Красницького, Ю. М. Юркевича. Львів: ЛьвДУВС, 2020. С. 16–18.

URL : https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3306/1/13_11_2020.pdf.

5. Будько В. С. Особливості вимог немайнового характеру, які підлягають примусовому виконанню. *Актуальні проблеми приватного права в умовах євроінтеграційних процесів в Україні*: збірник тез доповідей учасників науково-практичного семінару (11 листопада 2022 року) / за заг. ред. М. С. Долинської, І. В. Красницького, Ю. М. Юркевича. Львів: ЛьвДУВС, 2022. 201 с. С. 13–15. URL :

<https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/5085/1/%d0%97%d0%b1%d1%96%d1%80%d0%bd%d0%b8%d0%ba%20%d0%a6%d0%9f%d0%94%20%d1%96%20%d0%93%d0%9f%d0%94.2022.pdf>.

6. Будько В. С. Сутність вимог немайнового характеру. *Актуальні проблеми приватного права в умовах євроінтеграційних процесів в Україні*: збірник тез доповідей учасників науково-практичного семінару (10 листопада 2023 року) / за заг. ред. І. В. Красницького, Х. В. Майкут. Львів: ЛьвДУВС, 2023. 190 с. С. 12–15. URL :

<https://www.lvduvs.edu.ua/uk/library/materialy-naukovykh-konferentsii.html?fbclid=IwAR06xepj7t5odljVH5pHoE3glhMZC5Jj2woNvLsJlkr-nglKtKVJlPgUtHkg>.

7. Будько В. С. Особливості порядку виконання рішень, за якими боржник зобов'язаний вчинити певні дії або утриматися від їх вчинення. *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні* : матеріали VII Всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Львів, 08 грудня 2023 р.) / за заг. ред. І. В. Красницького. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. 636 с. С. 388–391. URL : <https://www.lvduvs.edu.ua/uk/library/materialy-naukovykh-konferentsii.html?fbclid=IwAR06xepj7t5odljVH5pHoE3glhMZC5Jj2woNvLsJlkr-nglKtKVJlPgUtHkg>.

<https://www.lvduvs.edu.ua/uk/library/materialy-naukovykh-konferentsii.html?fbclid=IwAR06xepj7t5odljVH5pHoE3glhMZC5Jj2woNvLsJlkr-nglKtKVJlPgUtHkg>.

На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок, що наукові праці Будька В. С. містять науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, що дає підстави запровадити їх для використання в освітньому процесі Львівського державного університету внутрішніх справ, зокрема при викладанні навчальних дисциплін «Цивільне процесуальне право України», «Виконавче провадження»; «Проблеми виконання судових рішень у цивільних

справах»; «Альтернативні способи вирішення цивільних спорів за законодавством України»; «Теоретико-прикладні проблеми цивільного судочинства»; «Теоретико-прикладні питання цивільного судочинства в Україні» та «Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя у цивільних справах», під час підготовки навчально-методичних і дидактичних матеріалів, а також рекомендувати їх до вивчення під час самостійної роботи здобувачів вищої освіти.

Члени комісії:

Руслан СТРОЦЬКИЙ

Людмила ПАВЛИК

Іван КРАСИЦЬКИЙ

Христина МАЙКУТ

Ірина КРАВЕЦЬ